

Et akseptert skjebnefelleskap

En kriminologisk analyse av miljøfiendtlige handlinger

Masteroppgave i kriminologi

Sigurd Solbrække Dybing

Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Juridisk fakultet
Universitetet i Oslo

Våren 2008
4. semester

Forord

Miljøforurensing regnes i dag for å være den største utfordringen menneskeheten står overfor. Selv om naturødeleggelser og forurensing angår hele samfunnet er fremdeles den kriminologiske og samfunnsvitenskapelige forskningen omkring dette fenomenet nokså beskjeden. Denne oppgaven er et forsøk på å belyse temaet med noen av de kriminologiske og samfunnsvitenskapelige verktøyene vi har til rådighet. Miljøforurensingsfeltet er veldig komplekst og må sees på i et lokalt, nasjonalt og globalt perspektiv samtidig.

For meg har skriveprosessen vært som en ferd over de syv hav. Den har vært spennende, strabasiøs, full av skrekkblandet fryd og hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten nødvendig los. Jeg ønsker derfor å rette en stor takk til min veileder Per Ole Johansen, som ved gode råd til problemstilling, valg av perspektiver og veiledning underveis har hjulpet meg å få skuta trygt i havn, selv om det til tider har vært brå sjø. Mamma har støttet meg både faglig og privat, og fortjener en stor takk.

Representantene jeg har intervjuet fra Økokrim, Statens Forurensingstilsyn, Bellona og Naturvernforbundet var alle imøtekommende og positive til prosjektet mitt og bidro alle med relevant og detaljert informasjon og kunnskap om miljøfeltet, og fortjener alle en stor takk. Takk også til Kjetil Telle ved Statistisk Sentralbyrå for nyttige tips og gode råd om miljøforurensing.

Jeg vil takke Petter som har stilt studenthybelen sin til disposisjon mang en sen kveld jeg ikke har rukket toget hjem. En takk fortjener også Vibeke på biblioteket som har måtte tåle mange forfalte lån den siste tiden, Tatanya for gode råd til prosjektbeskrivelse og presentasjon innledningsvis, Institutt for kriminologi og rettssosiologi som har lagt forholdene veldig godt til rette for studentene og bandet mitt som "tålmodig" har ventet på at jeg skal bli ferdig. Ikke minst fortjener mine medstudenter en takk. De har gjort arbeidet med masteroppgaven til en svært hyggelig faglig og sosial ferd.

13. april 2008

Sigurd Solbrække Dybing

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	5
2 Innledning	7
2.1 Bakgrunn for oppgavens tema	8
2.2 Problemstilling og analytiske perspektiver	10
2.3 Begrepsdefinisjoner	13
3 Metodiske tilnærminger	14
3.1 Bruk av tilgjengelige data	14
Litteraturanalyse	14
Internett som kilde	15
3.2 Intervjuer	16
Valg av informanter	16
3.3 Gangen i datainnsamlingen	17
Noen understrekinger	17
4 Det diffuse og komplekse kriminalitetsbildet	18
4.1 Utformingen av den norske miljøvernlovgivningen	18
Håndhevingspraksis	20
4.2 Kampen om definisjonene	21
Ulykker, ikke drap	21
4.3 Biproduktet av velferd?	22
Fortidens synder	23
4.4 Fremskrittstroen som premissleverandør	25
Når liv blir kostnadsvurdert	26
Oljeindustriens praksis i forhold til sikkerhet og miljø	27
4.5 Miljøfiendtlig, men lovlig	28
Institusjonalisert forurensing	30
4.6 Profitten har vetorett	32
5 Det moderne offerlam	33
5.1 Kriminalitet uten ofre?	35
5.2 Offerbegrepets opprinnelse og tradisjonelle anvendelse	36
Tradisjonelle offerstudier	37
Et tvetydig voldsbegrep?	38
5.3 Skadeforløpet	39
5.4 Det kollektive som offer	40
Velferdssamfunnets suspekke toksindrag	41
Menneskeskapte kataklysmer	45
5.5 Naturen som offer	47
Naturens plass i samfunnet	47
Rovdrift og miljøfiendtlige handlinger	48
5.6 Det globale som offer	51
Grunnlaget for økonomisk vekst og velstand - "jeg spanderer, du betaler"	52
Alt har en pris – giftig avfall til en billig penge	54
Landegrensens betydning i moderniteten	56
5.7 Fremtiden som offer – våre barns barnebarn	57
Globale og lokale klimaendringer	58
5.8 Arbeiderbevegelsens paradoks	59
5.9 Men ikke min bakgård!	60
Skade på jobb, skade i miljøet	61

5.10	Fruktbarheten av nye offerperspektiv	62
6	Stigmaets kilde.....	66
6.1	Normalitet og tradisjonelle avvik.....	68
6.2	Det å berettigede avvik og kriminalitet	69
	Falsk sjenerøsitet – tradisjonelle versus moderne avvik	70
	Regelbrudd: ja. Kriminalitet: nei.....	71
6.3	Generert vandalisme - bare det er avbalansert og forskriftsmessig.....	73
6.4	Utfordringene knyttet til kontroll av miljøforurensing	75
	Handlingens karakter kamufleres av avstanden til ofrene.....	76
	Ansvarspulverisering	78
6.5	Samfunnets reaksjoner på miljøfiendtlig virksomhet.....	80
7	Kontroll og ettergivenhet	82
7.1	Forurensingskontroll og anmeldelsespraksis.....	83
	Kontrollmyndighetens dualistiske rolle.....	83
7.2	Miljøvernlovgivningens overnasjonale nedslagsfelt.....	84
	Grenseverdiens janusansikt	86
	De latente bivirkningenes krav til kausalitet	87
7.3	Hvordan etterfølges miljøvernlovene?	88
	Generert kriminalitet?.....	88
7.4	Strategier for en mer effektiv forurensingskontroll.....	91
	Tradisjonelt sjusk	93
	Straffen virker preventivt	95
	Utvide ansvaret?	96
	Profittjegnernes grønne gulrot.....	97
	Kollektive pressgruppers og miljøvernorganisasjoners rolle som moderne offer?	98
7.5	Kontrollstrategier og håndheving av miljøvernlovene	100
8	Avsluttende konklusjoner og kommentarer.....	102
8.1	Forfordeling av makt og kunnskap	102
8.2	Ikke anerkjente ofre	103
	Skjebnefellesskapet	104
	Tidløs og grenseløs.....	104
8.3	Betinget aksept.....	104
8.4	Hvem skal passe havresekken?	105
	Globale skader og kontroll	106
8.5	Tre filosofiske tilnærminger til utviklingen	107
	Litteraturliste.....	110
	Websider.....	114
	Oversikt over fotografier	119
	Bilde 1 Syklister i den sterkt forurensede byen Linfen i Kina	119
	Bilde 2 Skipshugging i Bangladesh.....	119
	Bilde 3 Gassfakling ved et av Shells raffinerier i Niger Delta.....	120
	Bilde 4 Det mest kjente bildet etter Bhopalulykken.....	120
	Bilde 5 Barn med fødselskader etter Bhopal	121
	Bilde 6 Giftdumping ved Love Canal	121
	Bilde 7 Kart over planlagt olje- og gassleting i gyteområder for torsk og hyse.....	122
	Bilde 8 StatoilHydro skal lete bore i Tsjuktsjerhavet utenfor Alaska.....	122
	Oversikt over vedlegg.....	123
	Vedlegg 1 Spørsmål Bellona og Naturvernforbundet	123
	Vedlegg 2 Spørsmål til SFT og Økokrim.....	124

Sammendrag

Et akseptert skjebnefelleskap

Sigurd Solbrække Dybing, 2008, 4. semester

Institutt for kriminologi og rettsosnologi ved juridisk fakultet, Universitetet i Oslo

Denne masteroppgaven drøfter hvordan en handlings ødeleggelsespotensial ikke trenger å være rettslig forankret. Det legges vekt på å vise at lovlige handlinger knyttet til miljøforurensing gjennomgående volder like stor lidelse hos mennesker som lovstridige handlinger.

Den miljøfiendtlige virksomheten, som er opphavet til de skadelige konsekvensene, er lovlig. Økonomiske hensyn har hele tiden gått foran spørsmål om sikkerhet og miljø. Økt profitt er premissleverandøren for moderne virksomhet. Selv om forurensningskontrollen er blitt betraktelig skjerpet de siste tjue årene er det fremdeles de lovlige utslippene som representerer den største utfordringen i fremtiden. De lovlige handlingene volder størst skade, men også den ulovlige forurensingen skjer innenfor rammene av lovlig næringsvirksomhet. Forurensing rammer mennesker på andre måter enn tradisjonell kriminalitet. De fleste mennesker er utgangspunktet potensielle ofre. Klimagasser har ingen forståelse av klasseskiller og landegrenser. Forurensing rammer derfor ikke bare enkeltindivider, men det kollektive, både lokalt, nasjonalt og globalt. Problemstillingen som legger grunnlaget for analysen er følgende:

Hvilken betydning har skillet mellom miljøkriminalitet og tradisjonell kriminalitet for hvordan samfunnet konfronterer miljøfiendtlig virksomhet?

Datamaterialet som danner grunnlaget for analysen består av fem personlige intervjuer, et omfattende utvalg signerte internettartikler, internasjonale studier i miljøforurensing og miljøfiendtlig virksomhet.

Det er lagt stor vekt på å se lengre enn det tradisjonelle rettsdogmatiske individet som offer. Selv om mennesker rammes av miljøforurensing, utsettes de ikke for overgrep i tradisjonell forstand. Det er derfor nødvendig med nye perspektiver på offerbegrepet. *Det kollektive* som offer beskriver hvordan miljøfiendtlige handlinger rammer samfunnet som helhet. Vi puster alle inn den samme luften og omgir oss med giftige produkter. Vi er også alle avhengige av den samme naturen som livsgrunnlag. *Naturen som offer* er ikke noe vesensforskjellig *samfunnet*. Skader på naturen vil *alltid* slå tilbake på mennesket. Forurensing kjenner ingen landegrenser og miljøfiendtlige handlinger i et land kan ramme miljø og mennesker langt unna. *Det globale* som offer beskriver hvordan miljøforurensing, med eller uten menneskelig hjelp, fraktes rundt og

medfører skade i hele verden. Globale klimaforandringer ansees for å være en av de største utfordringer menneskeheten nå står overfor. Fremtiden som offer beskriver hvordan miljøødeleggelser ikke kan avgrenses i tid og rom. Tidsperspektivet er derfor betydningsfullt for å forstå det totale skadeomfanget av miljøfiendtlig virksomhet, også hvordan levende organismer påvirkes, mennesker inkludert. En forurensingskilde som i dag havner innenfor grenseverdiene for hva som vurderes trygt, kan vise seg å være svært skadelig for dem som fødes om femti år.

Miljøødeleggelser er en velintegrert tradisjon i samfunnet. Lenge før miljøfiendtlige handlinger ble lovregulert har menneskers inngripen i naturen satt alvorlige og ødeleggende spor etter seg. Samfunnets motstridende verdier i forhold til forurensende næringsvirksomhet har bidratt til at miljøødeleggelser tradisjonelt ikke har vært utsatt for stigmatisering. Dette til tross for at de samlede konsekvensene overgår den tradisjonelle kriminaliteten i omfang. Derimot kamufleres de miljøfiendtlige handlingenes karakter av avstanden, i tid og rom, til konsekvensene den medfører. De miljøfiendtlige handlingens karakter skjermes ytterligere av en diffus begrepsbruk over konsekvensene. Det oppstår derfor en ansvarspulverisering i forhold til miljøfiendtlig virksomhet, både med hensyn til de godene industrien gir samfunnet, de uklare årsakssammenhengene, og forurensingens lovlige forankring. Like fullt er det fremtidens generasjoner som i størst omfang vil merke dagens miljøfiendtlige virksomhet. Lovgiverne og administrerende direktør har også barnebarn som ønskes en trygg fremtid.

Kontrollmyndighetene har en utfordrende rolle når det gjelder håndhevingen av miljøvernlovgivningen. De skal på den ene siden rettlede forurensende industri til å redusere utslippene, samtidig som de skal reagere overfor overskridelser på utslippstillatelser og andre miljølovbrudd. Siden forurensing støttes av et betinget allment samtykke, og det ikke er ofre som reagerer, faller størstedelen av den faktiske håndhevelsen på kontrollmyndighetens arbeidsmetoder og aktivitet. Det er sjelden straff anvendes som sanksjonsform. Likevel ansees straff for å ha en god preventiv virkning på lovbrudd begått av lovlig næringsvirksomhet. Mange av faktorene som forklarer fraværet av en kollektiv fordømmelse mot miljøfiendtlige handlinger, forklarer også hvorfor håndhevelsen av miljøvernlovgivningen er utfordrende.

Utformingen og håndhevingen av miljøvernlovgivningen bør i så henseendet karakterisere *samspillet* mellom vilkårene for sosial rettferd og vilkårene for naturens velvære.

2 Innledning

En grå vårdag i 1986 ble et sett nye begreper introdusert for Norges befolkning. Radioaktiv stråling og sur nedbør ble over natten en skremmende realitet. Tsjernobylulykken står fortsatt i dag som den mest alvorlige atomkraftverkulykken verden har vært vitne til (Miljøstatus 29.11.2007). Selve årsaken til den fatale ulykken var en kombinasjon av menneskelig svikt og feil i reaktorkonstruksjonen til atomkraftverket. Eksplosjonen gjorde at taket på reaktoren ble blåst av og radioaktivitet steg 1000 meter opp i atmosfæren (Bellona 27.1.2006). Informasjonen om antall døde er sprikende og vanskelig å fastslå ekstakt. På bakgrunn av intervjuer med ekspertgrupper fra hele verden anslår CNN antallet døde til å være et sted mellom 9000 og 98 000, og den hyppigste dødsårsaken er kreft i skjoldbruskkjertlene (Bellona 26.4.2006; Kudrik og Alimov 2006). Til tross for at ulykken fant sted i Ukraina, i det tidligere Sovjetunionen, ble nesten alle deler av Europa rammet av radioaktivt nedfall. Norge var, ved siden av områdene umiddelbart rundt Tsjernobyl, det landet som ble hardest rammet av det radioaktive nedfallet. Dette skyldes værforholdene under og etter ulykken (Miljøstatus 29.11.2007). Det pekes videre på at konsekvensene av det radioaktive nedfallet var så store i Norge fordi landbruket bruker utmarksområdene som beitemark, og norsk natur er en populær arena for normale rekreasjonsaktiviteter som jakt, fiske, bær - og soppsanking (Miljøstatus 29.11.2007). Det var særlig områdene sør i Nordland, samt Trøndelag, Hedmark, Oppland og Buskerud som ble hardest rammet. Statens Strålevern anslår ut fra beregninger at om lag 100 – 500 mennesker her i landet kommer til å dø av kreft i løpet av de neste 50 årene på grunn av Tsjernobylulykken. De mest utsatte gruppene var og er, reinsamer og personer som spiser mye reinsdyrkjøtt, sopp og annet vilt (Miljøstatus 29.11.2007). Utover dette bemerkes det at angsten og usikkerheten knyttet til omfanget av ulykken også representerer en vesentlig side av helseplagene her til lands.

Norske myndigheter iverksatte en rekke tiltak for å redusere både den helsemessige og den økonomiske trusselen det radioaktive nedfallet representerte. Ett av tiltakene som ble gjennomført var rettet mot reinsamene, og besto i å heve tiltaksgrensen for kassering av reinsdyr. Dersom dette ikke hadde blitt gjennomført ville ca 85 prosent av den norske reinbestanden blitt kassert. Basert på en antakelse om at befolkningen generelt sett spiser lite reinkjøtt, ferskvannsfisk og annet vilt, tillot norske myndigheter ti ganger så høy konsentrasjon av det radioaktive stoffet cesium her, enn i matvarer ellers (Statens Strålevern 25.4.2006). Det er da også grunnen til at personer med et høyt konsum av de overnevnte matvarene blitt mer utsatt for helseplager enn andre. I tillegg til heving av tiltaksgrensene, har nedforing av dyr samt saltslikkesteiner eller vomtabletter med cesiumbindere, vært benyttet for å redusere opptaket av

radioaktivitet hos dyrene (Statens Strålevern 25.4.2006). Tiltakene skal ha redusert det radioaktive inntaket hos den norske befolkning. Karl Georg Høyer¹ skriver at det antas at de samlede tiltakene som ble iverksatt etter ulykken i Vest-Europa, har et økonomisk omfang på omkring 1000 milliarder kroner (Dagbladet 26.4.2006).

Tsjernobyl illustrerer viktige generelle aspekter ved forurensing, og viser det i et stort format. Forurensing på et kontinent kan ramme mennesker og samfunn lang borte fra det opprinnelige utslippsstedet. Det radioaktive nedfallet fra Tsjernobyl rammet ikke bare mennesker og miljø. Levebrød sto i fare for å gå tapt, samfunn i fare for å bli oppløst, og fremtidens generasjoner i fare for å være preget av året 1986. Byen Pripjat ved Tsjernobyl, huset en gang 50 000 mennesker. I dag er byen forlatt og ligger innenfor den forbudte Sonen, der det fremdeles er så høye strålingsverdier at Russiske myndigheter ikke tillater andre enn dem som arbeider på fabrikken, og 19 eldre husokkupanter, å oppholde seg der (Kudrik og Alimov 2006). Historien om Tsjernobyl går derfor rett inn i denne oppgavens temaer og hovedspørsmål.

2.1 Bakgrunn for oppgavens tema

Tiden etter 1986 er viktig på flere måter i forhold til temaet forurensing og miljøvern. Miljøstiftelsen Bellona ble etablert 16. juni 1986, og har siden den gangen arbeidet aktivt for økt forståelse og fokus rundt miljøvern². Miljøbevegelsene opplevde en voldsom økning av nye medlemmer, og sto for en rekke aksjoner mot slutten av 1980-tallet, men det avtok gradvis utover 1990-tallet. Fra midten av 1980-tallet ble miljøvernlovgivningen i Norge skjerpet, noe som igjen medførte flere anmeldelser av miljøkriminalitet. Boka "Risikosamfunnet" til Ulrich Beck kom ut i 1986 og handler om modernitetens bieffekt, forurensingen. Mennesker og samfunn kan rammes uavhengig landegrenser, klassetilhørighet, religiøsitet eller kjønn. Beck skriver at med den "atomare smitte" opphører også begrepet "de andre" (2004:9). "De andre" har vært benyttet som en forklaring på hvordan overgrep mot andre mennesker kan skje, som for eksempel under deporteringen og diskrimineringen av norske jøder, sigøynere og tatere før og under 2. Verdenskrig (Johansen 2006). Beck utdyper dette: "Nød kan man ignorere, men ikke atomalderens trusler" (Beck 2004:9). Forurensingen kjenner ingen landegrenser eller forholdet mellom fattig og rik.

Det har lenge vært knyttet en betinget visshet omkring de fremtidige farene ved en uavbrutt rovdrift av naturresurser. Fjerne TV-bilder av nedbrent regnskog, smogdekte byer, avfall fra

---

¹ <http://www.dagbladet.no/kultur/2006/04/26/464492.html>

² http://www.bellona.no/subjects/Om_miljostiftelsen_Bellona/support_view

industrien og en engasjert miljøbevegelse, har i mange år vært jevnlig nyhetsinnslag. Den siste tiden er imidlertid fokuset på klima blitt trappet veldig opp. FNs klimarapport slår fast at den globale oppvarmingen og de dramatiske økologiske forandringer verden vil oppleve som følge av det, er menneskeskapt. Miljøforurensing kan ikke isoleres i tid og rom. Hver enkelt forurensingskilde eller naturinngrep kan heller ikke vurderes alene. Forurensing et sted kan ramme mennesker langt unna, og langt frem i tid. Lokal forurensing og naturinngrep kan samlet bli et nasjonalt problem. Nasjonal forurensing kan bli et globalt problem. Fremtidens miljøproblemer er av global karakter, men med lokale og sosiale ulikheter. Utfordringen synes å være hvordan verdens energibehov og behovet for velstand kan innfris, samtidig som naturen vernes best mulig. Miljøforurensing er et viktig forskningsfelt på flere måter. De største miljøødeleggelsene stammer fra lovlig næringsvirksomhet og omfattes ikke av straffeloven. Det er ikke kriminalitet. Det gjør at mennesker, dyr og natur som skades av miljøforurensing ikke anerkjennes som ofre, i tradisjonell forstand, heller ikke forurensingskildene som kriminelle handlinger. Likevel antas det at flere hundre tusen mennesker skades og dør av forurensing årlig. Mange næringer, som for eksempel fiskere, er helt avhengige av et bærekraftig miljø. Jorda er til syvende og sist menneskets viktigste ressurskilde. I følge dagens spådommer vil denne ressurskilden i løpet av kort tid være betydelig svekket. Høviksland, Hansen og Holme fremhever at det fra 1950 er forbrukt like mye naturressurser som menneskeheten, fra tidenes morgen og frem til 1950, har anvendt (2005:3). Dette er opplagt alvorlig og foruroligende.

Selv om den mest skadelige forurensingen er lovlig, finnes det også ulovlig forurensing. Økokrim fremhever på sine hjemmesider følgende: ”Mange miljølovbrudd begås innenfor rammene av lovlig næringsvirksomhet. Eksempler på dette er forurensning fra industri/landbruk og forurensning fra skip. Miljølovbrudd gir politiet andre utfordringer enn den vanlige kriminaliteten”. Selv om det er kjent at forurensning på sikt kan forårsake svært alvorlige og uhelbredelige skader på mennesker og miljø, kan det være svært vanskelig å se forbindelsen mellom dette og det enkelte utslipp:

”Spesielt vanskelig – for å ikke si umulig - er det å avklare ansvarsforholdene når forurensningen kommer fra flere kilder, som har forurenset i ulike grad og på forskjellige tidspunkt” (Haagensen og Johansen 1991:38).

Skader på miljø og helse som åpenbarer seg i dag kan være forårsaket av gårsdagens forurensning. I tillegg er det klart at miljøkriminalitet hovedsakelig springer ut fra lovlig næringsvirksomhet. Dette er næring som bidrar til å opprettholde av økonomisk infrastruktur, i form av produksjon av arbeidsplasser, viktige medisiner, velferdsgoder og inntekter til staten. Samtidig ansees forurensing for å være den største utfordringen verden i dag står overfor.

Hvorfor er det slik at det er henrettelsene i Kina og ikke alle de hundretusener som årlig dør av forurensing, som er utgangspunktet for alle protestene i forbindelse med sommer-OL 2008? Avstanden i tid og rom mellom selve forurensingens kilde og dens konsekvenser er ofte stor. Sammen med uklare årsakssammenhenger tilkjennes derfor konsekvensene termer som ulykker, katastrofer, sykdom eller mer nonchalant ”nødvendig onde”. Selv i de tilfeller der årsakssammenhengene er tydeligere, uteblir de tradisjonelle voldsbegrepene i allmennhetens beskrivelse av konsekvensene.

Innenfor kriminologien reiser dette bestemte grunnleggende spørsmål om hvordan kriminalitetsbildet skal fortolkes. Forurensing er en velintegrert tradisjon i bortimot all moderne næringsvirksomhet, til tross for kunnskapen om de skader den volder. Forurensing har nærmest blitt et allment akseptert velferdsonde, og det er enda i dag dem som sår tvil om validiteten i rapporten til klimapanelet. Fjerne og fremtidige miljøproblemer veies opp mot de godene industrien gir samfunnet. Selv om forurensingskontrollen er blitt betraktelig skjerpet de siste tjue årene er det fremdeles de lovlige utslippene som representerer den største utfordringen i fremtiden. De lovlige handlingene volder størst skade, men også den ulovlige forurensingen skjer innenfor rammene av lovlig næringsvirksomhet. Forurensing rammer mennesker på andre måter enn tradisjonell kriminalitet. De fleste mennesker er utgangspunktet potensielle ofre. Klimagasser har ingen forståelse av klasseskiller og landegrenser. Forurensing rammer derfor ikke bare enkeltindivider, men det kollektive, både lokalt, nasjonalt og globalt.

2.2 Problemstilling og analytiske perspektiver

Perspektivet som anvendes i den videre analysen tar utgangspunkt i den *grønne kriminologien*. Lynch og Streetsky mener at dette perspektivet bør betraktes som en retningslinje for vitenskapen (2003:521). Likevel støtter dette kriminologiske perspektivet seg til noen grunnsetninger. Det forutsettes at hensynet til økonomi og verdiskapning har vært viktigere enn miljøvern (Lynch og Streetsky 2003:521). *Grønn kriminologi* innebefatter studier av forbrytelser mot menneskeheten som følge av miljøødeleggelser. Dessuten legger det kriminologiske perspektivet opp til en gjennomgang *grønne* lover, altså lover for vern av miljøet. Den grønne kriminologien inneholder analyser av i hvor stor grad styresmakter har klart å verne mennesker og dyr mot miljøkatastrofer og hvordan politiske, industrielle og sosiale trender ødelegger miljøet. Den grønne kriminologien handler også om hvordan hensynsløs og ubetenksomt rovdrift og misbruk av naturressursene fører til undertrykkelse av dyr og mennesker. Til sist inkluderes forståelsen av hvordan kjemiske tester på dyr og mennesker, produksjonen av husholdningsartikler og kjemikalier, kan ha negative effekter på alle levende organismer (Lynch

1990:167). Lynch og Streetsky fremhever at kriminologien tradisjonelt sett har vært lite opptatt av å studere miljøvernlovgivningen, miljøkriminalitet, miljøfiendtlig virksomhet eller ødeleggelser på miljøet:

“In this light, a criminology is needed to awaken criminologists to the types of major environmental harm and damage that can result from environmental harms; the conflicts that arise from attempts at defining environmental crime and deviance; and the controversies still raging over possible solutions given extensive environmental regulations already in place” (Lynch og Streetsky 2003:521)

Lynch og Streetsky (2003:518) mener at det kan være litt forvirrende i kriminologisk sammenheng å fokusere på lovlige handlinger. De påpeker imidlertid at et viktig ledd i forståelsen av kriminalitet er å analysere de mekanismene som konstruerer kriminalitet:

”Therefore it is important to understand which behaviours become the focus of law and why. For example, why is it that laws designed to protect everyone from environmental harms often fail to be enforced in minority and lower-class communities?” (Lynch og Streetsky 2003:518).

Formålet med denne oppgaven er å formulere og drøfte hvordan en handlings ødeleggelsespotensial ikke nødvendigvis trenger å være rettslig forankret. Det legges vekt på å vise at lovlige handlinger knyttet til miljøforurensing gjennomgående volder like stor lidelse hos mennesker som lovstridige handlinger. Oppgavens problemstilling er derfor som følger:

Hvilken betydning har skillet mellom miljøkriminalitet og tradisjonell kriminalitet for hvordan samfunnet konfronterer miljøfiendtlig virksomhet?

For å besvare problemstillingen deles analysen inn i fire hoveddeler, forankret i hvert sitt spørsmål. Første del tar utgangspunkt i dette spørsmålet: *På hvilken måte påvirker økonomien moderne næringsvirksomhets forhold til miljøvern og sikkerhet?*

Ved å eksemplifisere hvordan bilindustrien profitterer på å selge biler med kjente sikkerhetsmangler, hvordan giftige kjemikalier dumpes eller giftig kunstgjødsel eksporteres til utviklingsland, samtidig som innstramninger i lovverket motarbeides, blir det tydelig at ulykker ofte ikke er uunngåelig hendelser. Det er derimot en iboende egenskap ved moderne næringsvirksomhet. Sikkerheten må vike til fordel for profitten. Forurensing kan ikke isoleres i tid og rom. Mye av dagens forurensingsproblemer skyldes tidligere utslipp som var lovlige og hvor giftinnholdet i stoffene angivelig var ukjent. Gjennom å kalle ødeleggelser fra miljøfiendtlig virksomhet ”ulykker” eller ”katastrofer” kan allmennheten tro at skadene er uunngåelige hendelser, et nødvendig velferdsonde eller en følge av menneskelige svikt.

I analysens andre del drøftes nye perspektiver i forhold til det tradisjonelle offerbegrepet:

Hvordan skiller ofrene for miljøfiendtlig virksomhet seg fra ofre for tradisjonell kriminalitet?

Innenfor vestlig rettstradisjon er perspektivet på offer hovedsakelig rettet mot enkeltindivider. Når miljøkriminalitet, i likhet med økonomisk kriminalitet, i tillegg regnes for å være kriminalitet uten ofre, er det derfor nødvendig å se lengre enn til det rettsdogmatiske offerbegrepet. Det teoretiske fundamentet for den nye fortolkningen av offerbegrepet hentes fra Beck (2004). Han beskriver forurensingen som et biprodukt av den moderne velferdsstaten, og hvordan forurensingen ødelegger miljø, liv, helse, og eiendom, på tvers av klasseskiller og landegrenser. Det er derfor mangelfullt utelukkende å se på *individet* som offer. Perspektivene på offerbegrepet utvides derfor til å omfatte *det kollektive*, *det globale* og *naturen* som offer. Det tas utgangspunkt i hvordan disse perspektivene skiller seg fra den tradisjonelle viktimologien.

Miljøforurensing ansees for å være den største utfordringen menneskeheten står overfor. De allmenne reaksjonene mot handlingene som medfører miljøødeleggelsene er likevel forholdsvis begrenset. Utgangspunktet for analysens tredje del er derfor følgende spørsmål: *Hvordan kan stigmatene belyse hvorfor håndheving av miljøvernlovgivningen er så vanskelig?*

Ødeleggelser på miljøet, de økonomiske og samfunnsmessige konsekvensene det medfører, overgår tradisjonell kriminalitet i skadeomfang. Likevel maskeres handlingene gjennom virksomhetens legale forankring og de uklare årsakssammenhengene forurensing er et resultat av. Når det i tillegg er konsekvensene av hver enkelt forurensingskilde som vurderes isolert, vil hver enkelt handling alene virke ganske uskyldig. Det er tradisjonelt uønskede trekk og atferd ved et individ eller som stigmatiseres. Når det gjelder forurensende næringsvirksomhet så er atferden i utgangspunktet akseptert. Foruten å være lovlig bidrar en bedrift med arbeidsplasser og velferdsgoder. Selv om bedriften forurensar vil disse godene ofte være mer synlige.

Utfordringene knyttet til kontrollen av miljøforurensing belyses i analysens fjerde del: *Hvilke betydning har kontrollstrategiene for håndhevingen av miljøvernlovgivningen?*

Selve kontrollformene er annerledes i håndhevingen av miljøvernlovgivningen enn den tradisjonelle kriminalitetskontrollen. Siden det som oftest er lovlig virksomhet som står for den ulovlige forurensingen, er det et utstrakt samarbeid mellom kontrollmyndighetene og den enkelte bedrift. Forurensingsloven, kapittel 3, § 11, som innledningsvis omhandler "(...) tillatelse til virksomhet som kan volde forurensing: Forurensningsmyndigheten kan etter søknad gi tillatelse til virksomhet som kan medføre forurensning". Statens Forurensningstilsyn (SFT) har til en hver tid et løpende samarbeid med om lag 600 bedrifter i Norge, som har fått konsesjon til å forurense

mer enn det som i utgangspunktet er tillatt³.

Forurensing representerer en stor trussel for fremtidens generasjoner, men allikevel inkluderes ikke denne trusselen i straffesystemet. Det er svært sjelden et offer, i tradisjonell forstand, bringer forurensingssaker inn for retten. Det også sjelden ulovlig industriforurensing resulterer i straff av betydning. Det paradoksale er at straff allikevel anses for å ha en effektiv og preventiv virkning for lovbrudd begått innen lovlig næringsvirksomhet.

2.3 Begrepsdefinisjoner

Begrepet miljøkriminalitet kan skape forvirring i det følgende ettersom overvekten eksemplene som belyser problemstillingen er lovlige. Begrepet miljøkriminalitet er i virkeligheten veldig diffust. Den virksomhet som for eksempel er ansvarlig for dagens forurensingsproblem i norske fjorder er juridisk beskyttet fordi utslippene ikke var regulert da forurensingen skjedde og giftinnholdet i stoffene var angivelig ukjent. Det er derfor knyttet en betinget forsiktighet i forhold til hvordan begrepet miljøkriminalitet anvendes i den videre diskusjonen. Bare betinget, fordi det ikke er utenkelig at fraværet av den kollektive stigmatisering kan forklares nettopp med at naturødeleggelser utviklet seg til å bli en integrert tradisjon før miljøvern ble underlagt bestemte lover. Som et viktig innslag i drøftingen har det derfor vært nødvendig å beskrive hvordan rovdrift av naturressurser kan fortelle om hvilke holdninger mennesket generelt har til miljøet. Drøftingens utgangspunkt er at en bedrift kan overholde miljøvernlovgivningen samtidig som den opptrer miljøfiendtlig. Det er derfor ikke snakk om kriminalitet. Begrepene som er brukt for å beskrive miljøfiendtlig virksomhet er *forurensing*, *miljøforurensing*, *miljøødeleggelser*, *miljøgifter* eller *skadeomfang*. De gangene drøftingen kommer inn på lovbrudd vil det tydeliggjøres hva slags lovbrudd det dreier seg om. Det kan likevel være vanskelig å lage et distinkt skille mellom det lovlige og ulovlige i denne sammenheng.

---

³ <http://www.sft.no/bmi/>

3 Metodiske tilnærminger

Aubert (1985:196) skriver at ” En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme fram til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med til arsenalet av metoder”. Aubert mener at ny kunnskap har oppstått ”når et arbeid har gjort det lettere for den som følger etter å orientere seg i forhold til et utsnitt av virkeligheten” (1985:214). I denne masteroppgaven er ulike kvalitative metoder benyttet i til å innhente empiriske data til analysen. Kvalitative metoder legger vekt på dybde og en helhetlig forståelse av spesifikke forhold. ”Kvalitative analyser fremhever innsikt”, påpeker Grønmo (1988:119). Oppgavens analysearbeid har foregått til dels parallelt med datainnsamlingen, men hovedarbeidet med analysen startet senhøsten 2007 da det meste av datamaterialet var innhentet.

3.1 Bruk av tilgjengelige data

Et forskningsarbeid ”kan omfatte alle de metoder som synes hensiktsmessige for å skaffe informasjon og for å systematisere denne informasjonen” (Grønmo 1988:123). Mye av det empiriske fundamentet i denne oppgaven består av allerede tilgjengelige dokumenter. Disse er i stor grad hentet fra internett. ”(...) dokumentanalyse skiller seg fra data forskeren har samlet inn i felten ved at dokumentene er skrevet for et annet formål enn det forskeren skal bruke dem til” (Thagaard 2002:59). Siden det rettsdogmatiske offerbegrepet så å si er fraværende i miljøkriminalitet, og offerperspektivet er en sentral del av analysen, har det vært en forutsetning å ta i bruk allerede tilgjengelige dokumenter i drøftingen, særlig dokumenter fra miljøbevegelsen. Grønmo skriver at ved dokumentanalyse kan kildematerialet suppleres underveis i analysen (1982:103). Dette er godt beskrivende for hvordan datainnsamlingen min, med unntak av intervjuene, og analysen i denne oppgaven har forløpt. Analysearbeidet er gjort uten spesielle standardiserte teknikker, noe som Grønmo mener er vanlig ved denne formen for databearbeiding (1988:119).

Litteraturanalyse

En sentral del av analysen har bestått i å drøfte hvordan miljøkriminalitet skiller seg fra tradisjonell kriminalitet. Å ta utgangspunkt i de tradisjonelle kriminologiske perspektivene, særlig viktimologien, stigmatorene og ikke minst kontrollperspektivet, var avgjørende for den videre analysen i forhold til litteraturanalysen av miljøforurensing, miljøfiendtlig virksomhet og miljøvern.

Oppgavens kontrollkapittel benytter litteratur fra forskjellige land, med ulike utfordringer knyttet

til ulike bransjekulturer og utfordringer i forhold til lovgivning og kontrollpraksis- og kontrollfilosofi. Litteraturen omhandler ikke eksplisitt lovlig miljøforurensing, slik oppgavens tema er. Hovedlitteraturen tar derimot for seg kriminalitet i farmasiindustrien (Braithwaite 1984), sikkerhet og kontrollfilosofi i gruveindustrien (Braithwaite 1985), ansvarliggjøring i foretakskriminalitet (Braithwaite og Fisse 1993) og brudd på miljøvernlovgivningen i USA (Dimento 1986). Det har også vært benyttet utvalgte akademiske artikler om forskjellige former for miljøforurensing og miljøfiendtlig virksomhet. Det er likevel viktig å bemerke at forfatterne selv mener at deres kontroll- og håndhevingsteorier kan være fruktbare på et mer generelt grunnlag enn de empiriske studiene teoriene tar utgangspunkt i. De internasjonale studienes fellestrekk med denne oppgavens tema er at det er kriminalitet og skadelige handlinger begått innenfor rammene av *lovlig* næringsvirksomhet. Forskjellen er selvfølgelig at oppgavens problemstilling tar utgangspunkt i lovlige handlinger, men ikke utelukkende. Miljøforurensing er av global karakter og det er viktig å ta hensyn til dette når kontrollstrategiene diskuteres. Siden intervjuene hovedsakelig omhandler miljøforurensing i Norge, vil mye av kontrolldiskusjonen likevel være empirisk forankret i norske forhold, men altså underbygges av utenlandsk litteratur. De utenlandske studiene presenteres og anvendes med respekt og varsomhet i forhold til de mulige feilkilder det er å benytte internasjonale studier med tilknytning til ulike felt for å belyse praksis og særpreg ved ett fenomen – miljøforurensing.

Internett som kilde

I oppgavens empiriske dokumentasjon har det vært en utstrakt bruk av internett som kilde. For eksempel så har både Mattilsynet, Statens Forurensningstilsyn og ikke minst miljøbevegelsen, omfattende tilgjengelig materiale på sine hjemmesider. Det har i tillegg vært benyttet dagsaktuelle avisartikler. Dette har bidratt til et bredt empirisk fundament i oppgaven.

”Problemet med opphavsbestemmelse er knyttet til fastleggingen av kildens tilknytning til den virkeligheten den beskriver”, skriver Holme og Krohn Solvang. Det er derfor viktig ”å få klargjort om kilden virkelig er det den gir seg ut for å være” (1996:124). Mye av informasjonen som er tilgjengelig på internett er usignerte. De har altså manglende opphavsbestemmelse. Det er derfor avgjørende ikke å ukritisk ta alt webbasert materiale for ”god fisk”, i sær i de tilfeller der informasjonen er usignert eller udatert. Det er også tilfeller der dokumenter forsvinner, og det vil være umulig å gå tilbake og korrigere henvisningen. Dette kan fort føre til at det sås tvil rundt dataenes validitet. Følgelig er det viktig å understreke at alle data i denne oppgaven som er hentet fra internett, er signerte og daterte artikler fra seriøse organisasjoner eller aviser. I den grad det har vært mulig, er det også benyttet flere kilder innenfor samme temaområde. Alle

artiklene som det er henvist til i oppgaven er i tillegg lagret i tekstformat, slik at datamaterialet fremdeles eksisterer dersom artikkelen skulle forsvinne fra internett, eller blir endret.

3.2 Intervjuer

Det har vært foretatt fem personlige intervjuer med ansatte innenfor Økokrim og Statens Forurensingstilsyn, Norges Naturvernforbund og miljøstiftelsen Bellona. Et sentralt poeng har vært å få frem tankene og synspunktene både hos kontroll- og håndhevingsorganene og hos miljøbevegelsen, for å få en bred og dyp forståelse av utfordringer og fokusområder innenfor miljøvern. Alle informantene var svært positive til intervjuforespørlene. Bortsett fra det første intervjuet med Økokrim, har det vært benyttet diktafon under intervjuene. Det ble ikke formidlet noen form for sensitive personopplysninger under intervjuene. Inntrykket under selve intervjuene og i ettertid, er at diktafonen ikke påvirket intervjusituasjonen verken i den ene eller andre retningen. Ved et par tilfeller ble det til og med påpekt at ”det er viktig at du får med deg det jeg sier nå”. Intervjuene ga en god oversikt over sakskomplekset miljøforurensing og miljøkriminalitet. I analysen formidles intervjuene hovedsakelig gjennom dirkede sitater.

Valg av informanter

Allerede veldig tidlig i prosjektet var det nødvendig å ta stilling til hvor jeg kunne få tilgang til nyttig informasjon. I startfasen av prosjektet var kunnskapen om miljøforurensing svært liten. Utvelgelsen av organisasjoner ble altså foretatt med utgangspunkt i hvilke roller de enkelte alene og til sammen, representerte i forhold til det komplekse feltet miljøforurensing. Som en forberedelse til intervjuene og til utarbeidelse av en intervjuguide var organisasjonenes hjemmesider på nettet til stor hjelp. Både SFT, Økokrim, Bellona og Naturvernforbundet har gode informative hjemmesider, med omfattende informasjon om deres respektive organisasjon.

Utvalget av informanter var altså helt strategisk i forhold til hvilke typer informasjon jeg trengte for å belyse problemstillingen, og få kjennskap til feltet. Imidlertid hadde jeg i utgangspunktet ingen innflytelse over hvem den enkelte organisasjonen ville velge ut til et møte og en samtale, bortsett fra når det gjaldt Bellona. Alle henvendelsene ble gjort pr e-post hvor jeg presenterte prosjektet og ba om en samtale. Svarene kom alltid fort og alle var imøtekommende.

Første kontakt var Økokrim. Etter denne samtalen var kunnskapen om miljøforurensing og miljøkriminalitet betydelig større, og et navn å kontakte hos SFT var også med i notatene. Via et privat sosialt nettverk kjente jeg et navn i Bellona som jeg kontaktet.

3.3 Gangen i datainnsamlingen

Jeg ble møtt med åpenhet og tillit av informantene, også med interesse for mitt prosjekt. Det første intervjuet ble foretatt med Økokrim i deres lokaler. Økokrim er enheten for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet. Miljøavdelingen på Økokrim er forholdsvis liten og informantene hadde lang ”fartstid” i organisasjonen. Intervjuet med Statens Forurensingstilsyns ble foretatt i deres lokaler. SFT er kontrollmyndigheten for forurensing i Norge, og jeg fikk en ryddig og bred innføring i deres arbeidsområder, og hvordan utviklingen har vært siden SFT ble opprettet i 1974. Intervjuet med Bellona ble foretatt i deres lokaler, og også her følte jeg meg mer kunnskapsrik da vi avsluttet intervjuet. I motsetning til de andre intervjuene ble intervjuet med Norges Naturvernforbund foretatt på en brygge ved fjorden og på en kafé. Settingen ble således litt mer ”avslappet” enn de foregående intervjuene, uten at det kan sies å ha påvirket selve samtalen nevneverdig.

Det ble benyttet intervjuguide under alle intervjuene, men siden alle aktørene har forskjellige satsningsområder var det nødvendig å skreddersy noen av spørsmålene til hvert intervju. Intervjuguiden ble ikke fulgt slavisk hele tiden. Noen ganger kom det opp interessante temaer det var nødvendig å følge opp. Intervjuene kan derfor sies å ha foregått dels som vanlig intervju og dels som samtale. Noen ganger mer uformelle enn andre.

Datainnsamlingen startet våren 2007 og har pågått helt til de siste ukene før innlevering. Læringskurven har vært bratt i arbeidet med dette prosjektet. Innhenting av empiriske data gått parallelt med analysen. Det har både til frustrasjon og glede helt til det siste dukket opp nye momenter som det har vært interessant å studere nærmere.

Noen understrekinger

Ved direkte sitater i analysen omtales alle informanter med navnet til den organisasjonen de representerer hvis ikke annet er presisert. I analysen står de derfor oppført som SFT, Økokrim, Bellona og Naturvernforbundet.

Ved noen anledninger har det vært naturlig å sette noen internetthenvvisninger i fotnote, istedenfor under ”websider” bakerst i oppgaven. Disse internettsidene er imidlertid også signerte og lagret.

Alle bildene det refereres til i teksten ligger samlet i vedlegg 1.

4 Det diffuse og komplekse kriminalitetsbildet

Moderne næringsvirksomhet har forårsaket miljøødeleggelser og skader på liv og helse lenge før det fantes et lovverk til å regulere det. Selv om straffelovgivningen som skal forby og regulere ødeleggelse av miljøet historisk sett er relativt ny, strekker kollektive reaksjoner mot industriens naturødeleggelser seg flere hundre år tilbake. ”Internasjonalt finner du skrifter tilbake til 1100-tallet om byer i England der røykplagene var så store at folk nektet å bo der” (SFT).

Romantikkens strømninger i det 19. århundre, uttrykte en avsmak mot de miljøødeleggelserne og de reduksjonistiske holdningene til naturen moderne vitenskap representerte (Benton 1998:1).

Utover 1970-tallet utviklet det seg en bred konsensus blant verdens forskere og politiske ledere om at selve fundamentet for utvikling og menneskets overlevningsevne, var truet av overforbruk av ressurser, befolkningsvekst og forurensing. Spørsmål omkring velstand og fattigdom ble på den måten klart linket til den miljøbetingede dagsorden. Mens nasjonale ledere kjempet for å ivareta nasjonale interesser i en internasjonal miljøregulering, vokste det frem grasrotbevegelser som fokuserte på miljøtruslenes globale karakter. Miljøbevegelsen spilte en viktig rolle for å gjøre media, derav også allmennheten, oppmerksomme på miljøkatastrofer som oppstod i kjølvannet av skipsulykker, Bhopalulykken (kapittel 4), ørkendannelsen i Afrika, nedhoggingen av regnskogen, Tsjernobylulykken og de økologiske dimensjonene av krigføring. Bildene av menneskers død og lidelse, og oljedekte fugler gikk verden over (Benton 1998:2-3). Etter hvert ble det også utarbeidet lover som skulle regulere og straffe ulovlige inngrep i miljøet:

”Miljøkrænkelsernes alvorlige samfundsmæssige konsekvenser og de menneskelige lidelser, de kan medføre, gjør det naturlig at behandle dem som kriminalitet, idet de påkalder sig en moralsk fordømmelse, der ligger på linie med den misbilligelse, som straffelovens anvendelse efter flere strafferegler er udtryk for” (Jepsen 1980:134).

Spørsmålet som leder analysen i dette kapitlet er derfor: *På hvilken måte påvirker økonomien moderne næringsvirksomhets forhold til miljøvern og sikkerhet?*

4.1 Utformingen av den norske miljøvernlovgivningen

Før 1970 fantes det ingen særskilt miljøforvaltning som påtalte miljølovbrudd i Norge. Da miljøforvaltningen ble etablert i løpet av 1970- og 1980-årene ble heller ikke anmeldelse og straff sett på som et viktig virkemiddel. De saker som ble anmeldt resulterte ofte i henleggelse, uten noen særlig form for etterforskning, siden verken politi eller påtalemyndigheter prioriterte miljølovbrudd. Etter hvert sluttet også miljøforvaltningen å anmelde fordi de så at sakene ikke førte frem (Høviksland, Hansen, Holme 2005:4).

På bakgrunn av økende forurensing på 1960- og 1970-tallet ble det vedtatt flere lover som skulle regulere eller forby spesielle former for forurensing. Disse lovene ble samlet i Forurensingsloven⁴ i fra 1981. Selve begrepet *miljøkriminalitet* som strafferettslig terminologi, ble først etablert i andre halvdel av 1980-årene (Høviksland, Hansen, Holme 2005:4). Frederic Hauge fra miljøstiftelsen Bellona ansees for å være den første i Norge som tok i bruk dette begrepet i offentligheten da Bellona i oktober 1986, la frem en rapport om miljøkriminalitet i norsk industri (Aftenposten 3.7.2006).

1993 ble maksimumsstraffen for alvorlig forurensingskriminalitet satt til 15 år.

Maksimumsstraffen er det samme som forsettlig drap. Det normale reaksjonen på straffbar forurensing er likevel bøter (Høviksland, Hansen, Holme 2005). Den første fengselsstraffen for forurensingskriminalitet ble avsagt av Høyesterett, 2. november 2004⁵. To bedriftsledere som ledet en gjenvinningsbedrift, ble dømt til 45 dager ubetinget fengsel og inndraging av vinning med 150 000 kr hver for brudd på forurensingsloven. Forholdene gjaldt blant annet utslipp av store mengder kobber og andre tungmetaller i en fjord. Bedriften hadde i tillegg utslipp av blant annet ammoniakk til luft, noe som medførte at et skogsareal hundre meter bak bedriften, ble skadet og noen trær døde. Høyesterett viste i straffemålspremissene at det, ut fra allmennpreventive hensyn, måtte idømmes en ”følbare reaksjon”. Dommen viser at Høyesterett legger et potensielt skadeomfang til grunn i domsavsigelsen:

”Det foreligger fare for stor skade og/eller skjerpende omstendigheter fordi et betydelig utslipp pågikk over en lang periode samt at forurensningen representerte en betydelig miljørisiko og førte til faktiske miljøskader i form av utstrakte sviskader på vegetasjonen i et 100 meters belte bak bedriften”.

Den groveste miljøkriminalitetssaken i Norge ble avsagt av Agder Lagmannsrett⁶ i 2006, da en 57 år gammel mann som ledet et selskap som behandlet spesialavfall, ble dømt til fengsel i tre år, inndragning av 4 millioner kroner, samt rettighetstap. Forholdene gjaldt grove bedragerier mot Statens Forurensingstilsyn (SFT) og egne kunder, en rekke brudd på forurensingsloven og andre lovbrudd. Bruddene på forurensingsloven besto blant annet i langvarig og forsettlig utslipp av olje- og kjemikalieholdig vann i det lokale kloakksystemet. En skole måtte holdes stengt en periode på grunn av gassdannelser. Saken fikk denne omtalen av to informanter: ”Den saken var grov. Han var en ekte skurk” (SFT). ”Dette var jo grovt bedrageri og subsidierbedrageri. Det var jo grov kriminalitet” (Økokrim).

---

⁴ <http://www.lovdata.no/all/nl-19810313-006.html>

⁵ HR-2004-1840-A - Rt-2004-1645

⁶ LA-2005-92191

Håndhevingspraksis

Den vanligste reaksjonen overfor straffbar forurensing er bøter, selv ved alvorlige overtredelser. Høviksland, Hansen, Holme skriver at

”det er et paradoks at det selv i grove forurensingssaker tradisjonelt sett kun ilegges foretaksstraff, mens det ved ulovlig jakt eller heleri av ulovlig felt vilt ofte idømmes fengselsstraff” (2005:5).

Det pekes på tre mulige forklaringer på dette fenomenet: Det kan hende at forurensingsmyndighetene bare anmelder bedriften og ikke dens ledelse. Etterforskningen vil derfor avgrenses til å ikke fokusere på enkeltpersoners skyld. Det er enklere å avgjøre en sak med foretaksstraff fordi det kun er nødvendig å bevise anonyme og/eller kumulative feil enn å ta ut tiltale mot direktøren personlig. En bedrift vedtar ofte bøter for å unngå den negative publisiteten som kan følge av en rettssak. En tredje grunn kan være at de håndhevende myndigheter ikke betrakter lovbrudd fra en samfunnsviktig industribedrift som særlig straffeverdig (Høviksland, Hansen, Holme 2005:5-6). Dette er et viktig moment. Industrien gir samfunnet mange goder. Små lokalsamfunn kan være helt avhengige av å bevare hjørnesteinsbedriften for å holde sysselsettingen oppe. Forholdet mellom den nytteverdien lovlig næringsvirksomhet har og forurensingens skadeomfang vil belyses ytterligere i kapittel 4 og 5.

Det er forholdsvis få straffesaker for forurensingskriminalitet. Årlig begrenser dette seg til 10-15 saker. Strenge straffer idømmes svært sjelden. Den lengste utmålte straffen er på tre år, og den omfatter andre økonomiske lovbrudd. Det er sjelden enkeltpersoner straffeforfølges og i de tilfeller vil det være klare årsakssammenhenger mellom utslippet, eventuelle klare miljøskader og den/de ansvarlige for utslippet. Også i de tilfellene straffes det relativt mildt. I tillegg er det i de aller fleste tilfeller, staten eller fylkesmennene som står oppført som fornærmede. Det er ingen offer i tradisjonell rettsterminologi, som reagerer på lovbruddene. Ved siden av det åpenbare skadeomfanget forurensingen representerer, trekkes det i domsavsigelser ofte frem det *potensielle* skadeomfanget. De fleste av miljøgiftene som slippes ut er tungt nedbrytbare og bioakkumulerbare. Miljøgiftene som slippes ut forblir derfor i naturen veldig lenge, og kan overføres til andre levende organismer, også til mennesker. Det er derfor vanskelig å anslå det reelle skadeomfanget for hvert enkelt utslipp. Det kan ta lang tid før skadene kommer til syne, og det er *summen* av alle enkeltutslipp som representerer det reelle skadeomfanget.

Med henblikk på det lave antallet årlige straffesaker, er det derfor den lovlige forurensingen som er den største trusselen mot miljøet. *Det er dette som er avhandlingens fokus, nemlig lovlige handlinger som er minst like skadelige som ulovlige.* Bellona og SFT forteller at norsk

tungindustri er blitt flinkere til å redusere sine utslipp de siste 20 årene. Ikke desto mindre miljøgifter som ble sluppet mens de enda ikke var regulert, og gamle avfallsdeponier representerer et svært alvorlig miljøproblem.

4.2 Kampen om definisjonene

Lynch og Streetsky skriver at dersom begrepet ”grønn” (green) eller miljøvennlig kun anvendes ut fra en rettslig term vil store deler av offerperspektivet falle bort. Selv om handlinger ikke defineres som miljøkriminalitet kan de fortsatt volde stor skade. Industrien definerer seg innenfor den rettslige termen miljøvennlig samtidig som de får lov til å slippe ut store mengder miljøgifter (Lynch og Streetsky 2003).

Selv om handlinger ikke rettslig er definert som kriminalitet kan de altså fortsatt volde stor skade. Det er derfor avgjørende hvordan *miljøskade* og *miljøvern* defineres. Dersom vi mekanisk holder oss til den rettsdogmatiske beskrivelsen av miljøkriminalitet, vil diskusjonen dermed begrense seg til å gjelde saker som er en klar straffbar handling. Oppgavens problemstilling indikerer at lovlige handlinger kan et minst like stort ødeleggelsespotensial som ulovlige. I lys av miljødiskursen innebærer dette at hvis en virksomhet forholder seg til den rettslige termen miljøkriminalitet kan den, så fremt bedriften ikke åpenbart bryter gjeldende miljølovgivning, slippe ut atskillig miljøgifter og forurensning, samtidig som den kan profilere seg med et miljøvennlig fokus. Under seksjonen ”miljø og samfunn” på sine hjemmesider skriver StatoilHydro for eksempel: ”StatoilHydro har som mål å drive virksomhet på en måte som sikrer bærekraftig utvikling, og hvor vi bidrar til at miljøskader reduseres”⁷. Shell presenterer sitt miljøfokus slik: ”We help meet global energy demand in economically, environmentally and socially responsible ways”⁸. Industrien adopterer og rekonstruerer begrepet miljøvennlig for å så, illusorisk, fremstille sin virksomhet som et miljøvennlig alternativ (Lynch og Streetsky 2003:510). Det at en bedrift opererer innenfor rammene av lovlig næringsvirksomhet er ikke synonymt med at ingen tar skade av deres aktivitet. Industrien kan derfor være lovlig, *men* miljøfiendtlig.

Ulykker, ikke drap

Hills (1987) diskuterer om begrepsbruken i medias skildring av forvoldte dødsfall varierer når det dreier seg om tradisjonell vold og når vanlige mennesker blir utsatt for kriminelle handlinger, eller når det for eksempel gjelder dårlige sikkerhetsrutiner i en kullgruve som førte til at 26

---

⁷ <http://www.statoilhydro.com/no/environtmentsociety/pages/default.aspx>

⁸ <http://www.shell.com/>

gruvearbeidere døde 2300 fot under jorden. Slike hendelser blir ofte referert til som ulykker, tragiske katastrofer eller ukontrollerbare naturkrefter. Hills spør hvorfor ikke slike hendelser også blir omtalt som drap, i tradisjonell forstand, og gruveledelsen følgelig blir tiltalt deretter (1987). Forskjellen er selvfølgelig at det første eksempelet dreier seg om mennesker som blir utsatt for direkte vold eller overgrep, i en tett sosial interaksjon, mens det andre gjerne handler om i utgangspunktet respektable mennesker som er ledere i en hierarkisk formet virksomhet. Hills påpeker at resultatet imidlertid er dette samme: "However, both actions, one direct, the other remote and fragmented, result in death to their victims" (1987:1). I begge tilfeller vil offeret bli skadet eller avgå med døden under omstendigheter som er helt på høyde med eller overgår tradisjonell kriminalitet. På den andre siden hadde antakelig ikke direktøren sluppet unna så lett dersom han hadde drept sin kone eller noen andre på firmafesten.

4.3 Biproduktet av velferd?

På hvilken måte kan forurensning sees på som et biprodukt av dagens velferdsstat? Den private velstand og handlingsfrihet er større enn noensinne samtidig som jorden eroderer dramatisk, det blir stadig mindre villmark og en økende produksjon av farlig avfall.

I den moderne velferdsstaten er fundamentale menneskelige behov for det meste tilfredstilt, og i en populær akademisk tilnærming til studiet av "konsumsamfunnet" er behov er erstattet med begjær (White 2002:491). Rob White henviser herunder til (Bocock 1993) som skriver at dette har forandret hvordan mennesker forholder seg til hverandre. Identitet fremgår ikke lenger utelukkende ut fra hvilket yrket en besitter, men i stedet er det eiendeler, husholdningsartikler og forbruk som har blitt viktige statussymboler for sosial tilhørighet (2002:491). I hverdagen er derfor ikke lenger naturen selve forutsetningen for overlevelse for det enkelte individ. Like fullt skjer det en nedbygging av viktige naturområder, rekreasjonsartede aktiviteter. Alle vil ha hytte på fjellet. Økokrim opplyser at kjøring i utmark og fangst av totalfredede dyr, er et økende problem og medfører en ubotelig skade på faunaen.

Parallelt med den industrielle produksjonen av velstand, produseres det store mengder giftig avfall, skriver Szasz: "The generation of hazardous waste is a necessary side effect of modern industrial production" (1986:341). Det antas at verdens industriland årlig produserer omkring 400 millioner tonn giftig avfall. Ca 60 prosent kommer fra USA. Forsvarlige avfallsdeponier er svært dyre. Eksport av giftig avfall til utviklingsland, mot en sum penger, er langt vanligere. I 1992 tilbydde sjefen for "The Federal Office of the Nuclear Waste Negotiator", David Leroy, amerikanske indianerstammer 100 000 dollar hver, for å få lov til å lagre hundrevis av bokser

med radioaktivt avfall i deres reservoarer (Simon 2000:180). Giftig avfall eksporteres ofte til fattige land. Fattige Guinea-Bissau, med et brutto nasjonalprodukt på 150 millioner dollar, kommer til å tjene fra 150 til 600 millioner dollar over en femårs periode, for å motta giftig avfall fra tre europeiske nasjoner. Det er ikke uvanlig at myndighetene i utviklingsland mottar bestiktelser for å opprette avfallsplasser der industriland kan dumpe giftig avfall. Dette har ført til en rekke skandaler (Simon 2000:176).

Fortidens synder

Dagens skader på mennesker og miljø er et resultat av forurensing begått i går. Miljøgifter og avfallsdumping som tidligere var lovlig er i dag ulovlig. All forurensing med miljøgiften PCB er i dag forbudt, men til tross for prosessindustriens utslippsreduksjon på over 90 prosent er alle større havneområder og fjorder langs norskekysten fremdeles sterkt forurenset. De miljøgiftene som allerede er sluppet ut forsvinner ikke. Avsnittet nedenfor er hentet fra Naturvernforbundets rapport, "Den store giftjakta"⁹, fra 1998. Formålet var å finne ut hvor PCBen langs norskekysten kom fra:

"I mer enn 40 fjordområder langs kysten ligger et fint lag av miljøgiften Polyklorerte Bifenyl (PCB) utover havbunnen. Vann er et primærmedium for liv. PCB er en av de verste miljøgifttruslene mot kysten vår. Det er ikke store mengder vi snakker om. Hvis sjøbunnen inneholder én del PCB på et par millioner deler søle og sand, regnes området som meget sterkt forurenset. Bare avanserte analysemaskiner håndtert av spesialister er i stand til å oppdage slik forurensning. Store deler av norskekysten er nå kledd i et sørgeslør av usynlige stoffer, men det kan fortsatt bli verre".

Aksjonistene oppsøkte 21 havner og fant høye verdier PCB og andre miljøgifter i samtlige havner.

Miljøgiften er tungt nedbrytbar og lite vannløselig. Av den grunn er det nærmest umulig å bli kvitt PCB når det først har blitt tatt opp av en organisme. Næringskjedene fungerer slik at planteplankton blir spist av dyreplankton og som igjen blir spist av fisk og kreps. Til sist havner det på middagstallerken til mennesker som er spiser sjømat. PCB følger med hele veien, noe som betyr at miljøgiftene som tidligere ble spylt ut fra verft og malingsfabrikker havner i oss mennesker. I USA har barna til kvinner som har spist PCB-holdig fisk fra de store sjøene blitt undersøkt. Forskningsrapportene viser at førstefødte overtar store mengder av morens akkumulerte PCB. Det er forsket mye på PCB rundt om i verden, og skadevirkningene er godt dokumenterte. PCB kan blant annet gi svekket immunforsvar, skader på nervesystemet,

---

⁹ "Den store giftjakta" var et samarbeid mellom Norges Naturvernforbund, Natur og Ungdom og Blekkulfs Miljødetektiver, med faglig veiledning fra forskere hos NIVA (Norsk Institutt for Vannforskning) og Aquateam.

leverskader, hudskader og reproduksjonsskader som nedsatt fruktbarhet, spontanaborter og dødfødsler.

Det er hovedsakelig tre store fabrikker som har levert PCB til norsk industri. Informanten fra Naturvernforbundet forklarer at PCB etterlater seg såkalte kjemiske fingeravtrykk. Det vil si at ved laboratoriumsforøk kan PCB i norske fjorder med ganske stor sikkerhet spores tilbake til hovedprodusenten. I 2003 tiltrakk Oslo kommune seg internasjonal oppmerksomhet da de rettet et søksmål på til sammen 50 millioner kroner fordelt på PCB-produsentene Bayer AG, Solutia og Kaneka Corporate. Bakgrunnen for søksmålene var et krav om at også produsentene av PCB måtte holdes ansvarlig miljøskadene denne giften har medført, i tillegg til å bidra økonomisk til opprydningsarbeidet i Oslo havn (Naturvernforbundet Web-1). Til tross for at skadepotensialet har vært kjent har ikke PCB-produsentene informert malingfabrikanter, verftene eller myndighetene om faren for skader på miljø ved forurensning fra PCB-maling. Farene ved PCB i miljøet ble kjent i 1966, og godt dokumentert i 1967. Giftvirkninger og ekstremt lav nedbrytbarhet ved PCB var kjent allerede fra starten av 1950-årene (Naturvernforbundet Web-2). Det blir videre pekt på at produsentene har lukket øynene for at de solgte PCB til bruk i maling noe som øker sannsynligheten for forurensing. Dette dreide seg om høyklorert PCB som medfører direkte eksponering både på miljøet og arbeiderne. For å illustrere dette skadepotensialet ytterligere ble det i 1994 avslørt at batterikondensatoren i et vanlig lysarmatur inneholder en kopp høyklorert PCB. Lysarmaturen var skrudd ned fra taket på biologibygget ved Universitetet i Oslo. En kopp PCB er nok til å ødelegge 30 milliarder liter vann (Naturvernforbundet 2004).

Miljøgiften PCB finnes i 40 norske fjorder, og forurenser det marine liv. Ålefiskerne i Askøy mistet sitt livsgrunnlag etter at det ble påvist ekstremt høye verdier PCB i ålen de solgte. Det er påvist PCB i fisk og det antas at det er først nå skadevirkninger på mennesker begynner å dukke opp. Det dreier seg om et stoff som har så lang nedbrytningstid at eneste mulige løsning er å fysisk fjerne giften fra norske fjorder

Naturvernforbundet påpeker at det er meget vanskelig å få noen til å vedkjenne seg ansvaret for PCBen som forurenser miljøet:

”Vi har skrevet om dette i et bakgrunnshefte vi har laget om miljøgifter. Der har vi gått tilbake i historiske markedsføringsbrosjyrer og historiske dokumenter for å se hva PCBindustrien sa. Når PCB begynte å bli funnet i miljøet så argumenterte de med at man ikke visste hvor denne PCBen kommer fra. Det sa de tre store fabrikkene, som produserte PCB. På samme måte så sier de nå om klorerte parafiner at man ikke vet hvor de kommer fra, det vi nå finner i nordområdene. Det samme med de impregnerings fluorstoffene som

nå finnes i isbjørn og fordobles hvert fjerde år, men fordi man ikke har påvist direkte hvor det kommer fra så sier man at ”nei, vi vet ikke sikkert hvor det kommer fra”. Det er tre fabrikker i hele verden som produserer dette så vi vet jo for så vidt hvor det kommer fra, så det å komme med slike uttalelser er jo rimelig frekt altså”.

Mange av de miljøgiftene som forurensner norske fjorder i dag ble sluppet ut før stoffene ble lovregulert. Giftinnholdet var angivelig ukjent for dem som slapp det ut. Det er i dag 377¹⁰ eiendommer som er sterkt forurensset og det er fare for spredning av farlige kjemikalier. Bellona opplyser at dette er et resultat av tidligere nasjonal renovasjonspolitik.

4.4 Fremskrittstroen som premissleverandør

Miljøproblemer er et resultat av at bedrifter selv har fått lov til å sette sine økonomiske prioriteringer, uten å tenke på individers velferd. Simon skriver at det generelt er kvinner og barn, og de fattigste og maktesløse i utviklingslandene, som er hardest rammet av miljøforurensing: ”The problem of environmental destruction thus represent one of the most dangerous contradictions of giving priority to the value of accumulating wealth without regarding the means of doing so” (2000:176). Beck mener at fremskrittstroen og de fordeler velferdssamfunnet symboliserer skyggelegger ulempene:

”Skabelsen – og benægtelsen – af risici skyldes altså den teknisk – naturvidenskapelige rationalitets ”*økonomiske enøjethed*”. Dens blikk er rettet mod produktivitetsfordele. Derfor er den også karakteriseret ved en systematisk *risikoblindhed*” (2004:81).

Marton Mintz påpeker hvordan moderne virksomhet pulveriserer den enkeltes ansvar for følgene av deres avgjørelser:

“A human being who would not harm you on an individual face-to-face basis, who is charitable, civic-minded, loving, and devout, will wound or kill you from behind the corporate veil. He may do this without qualm because he has been conditioned to drop a curtain between his private moral and religious self and his corporate immoral and irreligious self. Society at large accepts and, if only by its silence, validates such compartmentalization” (Mintz 1987:31).

Intensjonen til Mintz er å vise at det er en tendens til at industrien profiterer på å spekulere i menneskers sikkerhet. Selv om noen saker som rulles opp kan virke ekstraordinære er denne tilbøyeligheten ikke unik for noen bransje, mener Mintz (1987:38). Tobakksindustrien baserer sin fortjeneste på røyking, som er den største og absolutte enkeltårsaken til sykdom og død i verden. Selv om tobakkens skadevirkninger er kjente for de fleste, både røykere og produsenter, tjenes det fremdeles årlig milliarder av kroner på salg av tobakksvarer. Bedrifter har solgt

---

¹⁰ http://www.miljostatus.no/templates/themepage____2949.aspx

pesticider som er ulovlig i USA til U-land. En rekke ulike industrier har i en årrekke dumpet giftige kjemikalier i U-land og forårsaket store skader på miljø og mennesker. Kullindustrien har forfalsket dokumenter som viser at gruvearbeiderne blir utsatt for støv som igjen kan føre til alvorlige lungesykdommer og kreft. Våpenprodusenter har vel vitende om farene, forsynt sine kunder med defekte våpen (Mintz 1987:38). Hills fremhever hvordan spørsmål om sikkerhet nærmest var helt tilsidesatt i bilindustrien. Det gjaldt å vinne konkurransen om markedet. Det gjøres ikke ved å tenke på sikkerhet selv om kjøperne kunne komme til å ta skade eller i verste fall dø:

“Clearly, corporate crime destroys, injures, and kills many more victims than media headlines and crime statistics would lead us to believe” (Hills 1987:4).

Når liv blir kostnadsvurdert

Et eksempel på lovlige handlinger som medfører store skader, er hentet fra bilindustrien og da Ford skulle lansere en ny småbil, Ford Pinto. Administrerende direktør i Ford, Lee Iacocca, ble i 1970 kjent for uttrykket “Safety doesn’t sell” (Dowie 1987:17). Denne uttalelsen kom i forbindelse med lanseringen av Ford Pinto, som ble produsert på rekordtid. Testene som viste alvorlige feil ved bilen ble aldri korrigert. Bensintanken var plassert på en slik måte at en ellers beskjeden påkjørsel bakfra lett kunne få bensintanken til å eksplodere, men tester viste at en liten metallplate kunne redusere eksplosjonsfaren betraktelig. Dowie påpeker at det var fastsatt meget strenge maksimumsverdier for både bilens produksjonskostnader og vekt:

“So, even when a crash test showed that one-pound, one dollar piece of metal stopped the puncture of the gas tank, it was thrown out as extra cost and extra weight” (1987:17).

Ford ønsket ikke å bruke mye tid eller penger på sikkerhet. De ønsket ikke å bruke penger på noe det ikke økonomisk ville lønne seg å bruke penger på, selv om de *visste* at bensintanken kunne eksplodere ved en påkjørsel bakfra. Selv med vissheten om at noen få dollar ekstra per bil kunne redde mange mennesker årlig fra å brenne i hjel, valgte produsentene av Fordi Pinto ledet av Lee Iacocca, å følge deres kostnadskalkyle. Når alle beslutninger og overveielser i en virksomhet tar utgangspunkt i et slikt regnestykke om lønnsomhet, blir menneskeliv redusert til å være et tall i et regnestykke (Dowie 1987:20). Det handler derfor ikke om det enkelte menneskes væren, den enkeltes liv og helse. Det handler ikke om de forbrente kroppene, uhelbredelig sykdom og smertefull død. For en virksomhet er det vesentlige derimot om tallene vil bety tap eller fortjeneste. Hvert år tok gjennomsnittlig 2100 biler fyr, 180 mennesker brant i hjel og det samme antall mennesker fikk brannskader (Dowie1987:21). Hvilken prislapp satt så Ford og Lee Iacocca på et menneskeliv? Hvor mye var et menneske verdt, i dollar? Etter påtrykk fra den

amerikanske bilindustrien presenterte ”The National Highway Traffic Safety Administration” et tall, 200 725 dollar. Ford rundet dette ned til 200 000 dollar. Dette var ingen *etisk* verdi, men rett og slett hvor mye de anslo at for eksempel erstatning, advokatutgifter, blomster til begravelsen eller tapt markedsanseelse ville bety for bedriften hver gang et menneske ble skadet eller brant i hjel etter påkjørsel bakfra. Dette regnestykket viste at det fremdeles lønte seg for Ford å selge bilen uten beskyttelsesplaten til 11 dollar (Dowie 1987:20). Dowie understreker at Ford ikke var alene om å benytte seg av et slikt regnestykke over hva et menneskeliv er verdt, men at de var det eneste selskapet som lot en slik pinlig kalkyle nå offentligheten (Dowie 1987:29). Det var ikke slik at brannfellen fra Ford gikk upåaktet hen. The National Highway Traffic Safety Administration arbeidet for få gjennom et krav som skulle sikre bilførerene også *etter* en kollisjon. For Ford Pinto betydde det at bensintanken måtte utbedres slik at den ikke eksploderte. Debatten omkring ”Standard 301” startet i 1968 og standarden ble iverksatt først i 1977 etter årelang motstand fra bilindustrien. Mens debatten raste døde, og forbrant flere hundre mennesker i bilene sine hvert år (Dowie 1987:23). Etter en rettssak der Ford ble dømt til å betale millioner av dollar bestemte de seg for å aldri mer gå i retten. ”No Sir, we’ll settle” (Dowie 1987:26). Et forlik ville bety mindre utbetalinger og mindre negativ publisitet. Det er også kommet for dagen at uansett hvor store disse forlikene var, ville de kun utgjøre en ubetydelig del av de enorme inntektene Pinto hadde gitt Ford (Dowie 1987:26). Hva skjedde så med Lee Iacocca? Etter å ha bidratt til at selskapet tjente 2 milliarder dollar, ble Iacocca i 1978 avskjediget etter uoverenstemmelser med Henry Ford II. Han begynte deretter i Chrysler og reddet firmaet fra å gå konkurs. Lee Iacocca ble i Chrysler frem til 1992 da han pensjonerte seg, og vil bli husket som en suksessrik forretningsmann¹¹.

Det kan muligens virke litt forvirrende at dette eksempelet ikke direkte handler om forurensing, men om bilindustrien. Eksempelet understreker imidlertid hvordan industrien har valgt økonomisk gevinst foran sikkerhet, selv om de har visst at mennesker kommer til skade eller dør under tragiske omstendigheter. Årsakssammenhengene er derimot tydeligere her, men det er likevel en likhet til temaet forurensing. Handlingene er lovlige og utfallet tragisk. Økonomiske hensyn har hele tiden kommet først.

Oljeindustriens praksis i forhold til sikkerhet og miljø

White skriver at økonomisk ekspandering er drivkraften i moderne næringsvirksomhet (2002:488). Det har fått store følger for miljøet. Naturressurser transformeres til valuta. Det kommer for eksempel frem når grunneiere er negative til å frede skogen sin av frykt for at den

---

¹¹ <http://www.leeiacocca.net/my-life/index.aspx>

skal miste sin økonomiske verdi. Andre eksempler er et vedvarende overfiske og ekspanderingen av oljeindustrien.

Den 21. januar 2008 opplyser StatoilHydro at de har søkt SFT om utvidet utslippstillatelse fra gasskraftverket på Snøhvit, samtidig som de presiserer at de tar miljøutfordringene svært alvorlig:

”StatoilHydro arbeider for å redusere miljøkonsekvensene som følger av oppstartsperioden på Melkøya og tar utfordringene knyttet til økte utslipp svært alvorlig. Vi har nå redegjort for våre planer for oppstartsperioden og søkt om tillatelse for kvotepliktige utslipp for de økte ekstraordinære CO₂-utslippene, sier Øystein Michelsen, som leder Drift Nord i StatoilHydro (StatoilHydro 21.1.2008).”

Snøhvitprosjektet har fått hard medfart av miljøvernorganisasjonene. Miljøvernbevegelsen rettet sterk kritikk mot StatoilHydro fordi de ikke åpnet for CO₂ – rensing ved gasskraftverkene sine fra dag en. Feltet ligger i Barentshavet, som er et av verdens viktigste sjøfuglområder¹². Totalt har havområdet 26 arter med bestander av internasjonal verdi, og åtte arter med bestander av nasjonal verdi (Bellona 1.6.2002). Nå kommer det altså for dagen at StatoilHydro heller ikke klarer å holde seg innenfor den opprinnelige utslippstillatelsen virksomheten søkte om. Det forventes at mange av de kjemiske forbindelsene og oljen som slippes ut under drift, vil få negative konsekvenser for det biologiske livet i havet. StatoilHydro har nå søkt SFT om årlig å få slippe ut 1 500 000 tonn CO₂, noe som er 100 ganger mer enn i den første søknaden (Naturvernforbundet 21.1.2008). Den umiddelbare økonomiske gevinsten av å forurense er større enn den fremtidige gevinsten av å investere i miljøvennlige teknologi. Det er vanskelig å se skadeomfanget til hver enkelt foruensingskilde. Helhetsbildet er derimot tydelig nok. Likevel er det vanskelig å påvise kausale årsakssammenhenger for hvor mye hvert enkelt utslipp bidrar til det totale omfanget av de globale og nasjonale miljøødeleggelsene. Det er især vanskelig fordi det gjelder fremtiden. Direktøren i en forurensende bedrift vil antakeligvis ikke få oppleve at bedriftens investeringer i miljøvennlig teknologi vil gi positive resultater. Det er det hans barnebarn som vil erfare.

4.5 Miljøfiendtlig, men lovlig

Det gis ofte dispensasjon til å forurense ut over det som i utgangspunktet er tillatt. Selv om forurensingen er lovlig er miljøødeleggelsene store. For å utdype dette er det nødvendig ikke å bare se på de saker som omhandler miljøkriminalitet, men også hvordan lovlig forurensing ødelegger miljøet og hvordan industrien forholder seg til skadevirkningene de medfører.

---

¹² Se Vedlegg 1, Bilde 7

Et avgjørende spørsmål er i følge Lynch og Streetsky (2003:517) hvordan vi forstår den kontekstuelle betydning av begrepet miljøkriminalitet. Ut fra en rettsdogmatisk tilnærming vil det ikke være tvil rundt det legale ved miljøforurensingens skadeomfang. Virksomheten er lovlig. Det at skog dør eller noen mennesker lider, vil ikke sees på som kriminalitet og de skadelidende vil heller ikke oppfattes som ofre for kriminelle handlinger. En slik tilnærming kan avfeie påstanden om at noen mennesker er mer utsatt for forurensing enn andre i og med at vi selv velger selv hvor vi vil bo og arbeide. ”En bedrift vil jo uansett ikke få lov til å ha utslipp som skader helsa til folk eller ødelegger drikkevannet men de vil kanskje få lov til å ha en aktivitet som gjør at folk i nabolaget må vaske vinduene litt oftere” (SFT).

Lynch og Streetsky skriver at ut fra et miljørettsperspektiv (*environmental justice*) innenfor den grønne kriminologien kan handlinger beskrives som *miljøfiendtlige* selv om de er lovlige. Det som kjennetegner slike handlinger er at de forårsaker ødeleggelser på miljøet og mennesker. I noen tilfeller, som for eksempel ulovlig forurensing eller giftdumping, vil dette være klare brudd på gjeldende miljøforskrifter. Ofte befinner miljøfiendtlige handlinger seg godt innenfor rammene av lovlig industrivirksomhet (Lynch og Streetsky 2003:517). Bedrifter kan med hensyn til lovgivningen også fremstå som miljøbevisste i den forstand at de overholder miljøvernlovgivningen i de landene de opererer i. Det vil i praksis si at StatoilHydro kan overholde miljøvernlovgivningen i Norge, samtidig som de kan delta i sterkt forurensede prosjekter i andre deler av verden som for eksempel det mye omdiskuterte oljesandprosjektet i Canada, fordi lovgivningen i Canada er annerledes.

Shell og StatoilHydro har skrinlagt prosjektet om et permanent gasskraftverk på Tjeldbergodden. I praksis betyr det at det nåværende mobile og forurensende gasskraftverket blir stående på ubestemt tid. Prosjektleder Kai Bjarne Lima i StatoilHydro sier til Aftenpostens nettutgave (20.12.2007) at det er en kombinasjon av økonomi og manglende tilbakemelding fra myndighetenes side i forhold til lagring og rensing av avfall, som gjør at prosjektet skrinlegges. En fortsatt drift av det nåværende mobile gasskraftverket innebærer i realiteten et utslipp på 300 000 tonn CO₂ årlig. Frederic Hauge sier på Bellonas hjemmesider at det er flaut at Norge snakker så høyt om CO₂ håndtering under klimatoppmøtet på Bali når disse prosjektene i virkeligheten ikke gjennomføres. ”Regjeringen kan umulig ta klimatrusselen på alvor”, sier han (Bellona 20.12.2007).

I Canada forgår det en intens debatt som dreier seg om StatoilHydro og den norske regjeringens holdning til CO₂-utslipp og oljeutvinning. Lars Haltbrekken fra Naturvernforbundet sier at regjeringen må gripe inn overfor StatoilHydro: ”Selskapet kan ikke fortsette å motarbeide

regjeringens ambisjoner om reduserte utslipp. Regjeringen må gi Statoil klar beskjed om å satse på miljøvennlig energi framfor økt forurensing” (Naturvernforbundet 1.5.2007). En samlet miljøbevegelse reiser seg mot det som betegnes som *skitten oljeutvinning*. Direktør i StatoilHydro Geir Jøssang sier til Søndagsavisa på NRK at han ikke vil kalle denne type oljevirkksomhet som foregår i Canada for *skitten*, men derimot *vanskelig* (NRK Nett-TV Søndagsavisa¹³). Det å utvinne olje fra oljesand regnes for å være den mest forurensende måten å utvinne olje på og det anslås at når virksomheten når sin topp vil de årlige utslippene av CO2 være omkring syv millioner tonn (Bellona 28.10.2007). Eksempelvis er utslippene i Canada større enn det alle norske biler og raffinerier til sammen slipper ut årlig, og ettersom området er på størrelse med Florida mener Frederic Hauge at det i realiteten kan komme til å bli snakk om langt større utslipp i fremtiden (Bellona 28.10.2007). Greenpeace opererer allerede med et større anslag og antyder et fremtidig CO2-utslipp på 140 millioner tonn i tillegg til at oljeutvinningen vil ødelegge drikkevannsreservoaret og rasere en firedel av landskapet i provinsen Alberta (Greenpeace 6.11.2007). StatoilHydro argumenterer på sin side med at oljen ville ha blitt utvunnet uansett og at de bidrar til å gjennomføre oljeutvinningen på en mer miljøvennlig måte enn det ellers ville blitt gjort (NRK-NETT 28.10.2007). Den samme argumentasjonen brukte president Ronald Reagan etter at tidligere president Jimmy Carter ville ha en strengere kontroll av eksporten av giftig og ulovlig pesticider til utviklingsland. Reagan mente at en vedvarende streng kontroll ville ødelagt den økonomiske infrastrukturen til USA. Pesticideret kom uansett til å bli dumpet. Spørsmålet var bare om hvem som skulle tjene penger på det. (Dowie 1987:12).

Det ble 7. februar 2008 kjent at StatoilHydro skal letebore på 16 blokker i Tsjuktsjerhavet utenfor nordkysten av Alaska. Tsjuktsjerhavet regnes for å være sårbart og er leveområde for den ene av to isbjørnbestander i USA¹⁴. Det er også svært viktig for andre sjøpattedyr, fisk og sjøfugl. Miljøvernbevegelsen i USA har protestert mot at det åpnes for leteboring i området (WWF 7.2.2008).

Institusjonalisert forurensing

Industrien har basert sin virksomhet på økonomisk gevinst og ikke miljøvern. Dette er en innarbeidet tradisjon som strekker mye lengre tilbake enn lovene som skal regulere moderne virksomhet. Jan Georg Christophersen og Per Ole Johansen skriver, i artikkelen ”Forurensing som tradisjon” (1991), hvordan ulovlig forurensing fra skip har blitt ren rutine i skipsindustrien og at stigmatisering mot denne type atferd er helt fraværende. En rekke ulovlige handlinger har

---

¹³ <http://www1.nrk.no/nett-tv/klipp/302102>

¹⁴ Se Vedlegg 1, Bilde 8

nærmest blitt en institusjonalisert rutine i industrien (Simon 2000:172). I artikkelen ”Chemical Dumping as a Corporate Way of Life”, beskriver Matt Talmer (1987) hvordan den amerikanske bedriften Hooker Chemical, på 1970-tallet, dumpet svært giftige kjemikalier, derav kreftfremkallende pesticider, rundt om i Amerika. Hooker Chemical var også medeier i hjørnesteinsbedriften Oxy, på det lille stedet Lathrop. Etter at bedriften ble saksøkt fordi 28 arbeidere ble sterile, og en død av kreft, ble pesticideret fjernet fra markedet etter initiativ fra ”The Environmental Protection Agency”. Hooker ville undersøke muligheten for å komme inn i markedet igjen. De satt opp et sekspunkt langt regnestykke og konkluderte med at den eneste risikoen var knyttet til ”the potential impact of litigation by people who might claim to be affected” (Talmer 1987:113).

I løpet av 1930-årene dumpet Hooker tonnevis av kjemikalier i en avsidesliggende elv med navn ”Love Canal”, i nærheten av Niagarafossen¹⁵. I 1950-årene ble det bygget hus der. En generasjon senere, da dumpeplassen ble satt i forbindelse med spontanaborter, fødselskader og andre sykdommer, rømte mer enn 200 familier fra hjemmene sine. Flere delstater i USA saksøkte Hooker Chemical og to andre bedrifter for forgiftning av en rekke drikkevann og landjord, etter at mennesker ble syke eller døde (Talmer 1987:119). Hooker Chemical fikk svekket omdømme og handlingene ble offentlig fordømt. Problemet var at giftig industriavfall ikke var regulert annerledes enn annen form for avfall og det ble derfor ikke behandlet annerledes (Szasz 1986:341).

Giftig avfall fra industrien kan volde store helseplager, og reguleringer for å sikre at dette avfallet blir behandlet på en forsvarlig måte, har fått flere utilsiktede konsekvenser. ”Lovlig” dumping av giftig avfall i utviklingsland, organisert og kriminell avfallshåndtering, er eksempler på dette. Szasz mener at det skapes et kriminogent avhengighetsforhold mellom den lovlige virksomheten og den ulovlige avfallshåndteringen, et forhold som er kjent og akseptert (1986:341-364). Dette gjør at en bedrift kan kvitte seg med det giftige avfallet lovlig ved å overlate det til en ny virksomhet. Hvordan avfallshåndteringen gjennomføres er derfor ikke avfallets opprinnelige eiere sitte juridiske ansvar. Her er det selvfølgelig et rent kriminelt ledd mellom den lovlige virksomheten og den ulovlige avfallsdumpingen, men som Szasz poengterer: ”Widely accepted ideologies are more than pure illusion: they have important material consequences” (1986:363).

---

¹⁵ Se Vedlegg 1, Bilde 6

4.6 Profitten har vetorett

Klima er i vinden for tiden. Hver dag uttaler forskere seg om CO₂ og klimakriser. Hvordan skal det gå med verden? Industrien er nødt til å kutte drastisk i utslippene av klimagasser de nærmeste årene for å unngå de verst spådde katastrofene klimaendringer kan medføre. Samtidig hersker et sterkt økende energibehov. Størst er behovet i verdens utviklingsland. Verdens ledere reiser til Bali for å forhandle frem en ny Kyotoavtale. Moder Jord skal reddes. Men hvordan? Skader på mennesker og natur har gått hånd i hånd sammen med utviklingen av det moderne samfunn.

Dette kapitlet har fremhevet noen viktige trekk moderne næringsvirksomhet. Virksomheten som er opphavet til de skadelige konsekvensene er lovlig. Økonomiske hensyn har hele tiden gått foran spørsmål om sikkerhet og miljø. Økt profitt er premissleverandøren.

Det lønte seg for Ford å fortsette bilsalget selv om bilene var de reneste brannfellene. Det er svært få andre enn miljøbevegelsene som offentlig kritiserer moderne industri for de skader forurensing volder verden. Til og med det politiske partiet som står for den mest repressive straffepolitikken i Norge, gjør alt de kan for å så tvil rundt forskningsrapporter de globale problemene knyttet til forurensing. Simon (2000:180-181) viser til rapporter der det kommer frem at amerikanske lobbyister bruker millioner, noen ganger milliarder, av dollar for å influere den føderale miljøpolitikken i USA. Samtidig ytres det hele tiden en økende bekymring rundt tradisjonell kriminalitet. Hvorfor? I tradisjonell kriminalitet settes handlingens *karakter* i klar forbindelse med dens *konsekvenser*. Handlingen er uønsket, og det er derfor forholdsvis enkelt å stigmatisere tradisjonell kriminalitet. Dette er ikke tilfelle i moderne næringsvirksomhet, der handlingene knyttet til miljøforurensing i utgangspunktet er *lovlige*, men hvor *konsekvensene* er svært ødeleggende. Konsekvensene tilkjennes dessuten termer som uunngåelige hendelser, ulykker eller katastrofer, og ikke de tradisjonelle *voldsbegrepene*.

Selv om miljøgifter ble sluppet ut, lovlig, for mange år siden representerer de en stor trussel nå og i fremtiden. Det er likevel vanskelig å peke på hvem som har ansvaret. Giftig avfall eksporteres og dumpes i utviklingsland.

Paul Larsson skriver at forurensing rammer samfunnet, oss alle, nå og i fremtiden. Det rammer miljøet lokalt, nasjonalt og globalt (2002:41). Disse perspektivene skal nå danne grunnlaget for hvordan offerbegrepet skal diskuteres i det påfølgende kapitlet.

5 Det moderne offerlam

Det ble i forrige kapittel vist til ulike eksempler på hvordan økonomien påvirker moderne næringsvirksomhet sitt forhold miljøfiendtlige handlinger, miljøvern og sikkerhet. Selv i de tilfeller der bedrifter har vært kjent med at deres virksomhet medfører skade både på mennesker og miljø, har konsekvensene vært beskrevet som ulykker eller uunngåelige hendelser. Termer som for eksempel drap eller vold anvendes ikke, selv om skadeomfanget ofte overgår den tradisjonelle forståelsen av voldshandlinger. Utgangspunktet for drøftingen i dette kapittelet er derfor: *Hvordan skiller ofrene for miljøfiendtlig virksomhet seg fra ofre for tradisjonell kriminalitet?*

Når offerbegrepet i det påfølgende diskuteres er det derfor fruktbart å utvide offerperspektivet til å ikke bare gjelde individet, men også det *kollektivet som offer*. Miljøgifter kan ramme alle. Forskere varsler dramatiske klimaendringer i fremtiden. Miljøgifter antas å kulminere når det tas opp av kvinner og overføres til fremtidige generasjoner. Offerperspektivet omfatter også *fremtiden som offer*. Hvilket ansvar har vi for våre barns barnebarn? Miljøforurensingen kjenner ikke til landegrenser. Utslipp i et land ramme mennesker i andre land. Hvordan kan vi forstå det *globale som offer*? Det er også hensiktsmessig å se hvordan *naturen* rammes av miljøforurensing. Dyr pines og skog dør. Hvilken betydning har det for menneskeheten?

Til sist i dette kapitlet skal arbeiderklassens *duplekse offerrolle* diskuteres. På den ene siden eksponeres og skades arbeiderne direkte av miljøgiftene samtidig som strengere miljøkrav kan sette arbeidsplasser i fare. Andre yrkesgrupper, som for eksempel fiskere, står overfor det håpløse valget om å enten selge giftig fisk eller gi slipp på et livslangt yrke.

Utgangspunktet for Beck (1998) er at gamle tradisjonelle risikoer er erstattet av menneskeskapte og globale trusler med et verdensutslettende omfang i det moderne samfunnet. Forurensning kjenner ingen landegrenser og et lands utslipp kan derfor i tillegg bli et annet lands problem. Alle er potensielle ofre, ja selv dem som forurenser er ofre. Forurensning rammer våre barns barnebarn. Beck (1998:53) mener at forurensningen må sees på som en bieffekt av industrialiseringen og det moderne samfunns jag etter økt velstand og vekst. I sin argumentasjon fremhever han landbrukets økende bruk av kunstgjødsel og andre kjemikaler som eksempler på hvordan teknologien har gjort det mulig å få mer ut av naturressursene enn det som tradisjonelt har vært mulig. I utgangspunktet er dette bra. Verden har mange munnar å mette. Sult og materiell nød er ikke lenger noe stort problem i den vestlige verden. Becks poeng er imidlertid at bruken av kjemikaler øker betraktelig mer enn selve jordbrukets avkastning (Beck 1998:53).

Selv om det moderne jordbruket gir økt avkastning og langt på vei dekker matbehovet til store deler av verdens industriland, bidrar det også til å skape nye farer som ikke umiddelbart er synlig: ”I moderniseringsprosessen slippes også alt flere destruktive krafter fria, i en omfatning som overgår det menneskelige forstandet” (Bech 1998:31). Disse bieffektene rammer ikke bare mennesker, men også dyre- og plantelivet generelt, altså selve forutsetningene for vår mest elementære og nødvendige livsressurs:

”Det intensiva indistruella jordbruket, med miljarder i subventioner, leder inte bara till en dramatisk ökning av blyhalterna i bröstmjölken och hos barn i avlägsna städer. På många sätt underminerar det också den naturliga grunden för själva jordbruksproduktionen: åkrarnas bördighet misnkar, livsnödvändiga djur och växter försvinner och faran för att jorden skall erodera ökar” (Beck 1998:53).

Beck påpeker at ”det som å ene sidan ökar produktiviteten, gör å andra sidan att människor blir sjuka” (1998:85). Samfunnet er i dag er kjent med at moderne næringsvirksomhet forurenser, og at forurensning på sikt skader miljø og mennesker. Vitenskapen kaller dette ”latente bieffekter” (Beck 1998:85). Disse latente bieffektene, som i virkeligheten dreier seg om potensielle og svært alvorlige skader på helse og miljø, *kan* oppfattes som en akseptabel pris å betale for å kunne leve i et moderne velferdssamfunn. Bieffektene er prisen vi må betale for velstand. Beck bemerker at for personer som føler miljøforurensningens konsekvenser på kroppen, er prisen imidlertid uakseptabelt høy:

”Alle som genomlevt nätter med skrällande hosta, när barnet med ögon fyllda av skräck ligger i sin säng og kippar efter luft, talar om en enorm rädsla” (1998:85).

Utfordringen blir, slik Beck ser det, kollektivt å erkjenne eksistensen av produktivitets *reelle*, ikke latente bieffekt. Det innebærer med andre ord å se sammenhengen mellom dramatiske forandringer i vær og temperatur, og de samfunnsmessige goder som er til rådighet i dag.

Forurensing volder omfattende skader på miljøet og at levende organismer, direkte eller indirekte, affiseres av dette. Miljøgifter havner i fjorder, ødelegger det maritime liv, forgiftet sjømat havner på middagstallerken og tas opp i mennesker. Naturen forurennes av miljøgifter langt unna det opprinnelige utslippstedet. Luftforurensing kan skape store pusterelaterte sykdommer hos mennesker i alle samfunnslag. I dette kapitlet belyses offerbegrepet både i forhold til miljøkriminalitet og lovlige miljøfiendtlige handlinger fordi de samme konsekvensene for ofrene ofte er de samme.

Miljøkriminalitet og miljøfiendtlige handlinger befinner seg i et strafferettslig grenseland. Når begrepet *offer* drøftes forutsettes det ikke at noe kriminelt, et lovbrudd, nødvendigvis har funnet

sted. Ødeleggelser på miljøet og menneskelige lidelser kan være enorme selv om det ikke kan dokumenteres et tradisjonelt rettslig ansvarsforhold, der det er et offer og en gjerningsmann i juridisk forstand.

5.1 Kriminalitet uten ofre?

Miljøkriminalitet ansees i likhet med økonomisk kriminalitet, tradisjonelt for å være kriminalitet uten bestemte ofre. Hvordan gripes dette an i straffeapparatet? Informanten i Økokrim fremhever fraværet av det tradisjonelle offeret i miljøraker:

”Det er jo litt vanskelig det der fordi det er jo nettopp sånn at i de fleste miljøraker så har du jo ingen fornærmede eller ofre som reagerer”. Han fortsetter: ”Jeg tror det eneste som ville få en tradisjonell offertankegang inn i miljøkriminalitet her i Norge måtte være hvis man fikk en sånn skikkelig giftskandale som beviselig tok livet av folk. Sånn som du har hatt en del steder i verden gjennom tidene. Det har vi heldigvis ikke hatt her”.

I de aller fleste tilfeller føres staten eller fylkesmannen opp som fornærmede i forurensningssaker som bringes inn for straffeapparatet. Økokrim mener det er et komplekst kriminalitetsbilde som er ganske fremmed for den jevne politimann som er vant med å arbeide med mer tradisjonell og ”lett håndgripelig kriminalitet”. Det er en utfordring for dem som arbeider med miljøkriminalitet å kjempe om økonomiske bevilgninger og midler fordi den hverdagslige fremstillingen av tradisjonell kriminalitet fremdeles er mer dramatisk. Det er vanskeligere å tegne tydelige årsakssammenhenger i miljøforurensing.

Naturvernforbundet fremhever at norsk forskning hovedsakelig fokuserer på produktutvikling for industrien fremfor å finne miljøkonsekvensene av denne virksomheten. Det satses for eksempel lite på å avdekke miljøgiftskader på fauna eller å finne mulige helsevirkninger av at farlige stoffer nesten alltid opptre sammen (Naturvernforbundet, ”Farlige forbindelser” 2004:16)¹⁶. Selv om en miljøgiftkilde i sin enkelhet kan virke beskjedent, er det summen av alt, *synergieffekten*, som utgjør trusselen for miljøet og menneskene. I et slikt komplekst skadebilde er det vanskelig for potensielle ofre å erkjenne de truslene de står overfor. Det skal likevel gis eksempler på forhold der mennesker er kjent med miljøtruslene, men daglig står ansikt til ansikt med langt større og åpenbare eksistensielle utfordringer og av den grunn langt på vei aksepterer miljøforurensingen som et nødvendig onde til velferd:

”I konkurrencen mellem den synlige sultedød og den usynlige giftedød sejrer bekæmpelsen af den materielle elendighed” (Beck 2004:57).

---

¹⁶ Hentet fra heftet ”Farlige forbindelser”, utgitt i av Norges Naturvernforbund: http://naturvern.imaker.no/data/f/0/08/99/4_2401_0/farlige_forbindelser.pdf

Siden miljøkriminalitet ansees for å være kriminalitet uten ofre og miljøforurensing er en av de største utfordringene menneskeheten står overfor, er det tydelig at vi har med et komplisert og sammensatt sakskompleks å gjøre. Williams (1996:314) definerer ”miljøofre” som:

”those of past, present, or future generations who are injured as a consequence of change to the chemical, physical, microbiological, or psychosocial environment, brought about by deliberate or reckless individual or collective, human act or act of omission”.

De fleste mennesker er i utgangspunktet ofre for miljøkriminalitet og miljøfiendtlige handlinger selv om den direkte sammenhengen umiddelbart kan være vanskelig å se. Klimagasser og miljøgifter har ingen forståelse av classeskiller og landegrenser. Havstrømmer og vind kan bringe forurensingen langt bort fra fabrikken og landet som i utgangspunktet sto for utslippet. Kan det imidlertid tenkes at noen merker miljøforurensingen mer på kroppen enn andre? Det antas at enkelte samfunn vil merke de dramatiske spådde klimaendringene tidligere og strengere. Det finnes også geografiske ulikheter i forhold til hvordan mennesker eksponeres for miljøforurensing.

Selv om den rettslige termen *offer* gjerne er fraværende i forhold til miljøforurensing, kan nye offerperspektiver belyse sammenhengen mellom en miljøfiendtlig handling og skadevirkningene. I det følgende avsnittet utdypes offerbegrepets opprinnelse, og hvordan begrepet tradisjonelt anvendes i lovverket.

5.2 Offerbegrepets opprinnelse og tradisjonelle anvendelse

Begrepet *offer* er ikke kategorisk betinget av den rettslige termen kriminalitet, det har sin opprinnelse i religiøse og mytologiske forestillinger og ritualer (Nielsen og Snare 1998:16). I bretninger fra oldtiden skildres gudsfryktige offerseremonier der mennesker, dyr og planter ble *ofret* i håp om for eksempel gode avlinger eller seier på slagmarken. Offeret skulle ganne fellesskapet. Williams finner denne problemstillingen aktuell også innenfor miljøforurensing:

”The etymology of ”victim” embodies ”sacrifice”, and this underlying meaning provides a helpful insight. Environmental victims are often, in effect, sacrificed for the benefit of a more powerful entity” (1996:314).

Christophersen og Johansen (1992:256) fremhever det samme poenget i sin studie av skipsforurensing, som tradisjonelt har hatt et selvsagt forhold til å forurense: ”Iallfall inntil nylig har skipsfartsnæringen sett på forurensingen som en rimelig pris for de godene som er seilt hjem”. Videre pekes det på at lettsindigheten til forurensingen henger sammen med et lovverk der ”grensene mellom det lovlige og ulovlige har vært mer diffuse enn i tradisjonell,

strafferettslig sammenheng” (Christophersen og Johansen 1992:256).

Tradisjonelle offerstudier

Den retningen innen kriminologien som studerer offeret kalles for *viktimologi*. Viktimologien har sitt utspring i kriminologers tilstrebing etter å fortolke hele kriminalitetsbildet. Dette innebærer også lovbrudd som aldri blir anmeldt og heller ikke havner i straffeapparatet. Mange straffbare handlinger meddeles aldri politiet. Kriminologene trengte en metode for å studere mørketallene, som var utelatt kriminalstatistikken eller ”(...) *crime known to the police*” (Block 1989:3). USA opplevde i 1960 – årene en økning i den offisielle kriminalitetsraten samtidig som bekymring omkring personlig sikkerhet ble en stadig mer aktuell problemstilling. Siden verken straff eller rehabilitering har vist seg å være spesielt nyttige redskap i å forhindre straffbare handlinger kunne det med henblikk på kriminalitetsforebygging være nyttig å studere potensielle offer og på hvilken måte en kontekstuell innsikt i et bestemt lovbrudd kunne bidra til redusere den enkeltes mulighet til å bli utsatt for noe kriminelt (Block 1989:21).

Det var altså individets trygghet og sikkerhet som sto i fokus da de første offerundersøkelsene ble gjennomført. Lovbruddskategoriene disse undersøkelsene gjennomgikk var blant annet voldtekt, seksuell trakassering, overfall og ran, og forbrytelser mot eiendom som for eksempel innbrudd, biltyveri, simple tyverier, hærverk og svindel (Block 1989:12). Ved å foreta komparative studier i flere land, kulturer og med personer som ikke var blitt utsatt for kriminelle handlinger, ønsket viktimologien å undersøke hvilke faktorer som lå til grunn for at noen eventuelt er mer utsatt enn andre. Utfordringen ble deretter å se på hvilke en selv kunne forebygge risikoen for å bli utsatt for noe kriminelt og hvordan endringer i omgivelsene kunne bidra til å redusere risikoen for at en forbrytelse skulle finne sted (Block 1989:21).

Viktimologien har tradisjonelt konsentrert seg om offer for tradisjonelle former for kriminalitet. Denne forankringen gjør det imidlertid vanskelig å beskrive ofre for miljøfiendtlig næringsvirksomhet, fordi miljøfiendtlig virksomhet ofte i utgangspunktet er lovlig. Til tross for dette kan den tradisjonelle innsikten i at enkelte er mer utsatt enn andre, redusere sjansen for å bli rammet av miljøgifter ved for eksempel å endre matvaner. Likevel er de tradisjonelle forholdene mellom offer og gjerningsmann blir mer enda diffuse når forurensingskildene er mange og det er summen av disse som danner det største trusselbildet. Miljøfiendtlige handlinger medfører store ødeleggelser. Før nye offerperspektiv skal drøftes er det derfor hensiktsmessig å se på hvordan begrepet *vold* kan forstås.

Et tvetydig voldsbegrep?

Det er lett å se seg selv som offer dersom man har vært utsatt for direkte fysiske overgrep. Når begrepet vold benyttes i dagligtalen er det gjerne for å beskrive en relasjon mellom offer og gjerningsperson: ”De tradisjonelle offerbildene appellerer til angsten og sympatien på en helt annen måte enn økonomisk kriminalitet” (Haagensen og Johansen 1991:35). Det er ikke urimelig å hevde at det samme er gjeldende for miljøfiendtlige handlinger. Tradisjonelle overgrepsformer kan oppleves langt mer dramatisk enn fremtidige miljøtrusler. Begrepet vold symboliserer likevel mer enn direkte og fysisk brutalitet: ”Vold kan oppfattes som alt det der står i veien for menneskelig selvudfoldelse, selvrealisering og kunne være undgået” (Johan Galtung, Pax Leksikon)¹⁷. Med sin dype forankring i det kristen etiske fokuset på det handlende subjekt, har den vestlige voldsoppfatningen dreid seg om den direkte fysiske volden. Vi forstår vold som en subjektiv handling med intensjon om å skade. ”En skade som ikke kan føres tilbake til dette subjekt, som med klar hensikt, eller uforvarende, tilfører andre skade, oppfattes derfor ikke som vold” (Johan Galtung, Pax Leksikon). Hvordan skal vi forstå skader og ødeleggelser som skyldes menneskapt forurensning? Er det rimelig å snakke om vold i slike tilfeller?

Miljøødeleggelser kan ramme mennesker på langt mer alvorlige måter enn tradisjonell vold kan gjør, selv om tradisjonell vold er alvorlig nok for dem som blir utsatt for det. ”(...) skader på eiendom og helse kan gå tradisjonelle lovbrudd en god gang” (Haagensen og Johansen 1991:35). Er det å kalle seg selv et offer for vold dersom man har blitt syk som følge av forgiftet drikkevann eller stråling fra et atomkraftverk? Hva med dem som får i seg så mye miljøgifter fra sjømat at de får kreft og dør? Bør StatoilHydro anmeldes for vold og trusler, i stedet for brudd på forurensningsloven, når de sotlegger Hammerfest by og fortsetter sin virksomhet uten godkjenning fra SFT?¹⁸

En slik tilnærming kan, sammenliknet med den tradisjonelle fremstillingen om vold, virke forholdsvis absurd. Konsekvensene er likevel minst like alvorlige som ved tradisjonell vold. Utfordringen i dette tilfellet er å se den klare sammenhengen mellom miljøforurensingen og alvorlige sykdommer, som for eksempel kreft og luftveisproblemer. Klimagasser eller PCB i fisk er ikke synlige på samme måte som for eksempel en voldtekt, stjålet bilstereo eller et knytteneveslag i ansiktet. I tillegg er det synergieffekten, altså summen av alle enkeltutslippene som over tid skaper det store trusselbildet når det gjelder forurensing. Mennesker og dyr dør.

---

¹⁷ Galtung, Johan (1978-82):Originaloppslag fra pax Leksikon. <http://www.leksikon.org/art.php?n=2736>

¹⁸ Bellona anmeldte 2. februar 2008 StatoilHydro for brudd på forurensningsloven etter at de gjenopptok driften av Snøhvitfeltet uten tilstrekkelig godkjenning av Statens Forurensningstilsyn, SFT: http://www.bellona.no/nyheter/nyheter_2008/Anmelder_StatoilHydro

Naturen skades og ødelegges. Livsviktige næringskilder forsvinner. I innledningen i ”Thinking Green” stiller Petra K. Kelly (1994:3) seg undrende til at hennes søster døde av kreft i så altfor ung alder:

”Was it because of the nuclear power plants that kept breaking down near our home in Virginia, or because her father, my stepfather, was in Hiroshima as a young soldier just a few weeks after the atomic bomb exploded? Was the cancer worsened by the radiation treatment she received?”

Et vesentlig skille mellom tradisjonell kriminalitet i forhold til den lovlige men miljøfiendtlige virksomheten, er derfor en manglende bevissthet knyttet til ofrene for denne formen for handlinger. Det er summen av alle handlingene som medfører de store ødeleggelsene. Ofre for tradisjonelle kriminelle handlinger vil lettere identifisere seg med en offerrolle enn mennesker som lider som et resultat av moderne og tilslørte overgrep. En person som blir overfalt eller ranet vil med det samme vite at noe kriminelt har skjedd og har valget om å henvende seg til politiet, eller til andre institusjoner for å få egnet hjelp og restitusjon. Dette er ikke nødvendigvis tilfelle i forurensningssaker spesielt eller handlinger begått innenfor rammene av lovlig næringsvirksomhet generelt. Fattah skriver at vissheten om å ha blitt utsatt for den type overgrep kan for det første komme for sent til at det eventuelt kan gagne offeret, eller til at en rettsinstitusjon kan være behjelpelig:

“How many families who lost their young children in the developing countries in Africa and Asia realize that the deaths were an indirect result of the milk formula? How many victims become aware of the adulteration in foods and drugs? How many traffic accidents are attributed to the manufacturing of unsafe cars and how many labour accidents are blamed unsafe conditions in the work place? The health hazard of the pollution of the environment or the dumping of wasteful substances may not be known to the authorities, let alone the victims, for years and years” (Fattah 1989:42-43).

Forurensing og skader på miljøet kan være alt fra snøscooterkjøring i utmark, som på sikt kan gjøre ubotelig skade på plante- og dyrelivet, til giftutslipp som tar livet av fisk og miljøgifter som tas opp og lagres i naturen i overskuelig framtid. Utslipp fra fabrikker kan forurense drikkevann eller matvarer vi høster fra naturen, for eksempel fisk eller bær og sopp. Det kan således være fruktbart å utvide offerperspektivet til å ikke bare gjelde det enkelte individs autonomi, i men også hele samfunnet, det kollektive og naturen som sådan.

5.3 Skadeforløpet

Miljøforurensingen forsvares av de materielle goder industrien gir samfunnet. Samtidig kan mennesker få kreft på grunn av radioaktivt nedfall fra Tsjernobyl i myra hvor de plukker molter, og mødre vite at de i alle år har spist fisk med for høyt innhold av miljøgifter, sluppet ut fra helt

lovlig industri. Det er likevel vanskelig å beregne alvorlighetsgraden av hver enkelt forurensingskilde. Dette er forårsaket av miljøfiendtlig, men velintegrerte tradisjonelle handlinger, hvis konsekvenser er alvorlige nok for dem som faktisk rammes, uavhengig om de er kjent med at skadene er forårsaket av menneskelige aktiviteter

I sin studie av svindel inviterer Levi (1992:175) leseren til en alternativ måte å bedømme alvorligheten av en forbrytelse på. Her, hvor alvorlig ofrene anser sine tap. I denne sammenhengen overføres innsikten om ofrenes tap vekk fra det rettsdogmatiske synet på offer, til hvordan miljøfiendtlige handlinger rammer mennesker og miljø. Det er grunnlag for hevde at en handlingens ødeleggelsespotensial ikke behøver å være rettslig forankret. ”In this regard we emphasized the idea that green movements seek to move beyond law to identify harms associated with green crimes”, skriver Lynch og Stretetsky (2003:522). Fullt lovlige handlinger kan altså være minst like uopprettelig skadelige som ulovlige.

Forståelsen av begrepene offer og vold har tradisjonelt vært forankret i den rettsdogmatiske anvendelsen av disse termene. Miljøfiendtlige handlinger med utspring i lovlig næringsvirksomhet, havner utenfor begrepens tradisjonelle forankring. Handlingene er ikke definert som kriminalitet, men volder allikevel stor skade på dem som rammes. Det er derfor nødvendig å se lenger enn kun de rettslige definisjonene av offer for å belyse det totale skadeomfanget. Selv om den individuelle sikkerheten er truet på forskjellige måter, rammer moderne og lovlig forurensingskriminalitet samfunnet annerledes enn tradisjonell kriminalitet gjør. I det følgende er det derfor det kollektive offer som drøftes.

5.4 Det kollektive som offer

Miljøforurensing kan ramme alle samfunnslag. Enkelte samfunn står i fare for total utryddelse og deprivasjon. Beck (2004:68) trekker en analogi tilbake til det 19. århundret, når han hevder at de konsekvensene som oppleves som ødeleggende for det overveiende flertall av menneskeheten, er forbundet med den samfunnsmessige industrialiserings- og moderniseringsprosessen. Det handler om drastiske og truende inngrep i menneskelige livsbetingelser, samtidig som *konsekvensene* er forskjellige. Tidligere var materiell elendighet, nød, sult og fattigdom ansett som de største truslene mot menneskeheten. I den vestlige verden er disse truslene langt på vei overvunnet, mens dagens trusler er forbundet med ødeleggelse av tilværelsens naturlige grunnlag. For eksempel fremhever Beck (2004:69) at sprøytemidler forvandles til vanskelig nedbrytbare giftstoffer og de tidligere, svært så lovpriste rikdomskilder, atomet, kjemien, genteknologien, forvandles til uberegnelige farekilder. Resultatet er at store befolkningsgrupper i

dag er utsatt for ulykker eller katastrofer. Hvordan fortøner slike moderne trusler mot det kollektive seg?

Velferdssamfunnets suspekke toksindrag

I hverdagen omgir vi oss med produkter som gjør hverdagen vår enklere, men som også inneholder ulike typer helsefarlige og løselige miljøgifter. Det har i det siste vært debattert rundt forekomsten av bromerte flammehemmere¹⁹, som er en av disse miljøgiftene. Bellona forteller at moderne biler eller datamaskiner, er avhengig av disse bromforbindelse for at det ikke skal ta fyr. For eksempel er det på et vanlig hotellrom fullt av bromerte flammehemmere i teppet på gulvet, i gardinene og i de øvrige tekstilene. Bromerte flammehemmere er en av miljøgiftene Naturvernforbundet arbeider med å forby. Flammehemmeren deka-BDE finnes i inneluft, støv og mat. På bakgrunn av resultater fra dyreforsøk, er det dokumentert at disse stoffene kan medføre en rekke skadevirkninger, som blant annet hyperaktivitet, hjerneskader, redusert læreevne, leverskader, nedsatt immunforsvar, kreftrisiko, hormonforstyrrelser og misdannelser av skjelett. Miljøgiften har videre klare fellestrekk med kjente miljøgifter som dioksiner og PCB (Naturvernforbundet 2003). Naturvernforbundet viser til en undersøkelse foretatt av Statens Institutt for Folkehelse, om utviklingen av PBDE-konsentrasjonen, som er en type flammehemmere, i blodet til nordmenn i perioden 1977-1998. Resultatene viser en gjennomsnittlig økning på 600 prosent i løpet av 22 år. Bromerte flammehemmere har blitt påvist i blodprøver fra den norske befolkningen siden 1980-tallet. I følge Folkehelseinstituttet økte nivået av bromerte flammehemmere i norsk morsmelk betraktelig fra 1986 til 2001 (Miljøstatus 12.10.2007). Konsentrasjonen i blodet hos småbarn er to og en halv gang høyere enn i blodet til ungdom og voksne (Naturvernforbundet 2003: Faktaark om miljøgifter). Nettsiden Matportalen²⁰ presenterer 15. juli 2005, en forskningsrapport utført av "Vitenskapskomiteen for mattrygghet" (VKM)²¹, på oppdrag fra Mattilsynet. Rapporten konkluderer med at risikoen for uønskede helseeffekter ved inntak av PBDE er svært lav. Naturvernforbundet imøtegår Mattilsynets påstand og sier det er forståelig at Mattilsynet ønsker å forsikre om at norsk mat er trygg, men at det er risiko fra bromerte flammehemmere:

"Det at sjømat er en av flere viktige opptaksveier er hevet over enhver tvil. Når både Norge og EU har forbudt enkelte av flammehemmerne i gruppen PBDE er det fordi

---

¹⁹ Bromerte flammehemmere er ca 70 forskjellige stoffer, hvorav fem stoffer prioriteres av myndighetene: Stoffgruppen PBDE (penta, okta- og deka-BDE), TBBPA og HBCD. Alle PBDE-stoffene er forbudt i Norge fra 1. april 2008. Bruken av SBBA og HBCD i forbrukerprodukter foreslås regulert. Kilde: Miljøjournalen og Miljøstatus).

²⁰ <http://matportalen.no/>

²¹ For mer info: <http://www.vkm.no/eway/default.aspx>

risikovurderingene har vist at ved vanlig bruk og utslipp er det uakseptabel risiko for skader på helse og miljø”(Naturvernforbundet).

Naturvernforbundet stiller seg også spørrende til om det for eksempel er tatt høyde for at mennesker, i tillegg til å få i seg miljøgifter via matveien, også daglig eksponeres for slike gifter i innemiljøet. Beck beskriver miljøgiftenes grenseverdier som det ”rene humbug”:

”Fastligger man grenseverdier for de enkelte giftstoffer går man enten ut fra den feilagtige antagelse, at mennesket kun inntager enkelte giftige stoffer eller også fraskriver man sig allerede i utgangspunktet muligheten for at tale om grenseverdier for mennesker” (2004:90).

Allerede i 2005 la SFT frem et forslag om å forby flammehemmeren deka-BDE. Etter tre år med sterk lobbykamp fra industrien har miljøvernminister Erik Solheim bestemt at dette stoffet skal forbys fra og med 1. april 2008. Fra 1996 til 2003 ble forbruket av bromerte flammehemmere i produkter femdoblet i Norge. Etter 2003 har dette gått ned, mye på grunn av forbud mot bruk av flammehemmere i el-produkter (Miljøjournalen nr. 2, 2008:4-5).

I 32 fjorder og havneområder i Norge er innholdet av miljøgifter så stort at det er innført spesielle kostholdsråd for hver av disse for å redusere helserisikoen. De vanligste stoffene som utgjør denne trusselen er PCB og PAH. Barn, kvinner i fruktbar alder og ammede frarådes fra å spise fiskelever eller pålegg laget av fiskelever, mens resten av befolkningen bør begrense et slikt inntak. For 17 av de 32 forurensede områdene er tilstanden så alvorlig at alt inntak av fiskelever frarådes helt for alle deler av befolkningen. Videre foreligger det spesielle kostholdsråd for hver av de 32 forurensede områdene. Mattilsynet har utover dette innført generelle landsomfattende kostholdsråd for ferskvannsfisk. På grunn av for høyt innhold av kvikksølv frarådes gravide og ammede å spise gjedde, abbor over 25 cm, og ørret og røye over 1 kilo. Resten av befolkningen bør ikke spise slik fisk mer enn én gang i måneden (Miljøstatus 20.12.2007)²². Problemet knyttet til miljøgifter skyldes at de er tungt nedbrytbare og bioakkumulerbare. Det betyr at selv om mange av disse stoffene ikke lengre slippes ut finnes de i naturen og tas opp av mennesker og kan overføres til fosteret. Dette temaet utdypes i avsnittet

---

²² Kvikksølv er et grunnstoff som i naturen er sterkt bundet til sedimenter og organisk materiale. Kvikksølv kan bli omdannet til giftig metylkvikksølv som er fettløselig og tas opp av planter og dyr. Kvikksølv akkumulerer i organismer og oppkonsentreres i næringskjeden, og er derfor mest skadelig for dyr på toppen av næringskjeden. De mest alvorlige skadevirkninger av kvikksølv er skader på nervesystemet, nyreskader og kontaktallergi. Høye kvikksølvnivåer i morens blod kan gi fosterskader (Kilde: Miljøstatus).

PCB (polyklorerte bifenyler) er en gruppe syntetiske klorforbindelser som er giftige, tungt nedbrytbare og bioakkumulerende. Ny bruk av PCB ble forbudt i Norge i 1980. De viktigste kjente utslippskildene i dag er PCB-holdige produkter og bygningsmaterialer, både de som er i bruk og de som er kastet (Kilde: Miljøstatus). Stoffgruppen PAH (polyaromatiske hydrokarboner) består av mange forskjellige forbindelser. Noen av disse er giftige, arvestoffskadelige og kreftfremkallende. PAH dannes ved all ufullstendig forbrenning av organisk materiale. Viktige kilder til utslipp av PAH er blant annet visse industriprosesser og vedfyring (Kilde: Miljøstatus).

om *fremtiden som offer*.

Miljøgiftene i våre velferdsprodukter fremstår altså som en snikende trussel for hele befolkningen. Ingen kjenner langtidseffektene godt, men effektene antas å kulminere når de overføres til de neste generasjoner.

Den Norske Nobelkomité²³ valgte i 2007 å gi Nobels Fredspris til Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)²⁴ og Al Gore, for innsatsen for å oppmuntre og spre kunnskap om menneskeskapte klimaendringer og legge grunnlaget for de tiltakene som må iverksettes for å motvirke disse endringene. Det internasjonale fokuset på hvordan verden skal få redusert utslippene av klimagasser er sterkt økende.

Det er imidlertid ikke bare klimaet som skades av et stadig eskalerende klimagassutslipp. Mer åpenbart kilderelaterte er helseplagene til innbyggerne i Calcutta, i India. Chittaranjan National Cancer Institute har lagt frem en stor utredning som konkluderer med at 70 prosent av Calcuttas innbyggere lider av pusterelaterte lidelser som lungekreft, pustevansker og astma. Calcutta er plaget av kraftig luftforurensning, som er årsaken til innbyggernes dystre fremtidsutsikter. En innbygger forteller BBC NEWS om sin hverdag: “Anybody who stays outdoor in the city is at grave risk, so I continue to smoke because I will die of cancer in any case” (BBC NEWS 3.5.2007). Luftforurensingen er et resultat av en så langt ukontrollerbar transportnæring. Miljøforurensing rammer således ikke mennesker gjennom mulige klimaendringer i en perifer fremtid. Hver dag dør og pines mennesker fordi luften de puster inn er giftig.

Miljøgifter forsvinner ikke selv om fabrikken som slipper dem ut legges ned eller flytter. Dersom ikke det aktuelle landet iverksetter opprydning blir giften værende i mange år fremover og forurense miljøet rundt. Levningene etter Bhopalulykken forurenser fremdeles drikkevannet til innbyggerne der, og gamle lovlige miljøutslipp vil forurense norske vann og fjorder i mange år fremover. I det gamle Sovjetunionen befinner industribyen Sumgayit i Azerbaijan seg, øverst på ”The Blacksmith Institute” sin liste over verdens mest forurensede steder i 2007. Dersom det kan unngås er dette et sted det ikke anbefales å flytte til. Vanskeligere er det for de 275 000 menneskene som bor i området og daglig er utsatt for store doser kjemikalier, olje og tungmetaller som for eksempel kvikksølv. Industrien har basert sin virksomhet maksimalt på lavkostnadsproduksjon på bekostning av helse, miljø og sikkerhet. I flere tiår har innbyggerne og fabrikkarbeiderne i Sumgayit blitt utsatt for kraftig forurensing. Dette har ført til at det fremdeles

---

²³ <http://nobelpeaceprize.org>

²⁴ <http://www.ipcc.ch/>

er 22-51 prosent høyere kreftforekomster der enn ellers i Azerbaijan. I tillegg er en stor del av barna er for tidlig fødte, dødfødte og har genetiske feil som downs syndrom, anencephaly, spina bifida, hydrocefali, beinsykdommer, og genmutasjoner som klumpfot, ganespalte og barn født med ekstra fingrer eller tær (The Blacksmith Institute, Nett 2).

Kina har hatt en enorm økonomisk vekst de siste årtiene. Parallelt med vekst i den økonomiske velstanden kommer behovet for mer energi. Når behovet for energi innfris øker også miljøforurensingen. Den dramatiske økningen i luftforurensingen har medført at 16 av verdens 20 mest forurensede byer finnes i Kina (VG Nett 17.8.2008). Beijing ansees for å være den verst forurensede byen. Byen Linfen i Shanxi provinsen, vest for Beijing, ble i 2006 regnet for å være verdens nest verste forurensede område. Her finner vi en sterk ekspanderende kullindustri som står for to tredjedeler av hele Kinas energitilførsel. Innbyggerne her hevder at de bokstavelig talt kveles av kullstøvet om kveldene. Byen har den verste luftkvaliteten i hele landet²⁵. Nivåene av SO₂ eller svoveldioksid, er mange ganger høyere enn grensene satt av WHO (World Health Organization)²⁶. Lokale sykehus rapporterer om økende tilfeller av lungebetennelser, bronkitt og lungekreft, i tillegg til store forekomster av blyforgiftning. Et økende antall dødsfall har også vært linket til den sterke miljøforurensingen i området. Høye nivåer av arsenikk er funnet i drikkevannet og forårsaker hudskader, økt blodtrykk, vaskulær sykdom (blackfoot disease) og høye kreftforekomster. I tillegg til kullindustrien regnes forurensing fra biler for å være hovedkilden til disse sykdommene (The Blacksmith Institute, Nett 1). Direktoratet for utviklingssamarbeid, NORAD, har bevilget 11 millioner kroner til et overvåknings- og planleggingssystem, og en masterplan som skal redusere luftforurensingen i denne provinsen. Kinas forurensing har alvorlige globale konsekvenser. Kina er verdens største forbruker av kull. Dette fører til høy luftforurensing av svovel og partikler, som kan minne om Europa på 50- og 60 tallet. Smogforurensing i London og forurensingen i Meusedalen i Belgia ble knyttet til flere dødsfall (NORAD).

VG Nett (22.8.2007) opplyser at over 700 000 mennesker årlig dør som følge av luftforurensing i Kina, og at nær 500 millioner mennesker mangler tilgang på rent vann. Det antas at 60 000 mennesker årlig dør av diaré. Dr. Michal Krzyzanowski i WHO sier til VG Nett (17.8.2007) at han oppfordrer personer med hjerteproblemer ikke å komme til sommer-OL i Beijing i 2008 på grunn av den alvorlige luftforurensingen. Luften inneholder små partikler som trenger dypt inn i lungene og kan skade dem. Det er i tillegg knyttet stor bekymring til hvordan de norske OL-utøverne vil takle den sterkt forurensede luften.

---

²⁵ Se Vedlegg1, Bilde 1

²⁶ <http://www.who.int/en/>

Miljøforurensingens skadevirkninger fremstår som en integrert del i utviklingen av økonomisk velstand. Selv om ødeleggelsespotensialet er stort, holdes trusselen konstant og skiller seg derfor fra tradisjonelle kriminalitet, som gjerne kan oppleves øyeblikkelig dramatisk for offeret. Noen ganger oppleves miljøforurensing som akutt og forferdelig for de berørte, og blir ofte referert til som *ulykker*, ikke planlagte hendelser.

Menneskeskapte kataklysmer

Fem over tolv, natt til 3. desember 1984, gikk det alvorlig galt med den indiske byen Bhopals stolthet, fabrikk som produserer plantevernmiddelet Sevin. Fabrikk ble bygget av det velrenommerede amerikanske selskapet Union Carbide, som satte sine beste ingeniører til å designe og bygge fabrikk med utgangspunkt i den aller nyeste teknologien. Praktiske årsaker og Union Carbides gode anseelse, var bestemmende for at fabrikk skulle bygges midt i byen og ikke i industriområdet i utkanten.

Meteorologene hadde spådd en vakker stjernennatt natt til 3. desember. Mange par hadde derfor valgt å gifte seg denne kvelden. Både i den fattige brakkebyen rett ved fabrikk og i den rike bydelen, var det flere bryllupsfester. Fem minutter over midnatt gikk alt galt. Under en rutemessig rengjøring av rørene i produksjonsanlegget, havnet skittent vann ned i lagringstankene som inneholdt det giftige stoffet metylisocyanat. Union Carbide hadde den siste tiden slitt økonomisk med fabrikk i Bhopal og for å redusere utgiftene sine var et av tiltakene å stenge av kjøleanlegget til tankene. Metylisocyanat må alltid lagres ved 0 grader celsius for å ikke være eksplosiv. Ved siden av å avsette sine beste og derfor best betalte ingeniører, var det også et sparetiltak å kutte ut plastskivene som skulle forhindre at skittent vann rant ned i lagringstankene. Dette førte til at 42 tonn av den giftige gassen eksploderte umiddelbart og dannet en stor giftsky som sveipte over Bhopal. Et annet ledd i sparetiltakene var at sirenene som skulle ha varslet om ulykken, var kuttet ut. I tillegg var en vindindikator som kunne ha fortalt at giftskya var på vei mot brakkebyen rett ved siden av fabrikk, ute av drift. På grunn av disse omstendighetene hadde ingen muligheter til å unnsnippe giftskya. I løpet av et par dager var 8000 mennesker erklært døde, de fleste fra den fattige brakkebyen. Det antas at i alt mellom 16 000 og 30 000 mennesker er døde og 500 000 skadet som følge av ulykken. Fremdeles står store mengder Sevin lagret i fabrikk og forurenses grunnvannet i Bhopal. Mennesker dør daglig på grunn av det forgiftede grunnvannet og av senskadene etter ulykken. Det er store forekomster av kreft og barn født med deformasjoner²⁷. Øyeproblemer, juvenile grå stær, febersykdommer, psykiske problemer og tuberkulose er fremdeles noen av de mange utbredte sykdommene selv så

---

²⁷ Se Vedlegg 1, Bilde 4 og 5

mange år etter ulykken. På grunn av mangel på medisinsk personell er det bare et fåtall av de mange sykdomstilfellene som blir behandlet (Bellona 5.5.2003).

Union Carbide ble i 2001 kjøpt opp av Dow Chemical. Med seg på kjøpet fikk de det juridiske ansvaret etter Bhopalulykken, men dette vedkjenner de seg i like liten grad som Union Carbide gjorde. Selv om det har vært utbetalt noen små utenomrettslige kompensasjoner, har innbyggerne i Bhopal fått liten hjelp. Indiske myndigheter har heller ikke vært særlig interessert i å rettsforfølge verken ledelsen i Union Carbide eller Dow Chemical fordi de vil fremstå som et gunstig land for å industrietablere. Styreformann Warren Anderson ble arrestert 6. desember 1984, men sluppet fri den påfølgende dagen og han rømte deretter landet.²⁸ Selv om Union Carbide nå står tiltalt for drap på 8000 mennesker, Warren Anderson har blitt anmeldt av flere foreninger for ofre og Interpol har utsendt arrestordre på ham, har han fremdeles ikke blitt arrestert. Daglig arbeider ”International Campaign for Justice in Bhopal” (ICJB)²⁹ for å bedre drikkevannsforholdene i Bhopal og for at både Union Carbide og Dow Chemicals skal stilles rettmessig ansvarlig for skadene de har voldet befolkningen (Bellona 5.5.2003). I 2002 svarte Dow Chemicals med å saksøke overlevende kvinner som protesterte utenfor Dow Bombay-kontoret, for 10 000 dollar³⁰.

Det har vært gitt eksempler på hvordan moderne og ”lovlige” kriminelle handlinger, ”lovlig” vold på mennesker, rammer individer på en mer tilslørt og i første øyeblikk mindre åpenbar måte enn tradisjonelle kriminalitetsformer og voldshandlinger. Bildet er mer diffust. Det er derfor nødvendig å utvide perspektivet på offer til å gjelde mer enn enkeltindivider eller enkelte grupper. Ingen er i utgangspunktet skånet for miljøgifter og klimagasser.

Foruensing rammer hele samfunnet, det kollektive. Skadene er i mange tilfeller like åpenbare som tradisjonell kriminalitet. Samtidig er den altomfattende konsekvensen mer dødbringende, ødeleggende og truende enn tradisjonell kriminalitet. Miljøforuensing gjør i utgangspunktet ikke forskjell på folk. Den bryr seg ikke om hvor mye penger du har, om du er kvinne eller mann, eller hvor du bor. Selvfølgelig så vil mennesker som bor nærmere forurensningskildene være mer utsatt enn de som ikke gjør. Enkelte typer miljøforuensing er også mer skadelig enn andre. Derfor rammes mennesker i realiteten ulikt både i et lokalt og globalt perspektiv. I samfunn som på ulike måter er rammet av miljøforuensing fremheves svekket reproduksjonsevne som en av flere biologiske konsekvenser, særlig hos kvinner. Barn blir født med dysfunksjoner fordi

---

²⁸ <http://www.corpwatch.org/article.php?id=6768>

²⁹ Utviklingen og nyheter i denne saken finnes på <http://www.bhopal.net/icjb.html>

³⁰ <http://www.bhopal.net/timeline.html>

mødrene deres er så fulle av gift at de har ført dette videre over på sitt avkom. Det antas at effektene av miljøgiftene vil kulminere når de overføres til nye generasjoner. Selv som de moderne risikoer slik Beck (2004:48) betrakter dem, opptrer på tvers av klasse, kjønn og landegrenser, bemerker han at ”især lavindkomstgruppene billige boligområder nær ved de industrielle produksjonscentre er utsatt for skadelige stoffer i luft, vand og jord”. Selv om Tsjernobylulykken rammet hele samfunnet og andre europeiske land, er det byen ved siden av fabrikkene som i dag har blitt forvandlet til en folketom spøkelsesby. Det er menneskene i industribyen Sumgayit som står igjen som de hardest rammede av forurensingen i Azerbaijan og det var i brakkebyen ved siden av fabrikkene i Bhopal, giftskyen voldt størst skade.

Det er ofte flere ledd mellom handlingen og de skadene miljøforurensing medfører. Miljøgifter havner gjerne først i naturen. Som et ledd i å diskutere offerbegrepet er det derfor av betydning å se hvordan vi kan forstå *naturen som offer*. Miljøgifter blir værende i naturen i mange hundre år så fremt de ikke fjernes. Drikkevannet i Bhopal er for eksempel fremdeles sterkt forurensset over 20 år etter ulykken og tar livet av mennesker hver dag. Rovdrift på naturressurser er en trussel mot de fremtidige generasjoner.

5.5 Naturen som offer

Mye av miljøforurensingen vi til daglig eksponeres for, tar vi til oss fra naturen gjennom matvarer og drikkevann. Går det an å distinktere et markant skille mellom menneske og natur? Hvilke affeksjonsverdi har naturen for oss mennesker? Naturen og mennesker kan ikke sees som to uavhengige monopolistiske eksistenser. Det er en fundamental navlestreng i forholdet mellom menneske og natur. Det antas at livet etter all sannsynlighet oppsto i havet. I over en halv milliard år har havet vært arnested for et mangfold av komplekse organismer. I løpet av menneskehetens historie har sjømat som fisk, krepsdyr, bløtdyr sel og hval vært viktige kilder til fett og proteiner, mens tang og tare inneholder viktige mineraler og karbohydrater. Fremdeles er havet en livsviktig ressurs og en effektiv transportvei. Samtidig er i dag havet åsted for massiv avfalls- og kjemikaliedumping og for et inkarnert overfiske (Bellona)³¹.

Naturens plass i samfunnet

Samfunnsteoriene i det 19. århundre forsto naturen som noe forutsatt, noe mennesket var henvist til og som det gjaldt å beherske. Naturen ble ansett som en motpart, noe fremmed og aller viktigst som et *ikke*-samfunn (Beck 2004:108). I det 20. århundre går det til gjengjeld ikke an å

---

³¹ http://www.bellona.no/subjects/Havets_miloe_og_ressurser

snakke om naturen som noe samfunnet kan ta for gitt, noe som alltid vil være der:

”Hvis man i dag taler om naturen som noget ikke-samfundsmæssigt, så taler man inden for et svundent århundredes kategorier, som ikke længere er i stand til at begribe vores aktuelle virkelighed” (Beck 2004:111).

Beck (2004:108) presiserer at naturen er et iboende element i sivilisasjonen. Naturødeleggelser medfører derfor samfunnsmessige, økonomiske, og politiske motsigelser og konflikter. Skader på naturen vil dermed, i forskjellige former og kraft, alltid slå tilbake på menneskene, enten det er det estetiske ved naturen som rekreasjonsarena eller livsviktige næringsgrunnlag som forsvinner eller forgiftes. Til tross for at miljøvern er viet mer oppmerksomhet enn tidligere, og lovverket har gjennomgått en kraftig innstramming, så er miljøforurensing fremdeles en langt på vei allmenn inkorporert og akseptert konsekvens av det moderne velferdssamfunnets goder. ”Det er jo tradisjon”, sier informanten fra Økokrim, og utdyper dette videre:

”Jeg husker det jo selv da jeg kjørt gjennom Notodden på 60 og 70- tallet og da var det jo nærmest død vegetasjon. Det var forurensingen som var i Notodden på den tiden som var årsaken. Du har jo Årdalstangen hvor det var død skau kilometervis opp på fjellet og det var jo ingen som stilte noe spørsmål med det”.

Naturen gir samfunnet mat, medisiner, nytelsesmidler, kunst, klær, byggverk, brensel, friluftsliv, turisme, undervisning og forskning. Naturen har en immateriell verdi som er etisk og moralsk forankret. Det er knyttet til ønsket og vissheten om at en art og naturens mangfoldighet, også eksisterer for kommende generasjoners muligheter og livskvalitet, og til ønsket om å ta vare på landskap og natur som del av kulturarven og opplevelsesverdien (WWF 11.9.2006). Planter og dyr dør eller skades av miljøgifter. Flere tusen arter står i fare for å bli totalt utryddet:

”Vi deler jorda med minst 13 millioner andre arter. Under to millioner av disse er beskrevet. Livets mangfold forsvinner raskt: Arter dør nå ut i et tempo som er opp til tusen ganger høyere enn det som er naturlig. På Norsk Rødliste 2006 er det oppført hele 3799 arter. Av disse er 1941 arter vurdert å være truet” (WWF 29.1.2008).

Hvordan skal retten til et biologisk mangfold beskyttes uten at vi ender opp i en flyktig og endeløs diskusjon om etiske grenseverdier? Polisen smelter og dyrelivet trues, på tross av at det er langt unna de opprinnelige utslippsstedene. Dette faktum hindrer ikke en fortsatt ekspansjon i forurensende industri verden over.

Rovdrift og miljøfiendtlige handlinger

Naturen har siden tidenes morgen vært den viktigste menneskelige livskilde. Ikke desto mindre har menneskelige inngrep og påvirkning de siste hundre årene utsatt naturen for et enormt og nesten skjebnesvangert press. Stadig flere arter verden over blir regnet for å være

utrydningstruede. Ved begynnelsen av 1800-tallet kunne omtrent halvparten av norsk natur regnes for å være villmarkspreget, det vil si minst fem kilometer fra tyngre tekniske inngrep. I dag regnes i underkant av 12 prosent for å være villmarkspreget, i Sør-Norge fem prosent (WWF 15.8.2008). På hundre år er altså norsk villmark redusert med nesten 30 prosent. En direkte følge av slike naturinngrep er at betydningsfulle arter står i fare for å bli utryddet. En truet art er en art som står i fare for å bli utryddet i vill tilstand i naturen (WWF 29.8.2007). Den internasjonale *rødlisten* over truede arter er utarbeidet på bakgrunn av data fra 10 000 forskere. En rødliste oppgir hvilke arter som regnes for å være utrydningstruet eller som står i fare for å være truet. På rødlisten fra 2004 var 15 589 arter regnet som direkte truet av utryddelse. I 2006 var dette tallet justert opp til 16 000 truede arter. Fordi mange arter ikke er undersøkt så grundig, antas det reelle tallet direkte truede arter for å være enda høyere (WWF 15.8.2006). Den norske rødlisten over utrydningstruede arter er utarbeidet av 23 ekspertkomiteer, under ledelse av *Artsbanken*. Den internasjonale naturvernorganisasjonen (IUCN)³² sine fem kriterier for rødlisting er lagt til grunn for dette arbeidet (Artsbanken 5.11.2007). Kriteriene som er satt for at en art skal havne på rødlisten er arter som, uavhengig av populasjonsstørrelse, har eller realistisk forventes å gjennomgå en kraftig populasjonsnedgang. Tilleggs-kriteriene som må oppfylles er at bestanden opplever en nedgang, ekstreme svingninger eller fragmentering av forekomsten. I tillegg må det forekomme en ufordelaktig bestandsstruktur og/eller store svingninger i bestandsstørrelsen. Det fjerde kriteriet gjelder for arter som ikke enda har påvist en bestandsreduksjon, men som allikevel regnes som sårbare fordi de er svært få eller forekommer innenfor svært få, eller små områder. Det siste kriteriet er kvantitativ analyse over risiko for utdøing. Dette kriteriet benyttes imidlertid ikke i 2006-utgaven av den norske rødlisten (Artsbanken 5.11.2007).

I 2007 ble det fisket mer enn 100 000 tonn fiskeslag som er å finne på rødlisten over utrydningstruede fiskeslag. Den samlede verdien av fangsten var på 500 millioner kroner. Det antas at dersom overfisket av ål, uer, tobis og brisling får fortsette kan dette forårsake dramatiske konsekvenser for artene og økosystemene. Lars Haltbrekken sier til *Miljøjournalen* (2008: Nr. 2: 6-7) at norske fiskerimyndigheter skyter seg selv i foten når de lar hensynet til fiskerne gå foran hensynet til fisken. Et vedvarende overfiske vil til syvende og sist slå tilbake på fiskerne. Mange av de truede artene er viktig mat for en rekke forskjellige arter og det antas at tilbakegangen hos flere sjøfugler og andre fiskeslag blant annet skyldes en sterk reduksjon i bestanden hos havsil og øyepål (*Miljøjournalen* 2008: nr. 2: 6-7).

Menneskelig inngripen på naturen har forskjellige former. En ansatt i SFT forteller hvordan

---

³² <http://www.iucn.org/>

norsk aluminiumsindustri gjennom tidene har medført merkbare ødeleggelser på miljøet:

”Et klassisk eksempel er særlig aluminiumsbedrifter rundt om i landet, særlig i øvre Årdal, hvor skogen ble drept. De kunne ikke ha hester der fordi sjelletet gikk i stykker. Sauer kunne de ha bare et år eller to for etter det så gikk sjelletet i stykker. Det så ikke særlig bra ut. Beina knakk og tenna løsna”.

Videre bemerkes det at aluminiumsindustrien i etterhånd har gjort en formidabel jobb med å rense utslippene sine, men fremdeles finnes hundrevis, nesten sølvhvite døde furutrær. Der det tidligere sto tett furuskog har det nå vokst opp ny bjørkeskog og innimellom står de døde kjempefuruene som ruvende eksempel på områdets dunkle historie. Dette illustrer kjernepunktet i dette avsnittet om hvordan naturen som offer skal forstås. Naturødeleggelser forvandles til samfunnsmessige ødeleggelser. Miljøforurensingen i Årdal bidro til at gårdbrukene ikke kunne ha husdyr på beite. Grunneierne fikk skogen sin ødelagt og dermed gikk store verdier tapt. Da forurensingen opphørte, begynte naturen sakte å restituere seg selv. Dette er det andre viktige poenget i dette eksempelet. Ny skog vokste frem blant de døde trærne. Naturvernforbundet forteller at det er mange redningsmekanismer bygget inn i naturen og at naturen har en evne til å tilpasse seg klimaendringer. Han bemerker videre at den største trusselen mot naturen ikke er de spådde klimaendringene, men menneskelig rovdrift. Det er for eksempel et helt bevisst overfiske som har kollapset torskebestanden i Nordsjøen, ikke klimaendringer. Den store seldøden i Nordsjøen, der titusener av sel dør på en gang av valpesyke, er også et eksempel på hvordan menneskelige handlinger indirekte forgifter og ødelegger dyr. Dette er virus selen normalt ville ha tålt, men fordi miljøgiftene svekker immunforsvaret får de en form for lungeinfeksjon, som gjør at de ikke får puste og til slutt dør:

”Det er et gigantisk dyreplageri og det er satt helt klart i sammenheng med miljøgifter, som gjør at de får svakere immunforsvar. Det vet man. Man har prøvd å mate sel med enten ren fisk eller med forurenset fisk og så måler man på immunforsvaret og ser en helt tydelig effekt. Det som jeg har vært inne på tidligere med en del sjøfugl i Norge som helt klart er forgiftet. Det finnes helt klart ofre, men de er kanskje ikke så nær oss eller så synlige” (Naturvernforbundet).

Tidligere har det ikke vært økonomisk lønnsomt å være miljøvennlig. Så lenge ikke industrien tjener penger på miljøvern, har den opptrådt deretter. Utover de skader forurensingen har påført miljøet peker Beck på ironien ved at naturødeleggelser ikke bare utrydder dyr, planter og trær, men at også skog og eiendom mister sin økonomiske verdi:

”Der oppstår således en genuin og stadig mere tilspidset *modsigelse* mellom på den ene side de profit- og ejendomsinteresser, som udgjør drivkraften i industrialiserings-processen, og på den anden side dennes truende konsekvenser, som også truer og eksproprierer ejendom og profit (for slet ikke at tale om livet som sådan)” (2004:52-53).

Naturen kan ikke reduseres til noe vesensforskjellig fra samfunnet for øvrig. Papirindustriens avskoging i Sumatra fører til fem ganger så høye CO₂-utslipp, ca 212 millioner tonn årlig, som Norges årlige utslipp til sammen (WWF 27.2.2008). Naturen regulerer grødens omfang uavhengig internasjonale lover og konvensjoner. Selv om det er vanskelig å vite når torsken har vondt i hodet betyr det ikke at torskebestanden ikke tar skade av overfiske eller andre former for maritime inngrep. Når fisketrålen trekkes opp tom hjelper det lite at overfisket har skjedd med statens velsignelse.

Menneskers inngripen i naturen forekommer i forskjellige former og naturødeleggelser har blitt en alminnelighet. *Summen* er risikoen. Alt fra nedbygging av utmark, overfiske, til miljøforurensing bidrar til at naturen langsomt forsvinner. Det vil påvirke samfunnet, det kollektive, i dag, i morgen og i mange år fremover. Miljøgifter som er blitt sluppet ut av industrien kan havne i kroppen vår i form av en deilig ørret, på middagstallerken. Naturen som offer er også *mennesket* som offer.

5.6 Det globale som offer

Forurensingen kjenner ingen landegrenser. Miljøfiendtlige handlinger et sted, kan ramme mennesker på et helt annet kontinent. Beck (2004:29-30) mener at de moderne menneskeskapte risikoer, nesten befinner seg utenfor den menneskelige fatteevne. I motsetning til de tradisjonelle risikoer er dagens miljøtrusler av en fullstendig global karakter. Det er følgelig ikke uten betydning hvordan andre land forholder seg til miljøforurensing. Selv om globaliseringens forhistorie strekker seg tilbake til da oppdagelsen av sjøveien mellom Europa, Asia og Amerika knyttet regionale handelssystemer sammen (Osterhammel og Petersson 2003) er moderniteten fremfor alt globaliserende i sin natur (Giddens 1997:51). Anthony Giddens definerer globalisering som "en intensivering av verdensomspennende sosiale relasjoner" (1997:52). Fjerne lokaliteter knyttes sammen på en slik måte at lokale begivenheter formes av hendelser milevis unna. Giddens ser på dette som en *dialektisk prosess*, fordi slike "lokale begivenheter kan bevege seg i motsatt retning av nettopp de utstrakte relasjonene som skapte dem". Lokal forandring er like mye del av globaliseringen som den laterale utvidelse av sosiale forbindelser på tvers av tid og rom. En av dimensjonene Giddens fremhever ved globaliseringen er industrialismens spredning. Moderne teknologi endrer således grunnleggende de gamle relasjonene mellom menneskets sosiale organisering og miljøet, for eksempel bruk av kunstgjødsel eller andre kunstige dyrkningsmetoder og landbruksmaskiner. Industrialismen har gitt oss fornemmelsen av å leve i én verden, en mer negativ og truende verden, der økologiske forandringer faktisk truer alle på kloden, skriver Giddens (1997:60).

Grunnlaget for økonomisk vekst og velstand - ”jeg spanderer, du betaler”

Som et ledd i globaliseringen etablerer multinasjonale selskaper seg i utviklingsland der det er arbeidskraft, flyktig lovgivning og god tilgang på råvarer. Konsekvensen av dette er at et lands velstand kan være andre menneskers elendighet. Shell er en av verdens største produsenter av olje og gass, og har etablert seg over hele verden. I 2007 ble det, på vegne av en rekke grasrotbevegelser fra hele verden, lagt frem en rapport³³ om hvordan Shells mangeårige og mangfoldige virksomhet har ført til massive miljøødeleggelser over hele verden. Rapporten tar for seg Niger Delta i Nigeria³⁴, Sakhalin i Russland, Durban i Sør-Afrika, Mayo County i Irland, Pandacandistriktet, Manila på Filippinene, Sao Paulo i Brasil, Curacao på de nederlandske antiller, Norco og kysten av Louisiana i USA og på Barbados. Felles for alle stedene er at de i forskjellig grad er blitt rammet av Shells årelange drift. Nigeria er Afrikas største oljeprodusent og den 11. største i verden. I 2004 ble det produsert 2.5 millioner fat råolje per dag og av disse sto Shell for i gjennomsnitt 1 million fat om dagen, og er derfor den desidert største oljeprodusenten. Selv om Nigeria leverer store mengder olje og gass, og har enorme reserver, er det et av de fattigste landene i verden. Shell begynte å utvinne olje i Nigeria i 1958. Den lange og blodige konflikten mellom Shell og urbefolkningen startet i 1970 da ledere for Ogonistammen orienterte den lokale militærlederen om at oljeutvinningen representerte en stor trussel for lokalbefolkningen. I årene som fulgte sluttet stadig flere mennesker seg til motstanden mot Shell. Det hele toppet seg da Iko-befolkningen avholdt en fredelig demonstrasjon og oljegiganten svarte med å tilkalle det notoriske ”Mobile Police Force” (MPF) også kjent som ”kill and go”. Det resulterte i at 40 hus ble ødelagt og 350 mennesker gjort hjemløse. Stadig flere fredelige protester ble forvandlet til rene intermessioer da Shell hele tiden tilkalte MPF for ”assistanse”.

Den mest kjente motstanderen av Shells oljeproduksjon er den avdøde lederen for *The Movement for the Survival of the Ogoni People (MOSOP)*, Ken Saro-Wiwa. Helt fra 1970-tallet kjempet forfatteren og miljøaktivisten Saro-Wiwa mot de kraftige miljøødeleggelserne forårsaket av Shells oljevirkosomhet, og mot uretten ved at det estimert var utvunnet og fraktet vekk olje til en verdi av rundt 100 milliarder dollar. Av dette hadde ikke Ogonifolket fått noen ting. Den hittil største miljødemonstrasjonen ble avholdt 4. januar 1993, da Saro-Wiwa talte foran de 300 000 menneskene som var samlet for å demonstrere mot ødeleggelsene av Ogonilandet³⁵:

---

³³ ”Use your profit to clean up your mess”: <http://www.foei.org/en/publications/pdfs/mdshellh.pdf>

³⁴ Se Vedlegg 1, Bilde 3

³⁵ Avsnittet om Oginofolkets kamp mot Shell er i sin helhet hentet fra: http://www.remembersarowiwa.com/pdfs/Life_death_KSW.pdf

“We have woken up to find our lands devastated by agents of death called oil companies. Our atmosphere has been totally polluted, our lands degraded, our waters contaminated, our trees poisoned, so much so that our flora and fauna have virtually disappeared”

Igjen ble militæret hentet inn for å beskytte entreprenøren som arbeidet for Shell, og igjen ble mennesker fra Ogonifolket skadet og drept. Amnesty International etterlyste umiddelbar handling som følge av militærets vilkårlige henrettelser av Ogonifolket. I løpet av året ble Ogonifolket angrepet flere ganger av militæret samt andre stammer. I løpet av en rolig morgen 21. mai 1995 innvandrete soldater en Ogonilandsby og drepte fire prominente ogonisønnar. Det har blitt hevdet at drapene ble utført kun som en unnskyldning for å ta Ken Saro-Wiwa, som neste dag, sammen med flere andre, ble arrestert i forbindelse med drapene. Sammen med åtte andre ble Saro-Wiwa henrettet 10. november. Anne Hege Simonsen skrev følgende om dette i en artikkel i Aftenposten 9. november 2005:

”Budskapet som kostet Saro-Wiwa livet, var at alt innbyggerne i de oljeproduiserende delstatene fikk igjen for oljen, var miljøødeleggelse og vold. Fisken forsvant fra elvene, giftig gass brant døgnet rundt, lekkasjer og oljeutslipp var en del av hverdagen.”

Ogonifolket hadde hindret Shell tilgang til viktige oljeressurser og følgelig viktige inntektskilder. Saro-Wiwa ble drept fordi han ikke ville at landet han bodde i skulle ødelegges. Denne historien beskriver et ekstremt utfall av sivil ulydighet. Militæret brukte rå makt og vold for å hindre at demonstrasjonene skulle få negativ innvirkning på oljeutvinningen.

I løpet av de siste årene har Statens Pensjonsfond – Utland, eller Oljefondet, investert 862 millioner kroner i aksjer og obligasjoner i det kanadiske gruveselskapet Barrick Gold (Norwatch 22.7.2007). I tillegg opplyser Norwatch at flere andre norske fond har investert i dette gruveselskapet. Barrick Gold har tjent store penger på å utvinne gull i Calancanbukta på Filippinene, samtidig som gruvedriften har medført enorme belastninger på mennesker og miljø:

”I 16 år ble omkring 200 millioner tonn gruveslam med kadium, sølv, sink, kobolt, nikkel, bly, kvikksølv og arsenikk sluppet rett ut i sjøen. Gruveslammet har dannet en åtte kilometer lang kunstig øy midt i Calancan-bukta. I tillegg blåser fremdeles giftig støv fra gruveområdene ned i landsbyene (Norwatch 22.7.2007).”

Filippinske helsemyndigheter har funnet høye konsentrasjoner av bly i kroppen til barn og voksne samtidig som flere barn har fått behandling for den høye konsentrasjonen av bly i kroppen. Det giftige gruveslammet har vandalisert fiskebestanden og de levende korallrevene i hele Calancan – bukta, og ettersom dette har vært selve næringsgrunnlaget for fiskerlandsbyene i området, lever i dag innbyggerne i utpreget fattigdom og merker ikke mye til de millionene Barrick Gold har tjent på sin gruvedrift.

Norwatch har snakket med en fisker fra en av de tolv rammede fiskerlandsbyene. På grunn av tungmetallforgiftning har fiskeren Wilson Manuba mistet et ben og har sår på kroppen som ikke vil gro. Han har ikke penger til medisin og frykter at han skal miste det andre benet også. Det er mulig å bli frisk av tungmetallforgiftningen Wilson Manuba og mange andre lider av, men behandlingen koster 3000 kroner. Svært få har penger til dette. ”– Til tross for alt klarer jeg å komme meg opp og arbeide for familien. Jeg fisker fremdeles, men av og til orker jeg ikke å krabbe de to kilometerne ned til sjøen. ”Det er virkelig hardt. Spesielt når det regner”, forteller fiskeren (Norwatch 22.7.2007).

Myndighetene på Marinduque har gått til søksmål mot Barrick Gold for å få kompensasjon for ødeleggelsene på tropeøya. Barrick Gold kjøpte i 2006 opp gruveselskapet Placer Dome, som gjennom sitt lokale datterselskap Marcopper drev gruvedriften på Marinduque. Den føderale distriktsdomstolen i Nevada godtok at søksmålet kunne rettes mot Barrick Gold, men i mai 2007 avslo domstolen å behandle søksmålet fordi de mente saken ikke hadde stor nok tilknytting til Nevada. Advokatene som representerer Marinduque er imidlertid innstilt på å få stilt Barrick Gold til ansvarlig for miljøkatastrofen på øya og har derfor anket dommen. De berørte fiskerne har i tillegg tatt ut et separat søksmål på 900 millioner dollar for tapte inntekter og skader gruvefirmaet har påført dem. På grunn av svakheter i Filippinsk lovgivning og endringer i eierskapsforholdene i gruveselskapene, er det svært vanskelig å rettsforfølge Barrick Gold. Barrick Gold har selv uttalt i sin årsrapport fra 2006 at de kommer til å forsvare seg *energisk* mot begge av søksmålene og at det heller ikke er satt penger til et eventuelt tap (NorWatch 22.7.2007). “Barrick’s vision is to be the world’s best gold mining company by finding, acquiring, developing, and producing quality reserves in a safe, profitable and socially responsible manner” (Barrick Gold Corporation 2008). Slik presenterer Barrick Gold sin virksomhet på sine hjemmesider. Så kan det diskuteres hvilke av disse tre punktene, *trygghet, lønnsomhet eller ansvarsfullhet* som veier tyngst når ledelsen i Barrick Gold legger sine strategier.

Alt har en pris – giftig avfall til en billig penge

En annen dimensjon av globaliseringen av handelsmarkedet er hvordan utviklingsland benyttes som dumpingsplass for giftig avfall, kunstgjødsel, medisiner eller seksualprevensjonsmidler. Med dårligere kontroll, lovgivning eller dårlig økonomi vil slike land være et lett bytte for avfallsdumping:

“Yet in neither the East nor the West are fundamental issues being addressed; toxic waste does not seem to be a problem so long as we can find somewhere else to dump it other than our own backyard” (South 1998:434).

Termen ”miljørasisme” benyttes gjerne i sammenhenger der miljøødeleggelser rammer fattige mennesker i utviklingsland (Simon 2000:176). Søppel er god ”butikk”. SFT opplyser at illegal avfallshåndtering er svært utbredt og har en stor svart økonomi. ”There is the potential for huge profits from environmental crime” skriver Interpol³⁶ på sine hjemmesider. At det er gode penger å tjene og en relativt beskjeden strafferamme knyttet til illegalt avfall fremhever også Økokrim:

”Hvis du smugler narkotika kan du tjene masse, men du kan også havne i fengsel i tjue år. Her kan du holde på å tjene masse. Hvis du er vannvittig uheldig og møter de dyktigste og mest ihuga etterforskere og jurister så kan du får fengsel i et år. I aller verste fall. Gevinsten er stor, men risikoen og straffen er så liten i forhold”.

I slutten av august 2006 seilte det Panamaregistrerte skipet ”Probo Koala” med giftig avfall til Elfenbenskysten. Skipet var leid av det nederlandske firmaet Trafigura. Saken startet i Nederland tidligere samme sommer. I begynnelsen av juli spredte plutselig lukten av råtne egg seg innover Amsterdams gater. Lukten var så sterk at folk ringte politiet og det ble tatt prøver av tankene på skipet der det ble funnet 528 tonn med giftig avfall. Skipet ble følgelig nektet utslipp, men ble tilbudt avfallshåndtering i Rotterdam. Avfallshåndteringen i Rotterdam ble imidlertid for dyrt for selskapet, som hevdet i ettertid at dette i tillegg ville ha krevd en reforhandling av kontrakten. Det hadde de ikke tid til. Så gikk turen til Estland, som allerede var blitt varslet av nederlandske myndigheter om det giftige avfallet, og skipet ble også her nektet lossing. Rederiet beholdt lasten og dro til Nigeria for å se om de kunne få kvittet seg med avfallet der, men også i Nigeria ville det bli for dyrt. Etter en lang rekke avvísninger var turen kommet til Elfenbenskysten og her hadde skipet endelig hellet med seg. Virkningen av det giftige avfallet lot ikke vente på seg: ”Innbyggerne kastet opp, fikk hodepine, utslett og blødde neseblod. Medisinlagrene tok slutt. I september rapporterte ulike nyhetsbyråer at over ti var døde. Ifølge Angola Press er nå 14 omkommet og 85.000 har søkt medisinsk hjelp” (Dagbladet 12.10.2006). Elfenbenskysten ble altså forvandlet til en søppelfylling med giftig avfall fra Europa, på grunn av Trafiguras manglende vilje til å betale mye penger for avfallshåndteringen her. I utgangspunktet skal Baselkonvensjonen³⁷ fra 1992, beskytte U-land mot nettopp denne form for giftdumping. Lederen for Greenpeace, Truls Gulowsen, sier til Dagbladet.no at konvensjonen har forbedret forholdene i U-land betraktelig, men at det allikevel finnes smutthull i systemet og ulovligheter, og at hele shippingnæringen havner utenfor det øvrige regelverket (Dagbladet 12.10.2006).

---

³⁶ <http://www.interpol.int/Public/EnvironmentalCrime/Pollution/issues.asp#1>

³⁷ <http://www.basel.int/>

Smugling av giftig avfall ansees for å være god butikk og for være lett gjennomførbart i korrupte regimer.

I en pressemelding beklaget Trafigura dødsfallene og sykdomstilfellene etter giftdumpingen, men de påpeker utover dette at den giftige lasten ikke ble dumpet av Trafigura. Den ble derimot losset inn i tankene Compagnie Tommy, som er sertifisert av regjeringen i landet, og noen dager senere dumpet på forskjellige steder. Videre hevder Trafigura at innholdet i lasten ikke var giftig og ikke alene kan ha forårsaket alle dødsfallene og sykdomstilfellene. EUs miljøkommisær, Stavros Dimas, fordømte i en pressemelding handlingene og kalte dem uetiske og kriminelle. Dimas hevder videre at tester har vist at mannskapet på Probo Koala har høye konsentrasjoner av giftige stoffer i blodet som er opptil 60 ganger høyere enn det som er normalt (Dagbladet 12.10.2006).

Landegrensens betydning i moderniteten

Arctic Monitoring and Assessment Programme³⁸ fremla i 2002 rapporten “Arctic Pollution 2002”, der det dokumenteres en alvorlig utvikling i miljøforurensingen i de arktiske områdene (Forskning.no 9.10.2002). Det kommer frem av rapporter at både isbjørn og inuitter forgiftes av menneskapte miljøgifter som fraktes med havstrømmene og i luften. Det er spesielt kvikksølv, PCB og andre miljøgifter som samler seg i næringskjedene og fører til blant annet høyt blodtrykk hos barn. Barn så langt sør som på Færøyene har blitt født med for høyt blodtrykk. Arktisk regnes fremdeles for å være et av de reneste områdene i verden, men fordi menneskene på Grønland og i Canada er helt avhengige av selkjøtt og hvalspekk er denne utviklingen svært foruroligende for deres fremtid. Det påpekes derfor at enkelte arktiske folkeslag er blant de mest utsatte fordi miljøgiftene samler seg opp i maten deres. Spekk er den viktigste næringskilden til både inuitter og isbjørn og det er derfor veldig alvorlig at det er i spekket giften hovedsakelig samles opp, kommer det fram av rapporten. Kvikksølv kommer blant annet fra kullbrenning og søppelbrenning. Dette er redusert i Europa og Nord-Amerika, men derimot sterkt økende i Kina og Asia (Forskning.no, 9.10.2002).

Globaliseringen har, særlig gjennom vestlig industri, har utnyttet ulandenes behov for sysselsetting, og ført til store miljøbelastninger. Vestlig industri etableres i uland og påfører befolkningen store og ubotelige skader. I tillegg forårsaker ulandenes økonomiske vekst, med Kina i spissen, en omfattende spredning av miljøgifter i hele verden. Globalisering kan derfor forstås som spredning av miljøgifter. Ved siden av å volde store skader i et land kan mennesker,

---

³⁸ <http://www.amap.no/>

for eksempel inuittene, langt unna det opprinnelige utslipsstedet og langt unna velstandsutviklingen goder, lide. Det globale som offer eksemplifiserer hvordan miljøgifter og generell forurensing eksporteres i luft, sjø eller med båt, og skader mennesker i hele verden. Noen skades mer enn andre. Det er lidelse og død. Det er menneskeskapt, og mye kunne vært unngått.

5.7 Fremtiden som offer – våre barns barnebarn

I de sakene som til nå er blitt belyst i dette kapitlet, er kvinner og barn som den største risikogruppen av dem som utsettes for miljøgifter. Barn kan bli født med ulike dysfunksjoner fordi de deres mødre har vært eksponert for ulike typer miljøforurensing. Det har i tillegg blitt illustrert hvordan det, tross stadig flere truede arter, foregår en vedvarende ekspropriering av livsviktige naturressurser verden over. Hvilket ansvar har vi for kommende generasjoners helse, velvære eller eksistens? Naturvernforbundet forteller at de arbeider hardt for å legge sin argumentasjon og satsing rundt de sakene hvor man *kan se* et offer, og tror selv at hele forklaringen på hvorfor ikke mer blir gjort mer for å hindre økt forurensing og spredning av miljøgifter, nettopp er fordi det er vanskelig å peke ut klare ofre. Da mener han ofre som er nær oss og som vi kan identifisere oss med. Han fremhever hvordan miljøgifter vil være en snikende trussel for mennesker og dyr i generasjoner fremover:

”Vi fokuserer mye på dette med miljøgifter i produkter. I gamle dager så var det utslippene gjennom piper og rør. Det var det jo mye oppmerksomhet på. Det har blitt forbudt og myndighetene har ganske godt taket på det. Men det de ikke har taket på er jo er de giftene som puttes fullt lovlig inn i produkter og kjøres ut gjennom fabrikkportene og som så selvfølgelig ender opp i miljøet. De er bio- akkumulerbare, de lagres opp i dyr og mennesker. De er i tillegg giftige på en sånn måte at du dør ikke med en gang men du blir sjuk over tid og da gjerne i andre eller tredje generasjon”.

Det er først de siste årene vi for alvor begynner å se effekten av slike miljøgifter. Det antas at mellom en og fem prosent av norske kvinner har fått så mye PCB i seg de siste tretti årene at vi som ble født på sytti og åttitallet kan ha blitt utsatt for fødselskader som kan gi hyperaktivitet, lærevansker, mer ørebetennelse når du er liten, altså små, men skremmende effekter. ”Det er egentlig ganske uhyggelig å tenke på”, sier han. Også testikkelkreft, som er veldig økende hos unge menn ikke er utenkelig at kan settes i sammenheng med miljøgiftinnholdet mødrene hadde i kroppene da barna ble født på sytti og åttitallet. Naturvernforbundet understreker at det er utarbeidet mye dokumentasjon rundt dette og gjort en del oppsummeringer. I Stortingsmeldinger om miljøgifter vises det til denne helt konkrete type trusler for fremtiden. Det vises til konkrete

effekter på mennesker også. I Stortingsmeldingen³⁹ om helse- og miljøfarlige kjemikalier fra 2006, heter det blant annet:

”Miljøgifter er en av de største truslene mot helse og miljø, i dag og for kommende generasjoner. Det er etablert ambisiøse mål om å redusere vesentlig utslippene av prioriterte miljøgifter innen 2010 og å stanse utslippene av alle miljøgifter innen 2020. Også bruk av andre helse- og miljøfarlige kjemikalier medfører en risiko for helse og miljø som skal minimeres. Kampen mot miljøgifter er blant våre mest prioriterte saker. Våre etterkommere som skal arve kloden har rett til et giftfritt miljø. Regjeringen vil derfor fremme en stortingsmelding om helse- og miljøfarlige kjemikalier høsten 2006”.

Globale og lokale klimaendringer

Miljøfiendtlige handlinger skader ikke bare mennesker og miljø. Hele økosystem kan komme i ubalanse. Globale klimaforandringer kan i det verst tenkelige scenario gjøre deler av verden helt eller delvis ubeboelige og således tvinge flere millioner mennesker på flukt. Dette kan igjen føre til konflikter på de resterende og kanskje allerede overbefolkede og besatte landområdene. På spørsmål om hvor alvorlig klimastatusen egentlig er anno 2007, svarer Bellona:

”Den er svært alvorlig. Klimautfordringen på to grader. Til og med så sier man at vi må akseptere en klimaforandring på to grader. I hvilket annet spørsmål som gjelder deg selv, dine unger, din familie eller dine venner kan du bli presentert så mye fakta og samtidig bestemme deg for at du ikke gjør noe?”

Det antas at de lokale konsekvensene av de spådde klimaendringene vil kunne være mye kraftigere enn det globale gjennomsnittet. Helt konkret betyr det at temperatur, nedbørsmengde, havnivå og vindstyrke enten kan øke eller synke lokalt. Ekstreme værphenomener som stormer, orkaner, store nedbørsmengder eller tørke kan bli vanligere. Det vil bli mer vær. Det vil igjen påvirke levebetingelser for dyr og planter, og for bosetning, jordbruk og næringsvirksomhet. Det pekes videre på at hvor store konsekvenser klimaforandringene vil påføre et samfunn er avhengig av *sårbarhet* og *tilpasningskapasitet*. ”Har man penger og tekniske muligheter til å sikre den flomutsatte byen? Hvordan er muligheten til å gå over til nye næringer hvis fiskeoppdrett eller jordbruk svikter?” (Cicero).

Miljøfiendtlige handlinger fremstår ikke bare som en trussel for dagens samfunn. Miljøgiftene som i dag forurenses fjorder og sjømat ble lovlig sluppet ut for mange år siden. Miljøgifter som taes opp i næringskjeder, overføres til fremtidige generasjoner. Det frembringer en situasjon der våre fremtidige barns barnebarn vil ta skade av den miljøforurensingen dagens kvinner utsettes for. Ikke bare miljøgifter er trussel for fremtiden. Klimaendringer kan gjøre deler av verden

---

³⁹ <http://www.regjeringen.no/nn/dep/md/Tema/Forurensning/Miljogifter-2/Miljogifter/Stortingsmelding-om-helse--og-miljofarlige-kjemikalier.html?id=442314>

ubeboelig. Rovdrift av naturressurser kan ødelegge viktige næringskilder. Avstanden i tid og rom gjør det svært vanskelig å sile ut *en* hovedtrussel. Det er igjen *summen* som utgjør hele trusselbildet.

5.8 Arbeiderbevegelsens paradoks

Når Beck (2004:66) hevder at vi har gått fra en solidaritet på grunnlag av nød, til en solidaritet på grunnlag av frykt, beskriver han overgangen fra 1800-tallets klassesamfunn til det moderne risikosamfunn. Allikevel er det eneste som skiller risikosamfunnet fra klassesamfunnets politiske subjekt, *proletaren*, kun det faktum at dagens miljøtrusler er av en global karakter. *Alle* og *ingen* er ansvarlige. Alle er ofre. Det er denne fordekte, men allikevel skremmende realiteten som hindrer den enkelte i å se omfanget av dagens miljøtrusler (Beck 2004:66). Miljøforurensing er av mange akseptert som et nødvendig velferdsonde, selv om de også tar direkte skade av det. ”De som har minst personlig vinning av at det forurenses, tar seg altså av det meste av det praktiske arbeidet i forbindelse med forurensingen”, skriver Christophersen og Johansen (1991:279). Kan det tenkes at de også har mest å tape på innskjerping av miljøvernlovgivningen? Og mest å tape på en ikke-innskjerping? Arbeidsplasser står i fare samtidig som arbeidere ofte kan være kraftigere eksponert for miljøgifter enn andre. Fagbevegelsen har oppnådd mye, men er i dag fanget i et pluralistisk ingenmannsland når det gjelder miljøforurensing. Alle valg blir på en måte galt mener Beck:

”I stedet for at være en kilde til politisk fantasi, som søker og finne svar på risikosamfundets trusler, bliver den mere og mere til en forsvarer af det allerede opnåede, som fremtiden trænger sig ind på” (2004:65).

Miljøtruslene handler i verste fall ikke utelukkende om skader på mennesker og miljø, men også om tap av arbeidsplasser og en deformasjon av hele den økonomiske infrastrukturen:

”Det afgørende er ikke, eller i hvert fald ikke udelukkende, de sundhedsmæssige konsekvenser – dvs. konsekvenserne for planters, dyrs og menneskers liv – men derimod de *samfundsmæssige, økonomiske og politiske konsekve af disse følgesvirkninger*: markedssammenbrudm værdiforingelse af kapitalenm snigende ekspropriationm nyt ansvar forlægging af markeder, politisk pres, kontrol med virksomhedernes beslutninger, anerkendelse af krav om skadeserstatninger, kolossale omkostninger, retsager, taben ansikt” (Beck 2004:104).

Situasjoner der en virksomhet er truet av nedleggelse er i denne sammenheng ganske absurd. Det kan være alt fra en stor fabrikk til den enkelte fiskeren, eller reinsamer som mister sitt levebrød. Små tettsteder er ofte helt avhengige av fortsatt eksistens av slike næringer. Industrien i Mo i Rana har de siste årene vært under kontinuerlig overvåking av SFT fordi det er blitt avdekket

store utslipp av blant annet tungmetaller. Byen har hatt problemer med skadelig svevestøv fra tungindustrien der⁴⁰. Det gamle jernverket slipper årlig ut stor mengde kvikksølv. Da Bellona reiste opp for å ha et møte med ansatte på jernverket og ble møtt med skepsis blant tillitsvalgte:

”Jeg husker at på det foredraget jeg holdt så spurte to av de tillitsvalgte gutta om jeg skulle ta fra dem jobben. De har altså vært anmeldt flere ganger, senest nå i september (2007). Nei, vi skal ikke det, svarte jeg, men målsetningen vår er at dette skal være mulig å drive i fremtiden”.

I det store bildet kan kanskje noen få arbeidsplasser eller for den saks skyld noen tusen arbeidsplasser virke temmelig lite dersom det måles opp mot de skader miljø og helse en vedvarende miljøforurensing vil bety. For dem som står i fare for å miste et levebrød og livsstil kan dette dilemmaet oppleves virkelig brutalt og truende. Familier skal forsørges og hverdagen skal gå rundt. Røyk fra fabrikkpipa og fisk i garnet har alltid vært en betryggende visshet om at det fremdeles er arbeid og at det fortsatt er mat på bordet. I mange tilfeller kan det å erkjenne seg selv som et miljøoffer samtidig innebære at for eksempel en fisker opplyser sine kunder om at ålen han selger inneholder miljøgifter.

5.9 Men ikke min bakgård!

Strendene i Bangladesh der norske rederier i mange år har dumpet utdaterte skip i påvente at de skal hogges opp, er ukjente for nordmenn flest. På disse strendene dør og lemlestes mennesker på jobb. Verftene i Bangladesh gjør god butikk på å hogge opp skipene og selge restene på det lokale markedet. Problemet er at sammen med restene finnes også miljøgifter som i tillegg til arbeidsforholdene, bidrar til at verftene er uverdige og farlige.⁴¹ Det ville aldri aksepteres her i Norge. Denne formen for skipshogging har vært debattert i media i forbindelse med at den norske nasjonalskatten SS Norways siste dager endte på en slik strand (Norwatch 15.5.2006). Bellona forteller hvorfor denne type skipshogging er livsfarlig for mennesker og miljø:

”En vanlig båt inneholder så inn i helvete mange miljøgifter. Du finner asbest, du finner PCB, du finner tungmetallforbindelser i maling, du har oljerester. Jeg kan tenke med at i ”SS Norway” så ligger det noen hundre ulike forbindelser som er å klassifisere som miljøfarlige.”

Igen åpenbarer det samme dilemma seg. På den ene siden dumpes det giftig avfall vi ikke vil ha innover våre egne strender. Dem som arbeider med skipshoggingen i for eksempel Bangladesh er antakeligvis også dårligere utrustet til å håndtere de latente miljøgiftene på en forsvarlig måte. Resultatet er en enorm belastning både på helse og miljø. På den andre siden gir dette arbeid og

---

⁴⁰ SFT ”Mo i Rana” http://www.sft.no/tema____41079.aspx

⁴¹ Se Vedlegg 1, bilde 2.

inntekt til mange mennesker. En ekkel tanke vil nok mange si, men som Økokrim presiserer er dette omforente holdninger i arbeidslivet, også her i Norge:

”Det var jo sånn at dersom du drev en gruve eller skipsverfts så gikk det så og så mange mann i året. Det var jo sånn det var. De kunne jo bare velge enn annen og sikrere jobb. Det tar litt tid før man får snudd en sånn holdning men det har jo skjedd mye”.

Arbeidslivet er forbundet med en rekke risikoer, alt fra selve arbeidets karakter, til å dekke menneskelige primærbehov, og til helserisikoene ved den konkrete jobben. Arbeidere er gjerne vesentlig mer utsatt for miljøgifter som slippes ut fra en virksomhet. Det er en rekke eksempler på det i dette kapitlet. Samtidig trenger mennesker en inntekt. En forutsetning som er gjennomgående i denne drøftingen er at økonomiske hensyn har kommet før sikkerhet. Braithwaite (1985) viser for eksempel at av alle de hundretusener av gruvearbeidere som har omkommet eller fått alvorlige helseproblemer, så kan svært lite forklares med menneskelig svikt eller uunngåelige hendelser. Han mener en strengere lov håndhevelse bedrer sikkerheten.

Skade på jobb, skade i miljøet

Oljeprodukter inneholder en flyktig organisk forbindelse, ved navn benzen. Hovedkilden til benzenutslipp kommer fra motorkjøretøy, men også petrokjemisk industri bidrar til de samlede utslipp. Benzen kan skade arvematerialet og er kreftfremkallende hos mennesker og dyr. Det kan være økt forekomst av blodkreft og dødelighet hos arbeidere som er eksponert for benzen i høye konsentrasjoner (Folkehelseinstituttet ”Benzen”).

Dagbladet skrev i 2005 en artikkel om opphoping av giftskader, kreft og dødsfall blant oljearbeidere på Ekofisk-feltet i Nordsjøen, som opereres av ConocoPhillips. Videre opplyses det om at den norske petroleumsindustrien trenerte Kreftregisterets prosjekt om kreftfaren i offshorebransjen i seks år. Direktør i Petroleumstilsynet Magne Ognedal, sier til Dagbladet (8.11.2005) at han er kritisk til at oljeindustrien ikke ønsker å avdekke den kjemiske helsefaren offshore. Da han var sikkerhetsansvarlig i Oljedirektoratet måtte han øve et betydelig press mot oljeindustrien for å få dem til å samarbeide. Det kommer frem av artikkelen at Esso, Statoil og ConocoPhillips i tillegg har nektet å delta i et pågående benzen-prosjekt i regi av Universitetet i Bergen. Magne Ognedal sier han ikke klarer å finne ett eneste godt argument for hvorfor oljeselskapene ikke ønsker å delta i slike forskningsprosjekter: ”At selskapene sier nei, mener jeg er bekymringsfullt”, påpeker han (Dagbladet 8.11.2005).

Bellona er tydelige på at forbedring i arbeidsmiljø og forbedring i forhold til utslipp i det ytre miljø, henger sammen: ”Arbeidsmiljøloven har derfor i realiteten alltid vært nødt til å få

konsekvenser for ytre utslipp”. Miljøforbedringer i industrien har allikevel ikke alltid vært ønsket velkommen av arbeiderbevegelsen. For tjué år siden protesterte arbeiderne mot forbedringer i arbeidsmiljøet fordi de var redde for arbeidsplassene sine. Strengt miljøkrav kunne bidra til at bedrifter la ned virksomheten eller flagget ut. Dette er et moment som fremdeles er aktuelt.

5.10 Fruktbarheten av nye offerperspektiv

Voldsbegrepet, dets opprinnelse og tradisjonelle anvendelse, ble introdusert innledningsvis. Mennesker som rammes av miljøforurensing utsettes ikke for overgrep i tradisjonell forstand. Slagene og sparkene er borte. Det samme er den tradisjonelle krenkelse av individets autonomi. Det er i stedet PCB, kvikksølv og andre diffuse, men vel så virkelige, miljøgifter som danner grunnlaget for dagens miljøfiendtlige virksomhet. Konsekvensene miljøforurensingen tilkjennes dessuten helt andre termer enn den tradisjonelle volden. Ulykker, katastrofer eller sykdom beskriver hvordan mennesker rammes. Dette gjør det vanskeligere for det enkelte individ å vite hva sykdom og plager egentlig skyldes.

I dette kapitlet er fruktbarheten av flere tilnærminger, og alternativer til de tradisjonelle offerperspektivene, diskutert. Det ble innledet med å argumentere for hvorfor det var viktig å gå vekk fra den rettsdogmatiske betegnelsen på offer, det vil si ofre for en kriminell handling. Den alvorligste miljøforurensingen skjer innenfor rammene av lovlig næringsvirksomhet, og regnes ikke i dag som kriminalitet. Hovedformålet har vært å belyse hvorfor nye offerperspektiver er nødvendig i diskusjonen omkring moderne virksomhets ødeleggelsespotensial.

Haagensen og Johansen (1991:43) skriver at for en del økonomiske lovbrudd er det påkrevd med nye offerperspektiv. I dag er det ofte stat og kommuner som oppføres som fornærmede. Mange av dem som rammes opplever seg ikke som ofre i tradisjonell forstand. I de tilfeller der ansatte skades på jobb, eller samfunn ødelegges av miljøfiendtlige handlinger, skiller disse offerkategoriene seg ut fra det tradisjonelle offerbildet ved at det at det er større grupper som rammes. Samtidig vil enkeltstående mennesker rammes hardt (Haagensen og Johansen 1991:43).

Avstanden mellom forurensingskilden og konsekvensene er uoversiktlig. Siden det er summen av all forurensingen som utgjør de alvorligste følgene er dette vanskelig å påvise vitenskapelig, og nesten umulig, juridisk. Miljøforurensing rammer samfunnet på en langt mer tilslørt og samtidig også langt mer destruktiv måte, enn tradisjonell kriminalitet gjør. Det er en trussel mot fremtiden. *Det kollektive* som offer beskriver hvordan miljøfiendtlige handlinger rammer samfunnet som helhet. Vi puster alle inn den samme luften og omgir oss med giftige produkter. Vi er også alle avhengige av den samme naturen som livsgrunnlag. *Naturen som offer* er ikke

noe vesensforskjellig *samfunnet*. Skader på naturen vil *alltid* slå tilbake på mennesket. Forurensing kjenner ingen landegrenser og miljøfiendtlige handlinger i et land kan ramme miljø og mennesker langt unna. *Det globale* som offer beskriver hvordan miljøforurensing, med eller uten menneskelig hjelp, fraktes rundt og medfører skade i hele verden. Globale klimaforandringer ansees for å være en av de største utfordringer menneskeheten nå står overfor.

Det er likevel noen grupper rammes hardere enn andre. Dette kan deles inn i både et *globalt*, *nasjonalt* og *lokalt* perspektiv. I et globalt perspektiv er det hovedsakelig *fattige land* som rammes av de største miljøproblemene. Dette forsterkes av et økende energibehov og at utviklingsland gjerne tar i mot svært giftig avfall vesten ikke kan behandle på en økonomisk forsvarlig måte:

I konkurransen mellom klasse-, industri- og markedssamfundets problemer på den ene side, og risikosamfundets problemer på den annen side, sejrer rigdomsproduksjonens logik ifølge de gældende magtforhold og relevanskriterier- og netop derfor sejrer risikosamfundet i sidste instans. Nødens evidens mindsker opmærksomheden over risici, men kun opmærksomheden, ikke deres realitet og effekter (Beck 2004:61).

I et nasjonalt perspektiv vil det være mennesker og grupper som er mer utsatt enn andre. Utsatte yrkesgrupper vil kunne miste viktige næringsgrunnlag og livsstil fordi naturen ødelegges. Mennesker i umiddelbar nærhet til forurensende virksomheter kan oppleve alvorlige helseplager og lemlestelser. Det kan igjen overføres til en lokalt perspektiv, der det vil være dem i nærheten av en forurensende virksomhet som rammes hardest. Utover den geografiske betingelsen for utsatthet kommer den biologiske. Noen *er* mer utsatt enn andre. Noen får i seg mer miljøgifter enn andre. Kvinners reproduksjonsevne svekkes. Våre barns barnebarn kan ta skade av våre handlinger. Fattige land har viktige naturressurser og er svært interessert i at multinasjonale selskaper skal se gevinsten i å anlegge sin virksomhet der. Igjen vil det være de fattigste, dem med størst behov for å få tilfredstilt sine fundamentale næringsbehov som vil bli hardest rammet. Voldsbildet er så komplekst at det nesten er fånýttes å få resepsjon om å benytte begrepet i denne sammenheng. Allikevel overgår mye av dagens miljøødeleggelser all forestilling om tradisjonell vold. Hva kan derfor være en brukbar erstatning til voldsbegrepet?

Williams (1996:322) peker på noen fellestrekk med de samfunn som har blitt rammet av alvorlig miljøforurensing. Familier går i oppløsning. Enkelte familiemedlemmer kan ønske å flytte fra de forurensede områdene, mens andre ønsker å bli igjen. Mennesker kan føle apati og likegyldighet for sin egen fremtid og tilværelse. I noen samfunn har dårlig helse, lav intelligens og de psykososiale viktmiseringssymptomene blitt integrert i befolkningens forventninger til livet. Kvinner kan komme i en situasjon der ingen vil gifte seg med dem på grunn av manglende

reproduksjonsevne og faren for å føde handikappede barn.

Hvordan mennesker reagerer på miljøtrusler varierer over tid. Hvilke eksistensielle utfordringer hverdagen domineres av er avgjørende for hvordan et samfunn kan imøtegå disse truslene. I tillegg til å forandre seg over tid vil derfor menneskers erkjennelse og oppførsel i dette anliggende også være geografisk betinget. Et tydelig eksempel er dagens klimadebatt og Vestens tilføyende store bekymring over utviklingslandenes økonomiske vekst og det enorme energibehovet i kjølvannet av dette. I det moderne velferdssamfunn er tradisjonelle og fundamentale menneskelige behov langt på vei innfridd og fokuset kan således rettes mot de skadevirkningene denne utviklingen har medført. Nærmere bestemt, miljøforurensingens skadevirkninger. Slik er det altså ikke i hele verden. Williams mener av denne grunn at et viktig formål med grønn viktimologi bør være å forstå voldsspiralene assosiert med viktimsing: "It is therefore important to develop an awareness of how victim responses appear to evolve over time in relation to violence" (1996:322). Ut fra et globalt perspektiv er det fire generelle mønstre på hvordan miljøtrusler møtes av det kollektive, samfunnet:

Det *første* forekomsten av reaksjoner *bifall* eller *passiv aksept*. Dette finnes ofte i regioner der befolkningen til daglig står overfor langt mer prekære problemer. Etter de store politiske omveltningene mot slutten av 1980-tallet har miljøbevegelsen i øst – og sentral Europa for eksempel nesten forsvunnet. Sør-Afrika fremheves som et område der sterk miljøforurensing er blitt en akseptert plage i den hverdagslige kampen for å få dekket primære menneskelige behov (Williams 1996:326). "Graverende fattigdom og ekstreme risici synes konsekvent at "tiltrække" hinanden" (Beck 2004:56).

Den andre forekomsten av reaksjoner på miljøforurensing er *direkte konfrontasjon* eller *saksøking*. Williams (1996:326) henviser her til Sarang (1996) sin skildring av Bhopalkatastrofen som resulterte i massive demonstrasjoner i de to påfølgende årne for å deretter flytte å motstanden over til rettslige institusjoner for å få oppreising.

Vold eller *opprør* bringes inn som den *tredje* mulige konsekvens av viktimsingen og relateres ofte til både miljø og politisk aktivisme, som for eksempel i Nigeria der oljeforurensing fra Shell førte til massive opptøyer og voldsbølger (Williams 1996:325; Rowell 1995:6; Orr 1995:15). Det ble i tillegg krevd en mer rettferdig fordeling av oljeinntektene. Av frykt for de ansattes sikkerhet ble Shell tvunget til å stenge et av sine raffinerier i Ogoniland. (Williams 1996:325; Duodu 1996:1). Som det ble illustrert rådde det stor fattigdom i Nigeria samtidig som oljeutvinningen førte til store miljøødeleggelser.

Den *fjerde* måten et samfunn kan agere mot en forurensende bedrift beskrives som en form for *ikke-voldelig konfliktløsning*. Her hentes den såkalte "Good Neighbor Agreements" i USA inn som eksempel. Konseptet er å samarbeide med den forurensende industrien og ikke mot den. I praksis går det ut på at samfunnet overvåker og offentliggjør industriens utslipp. De lokale avisene publiserer forurensingsstatistikk og på hvilken måte disse utslippene, i verst tenkelige scenario, kan komme til ramme befolkningen (Williams 1996:326). Dette medfører at både samfunnet og forurenserne vil være mer opplyste om farene knyttet til miljøforurensing.

Med hensyn til de miljøtruslene verden i dag står overfor er det likevel nødvendig med en mer inngående diskusjon omkring hvordan samfunnet for øvrig forholder seg de til de handlinger som medfører disse miljøødeleggelser. Det påfølgende kapitlet drøfter derfor fraværet av en kollektiv stigmatisering, av virksomheter og personer som utøver miljøfiendtlige handlinger, og hvorfor det er vanskelig å håndheve miljøvernlovgivningen også når det gjelder ren miljøkriminalitet.

6 Stigmaets kilde

Miljøforurensing skader mennesker på en langt mer tilslørt måte enn tradisjonell kriminalitet gjør. Selv med kunnskap om de samlede konsekvenser har ikke miljøfiendtlige handlinger tradisjonelt blitt stigmatisert. Det debatteres til og med om troverdigheten til klimapanelets rapport om de menneskeskapte klimaendringene.

Med unntak av konkrete hendelser som Bhopal-ulykken, Shells virksomhet i Niger-Delta, ”Stopp Giftdumpingen-aksjonen” i Oslofjorden eller Love Canal, har det generelt vært et gjennomgående fravær av kollektive reaksjoner mot forurensende virksomhet. Levi (1992:175) åpnet for at handlingens alvorlighetsgrad kunne anslås ut fra å se hvordan ofrene oppfatter sine tap. Det er allikevel utfordrende å konstruere en objektiv konklusjon på hva ofrene rent subjektiv anser sine personlige tap for å være. Det finnes ingen klar kollektive erkjennelse av det komplekse, men samtidig svært destruktive ødeleggelsespotensial forurensende industri innehar. Mange mennesker er fullstendig klar over skadene miljøforurensingen volder, men anerkjenner situasjonen som et nødvendig velferdsonde. Miljøforurensingens basis springer i tillegg ut fra en organisasjonsstruktur som langt på vei pulveriserer ansvarsforholdene og årsakssammenhengene. Det kan ofte være vanskelig å vite om kreftsykdommen skyldes en, til tider, skjødesløs behandling av miljøfarlige produkter i industrien. Det er svært utfordrende for å ikke si umulig å finne kausale årsakssammenhenger: ”Her er det mye unøyaktig statistikk” (Økokrim).

I diskusjonen om miljøforurensningens skadevirkninger ble det følgelig nødvendig å utvide perspektivet på offerbegrepet, for deretter å abstrahere en forståelse av hvordan mennesker, samfunnet, naturen og fremtiden trues og skades av menneskets miljøfiendtlige handlinger. Skadeomfanget moderne virksomhet, i ulike former, forårsaker, overskrider i det ekstreme alle former for tradisjonell kriminalitet. Det er en trussel mot hele samfunn, livsgrunnlaget til all eksistens og for fremtiden. Hvorfor vekker ikke dette kraftigere kollektive reaksjoner? Det er selvfølgelig mange forklaringer på dette spørsmålet. En tilnærming er å se hvilke mekanismer bidrar til at en handling stigmatiseres.

Spørsmålet som besvares i dette kapitlet er derfor: *Hvordan kan stigmatene belyse hvorfor håndheving av miljøvernlovgivningen er så vanskelig?*

Det offentlige miljøfokus har eskalert kraftig de siste årene og brorparten av verdens befolkning er klar over den moderne velferdsstatens skyggeside. I sin artikkel ”A green field for criminology” presenterer Nigel South (1998:429) denne erkjennelsen: Den alvorligste forbrytelsen er den som menneskeheten nå utøver mot seg selv og de fremtidige generasjoner.

Det som virkelig gjør dette temaet interessant er at til tross for kunnskapen om miljøforurensingens multiplekse skadevirkninger, er den allmenne oppfatningen av voldsaspektet fremdeles beskjedent sammenliknet med for eksempel narkotika – og gjengkriminalitet. South mener derfor det er viktig å se bort fra hva som tradisjonelt er ansett som skadelige handlinger: "A green perspective requires that criminology reappraises traditional notions about what should be seen as serious crimes, offences and injurious behaviors" (1998:441).

Miljøorganisasjonene går ofte ut og anmelder det de mener er klare brudd på miljøvernlovgivningen: "Vi kaller det miljøkrim i det vi leverer en anmeldelse" (Naturvernforbundet). Problemet er at det ofte er delte meninger om hvorvidt de anmeldte forholdene er ren miljøkriminalitet. Når det i tillegg er lovlige bedrifter som produserer velferdsgoder og arbeidsplasser, kan det være vanskelig å rettsforfølge slike forhold: "One of the obvious problems was that the discipline of criminology might wander so far from what was publicly seen as crime as to leave the discipline in an idealist limbo" (Lea 2002:7).

John Lea (2002:7) mener at å kriminalisere krenkelser mot eksempelvis menneskerettigheter, vil forbli på et retorisk nivå med mindre ikke et ønske om kriminalisering uttrykkes gjennom praktiske tiltak både fra staten og i samfunnet generelt. Staten kan ikke alene realisere og håndheve et kriminaliseringsvedtak uten at det eksisterer en bevissthet blant befolkningen om at vedtaket er nødvendig og riktig:

"Criminalisation cannot be controlled solely by the state. When it flies in the face of popular sentiments, grounded in determinate social relations, then it becomes something else" (Lea 2002:9).

FNs klimarapport, med bred støtte fra forskere i hele verden, slo fast at vi kan vente oss dramatiske klimaendringer i den nærmeste fremtid. Det er også slått fast at disse klimaendringene etter all sannsynlighet er menneskeskapte. Det debatteres heftig i media om hvilke tiltak som skal settes inn for å forhindre det verst tenkelige utfallet av klimaendringer, en ubeboelig jord. En viktig forutsetning er at det eksisterer en bred enighet blant befolkningen om å gjennomføre aktuelle tiltak og endringer. Det må være en felles forståelse av hvilke handlinger som er uønskede: "The weakness of the offender in relation to the state is therefore a crucial component of social relations of crime control" (Lea 2002:15). Hvilken betydning har befolkningens holdninger til miljøforurensing for en strengere kontroll? Påtelemyndighetene må kunne regne med befolkningens støtte:

"Den virksomhet som har medført klimaendringene burde kanskje vært straffbar, men den har jo ikke vært det. Nå etter hvert vil det nok komme en del forskrifter som gjør at en del av dette kan rammes. Det har kommet klimagassregler blant annet. Vi har jo vært

avhengige av at samfunnet har en straffehjemmel før vi har gått inn. På enkelte områder har vi tatt til orde for at det burde lages en straffehjemmel, men ikke på en så overordnet område som dette her” (Økokrim).

Hvordan skal staten kunne stramme inn miljøtiltak som vil sette arbeidsplasser i fare og gjøre mange varer og tjenester mye dyrere og kanskje også mindre tilgjengelig? Miljøbevegelsen sier de opplever at det kollektive miljøengasjement går i bølgedaler. Joseph F. Dimento skriver at håndhevingen av miljøvernlovgivningen påvirkes av hvilke aktuelle utfordringer samfunnet står overfor: ”An environmental disaster calls for criminal penalties; an economic slowdown provides the grist for advocacy of cooperation” (Dimento 1986:65). Det er forståelig at en arbeider i første omgang er mer redd for sin arbeidsplass eller at en barnefamilie heller frykter høye strømpriser, enn fremtidige klimaendringer som kanskje ikke en gang vil ramme ens egen generasjon. Miljøfiendtlige handlinger er en kollektiv trussel som enda ikke er like åpenbar for det enkelte individ slik de tradisjonelle kriminalitetsformene er. Økokrim opplyser at Norge som mange land, har en tradisjon for at målbare formuesverdier er veldig høyt aktet. Det er streng straff for formuesforbrytelser: ”Tanken om fellesskapet og ideelle verdier, som du ikke der og da kan ta og føle på, har tradisjonelt hatt en veldig lav strafferettslig beskyttelse. Sånn har det vært og det tar lang tid å snu, men det har skjedd mye de siste femten årene”(Økokrim). På hvilken måte kan lovverket påvirke den allmenne fordømmelsen av en handling, som enten defineres som konvensjonell eller som avvik?

6.1 Normalitet og tradisjonelle avvik

Den belgiske astronomen, statistikeren og matematikeren Adolphe Quetelet (1796-1847) trekkes inn som en viktig bidragsyter til forestillingen om betydningen av det gjennomsnittlige, det normale som norm (Grue 2006:27). Tidligere var idealet noe guddommelig og derfor rent uoppnåelig, men Quetelet formet forestillingen om det guddommelige til å være i et gjennomsnittlig menneske. Det normale er derfor summen av gjennomsnittet: ”I et samfunn der gjennomsnittet er idealet, vil det være bedre jo nærmere man som person er dette gjennomsnittet når det gjelder sentrale egenskaper og kjennetegn” (Grue 2006:29).

Becker (1991:8) mener det er mangelfullt å studere sosiale avvik og lovbrøtere som en egen homogen gruppe der alle har begått den samme handlingen. Det å studere for eksempel personlighet og livssituasjonen til forbrytere antas å overse en svært viktig faktor, nemlig det at avvik er skapt av samfunnet: ”From this point of view, deviance is not a quality of the act the person commits, but rather a consequence of the application by others of rules and sanctions to an “offender”” (Becker 1991:9). I sin analyse av hvilke konsekvenser det vil ha for personer som

stempler som avvikere, som altså begår handlinger det konvensjonelle samfunnet definerer som unormalt eller kriminelt, benytter Becker (1991:32) seg av Everett C. Hughes (1945) sin teori om hoved- og bistatus. Hver status kjennetegnes av noen særtrekk som gjør at individet med en status skiller seg fra resten av samfunnet. For eksempel har leger, uansett sett hva slags andre trekk de måtte ha, et eminent diplom som et bevis på at de har fullført den gjeldende utdanning og har lisens for å kunne praktisere medisin. Legetittelen vil således være hovedstatus og skille leger fra dem som ikke er leger. Profesjonen symboliserer skarpsindighet og økonomisk velståendehet. Likeledes beskriver Becker (1991:33) betydning av å bli stemplet som kriminell: “To be labeled a criminal one need only commit a single criminal offense, and this is all the term refers to”. En person som har begått en kriminell handling har vist seg å være en person uten respekt for loven og det antas derfor at han vil handle avvikende eller uønsket i andre sammenhenger (1991:33). Becker vektlegger i denne sammenhengen Hughes distinksjon mellom hoved- og bistatus. I samfunnet finnes enkelte statuser som stiller alle andre statuser og særtrekk i skyggen og har en ekstraordinær forrang. Becker betrakter avvikerrollen nettopp som en slik hovedstatus. Avvikeren vil bli ansett som en avvikere, på kant med det konvensjonelle samfunnet, før noen andre trekk ved personen bedømmes (1991:33).

6.2 Det å berettigede avvik og kriminalitet

I hvor stor grad et normbrudd stigmatiseres kan blant annet være avhengig av handlingens karakter. En person som tas for en trafikkforseelse eller blir litt for overstadig beruset i et lystig lag, vil ikke oppfattes så veldig annerledes enn resten av oss. En tyv vil vi derimot ha vanskeligere for å identifisere oss med, og tyverier vil derfor straffes hardt. Kriminelle handlinger som drap, voldtekt eller landsforræderi anføres oss på sin side til å betrakte lovbrøtteren som en ekte *outsider* (Becker 1991: 3). Lovbrøtteren er ikke en av oss, men en kriminell. Enkelte lovbrøttere vil på samme måte ikke føle at de har blitt urettferdig dømt. En trafikklovovertræder vil sannsynligvis vedta boten. Alkoholikere er ofte mer ambivalente og kan føle seg misforstått av rettsapparatet, samtidig som de noen ganger også kan være enig i at drukenskap ikke er bra. I følge Becker (1991:3) vil noen grupper avvikere, for eksempel narkotikabrukere, i det ekstreme adoptere fullt utviklede ideologier på hvorfor de har rett til å bruke illegale stoffer og at dem som misliker dette tar feil.

Sykes og Matza (1957:232-237) har skilt ut et sett *nøytraliseringsteknikker* som lovbrøttere anvender for å *rettferdiggjøre* kriminell atferd. Det er først når unge tilegner seg disse nøytraliseringsteknikkene de virkelig blir kriminelle. Teknikkene er delt inn i *fem* hovedmønstre. Det første er *ansvarsfraskrivelse*. Lovbrøtteren bedyrer sin uskyld ved å blant annet plassere

årsaken til ugjerningen utenfor sin kontroll og viser til faktorer som dårlig oppvekst og innflytelse fra venner. Dernest blir *skadebenektelse* pekt på som den andre nøytraliserings teknikken. Sykes og Matza (1957:235) bemerker at kriminelle skiller mellom handlinger som er ulovlige, men ikke umoralske i likhet med lovverket. Her trekkes blant annet gjengslagsmål frem som et privat anliggende, eller at den som er utsatt for hærverk uansett har råd til å reparere skadene. Den tredje nøytraliserings teknikken er *fornektelse av offeret*. Selv om lovbyteren er villig til å akseptere at atferden har medført skade nøytraliseres den moralske harmen, både selv billedlig og av andre, ved å insistere på en kontekstuell fornødenhet, handlingen var nødvendig og berettiget. For eksempel er ikke voldshandlingen egentlig en voldshandling, men en riktig gjengjeldelse eller hevn. *Fordømmelse av fordømmerne* er den fjerde nøytraliserings teknikken Sykes og Matza (1957:236) fremhever. Sentralt her er en følelse av avsky overfor dem som er satt til å styrke eller tilkjennegi normene til en dominant overklasse. Det kan være en oppfatning av lovgivere som forkledde kriminelle, korrump politi eller favoriserende lærere. Den femte og siste formen for nøytraliserings teknikk er en *oppføyet lojalitetsfølelse*. Samfunnsnormer forkastes til fordel for mindre grupper, der de kriminelle befinner seg, som for eksempel i en gjeng eller venneflokk. Det oppstår på den måten en konflikt mellom vennegjengen og lovverket, der lojaliteten til vennene er sterke nok til å begå kriminelle handlinger (Sykes og Matza 1957:237).

Ragnar Hauge (2001:111-112) påpeker at stempelingsteoriene vektlegger at avviksstemplingen skyldes at det er i samfunnets interesse å definere handlingen slik. Noen handlinger eller normbrudd er konvensjonelt ikke akseptert. Den som begår et slikt normbrudd, bruker narkotika, stjeler eller lager bråk, vil derfor stemples som avviker. Handlingen stigmatiseres. Det andre viktige poenget er at avviksstempling kan brukes som en forklaring på fremtidige avvik. Individer som opplever å bli stemplet som for eksempel kriminell, homofil eller narkoman vil få sine utfoldelsesmuligheter i det sosiale rom kraftig redusert. Også omgivelsenes generelle forventninger til individet vil forandres. Personen har vist seg å ikke ha respekt for loven og vil sannsynligvis begå ny kriminalitet, er oppfatningen (Becker 1991:33). Stempelingsteoriene konsentrerer seg imidlertid rundt tradisjonelle former for kriminalitet og tradisjonelle former for avvik, som for eksempel narkotikabruk eller seksuell legning, men kan allikevel gi verdifull innsikt i hvorfor handlinger begått innenfor rammene av lovlig næringsvirksomhet ikke stigmatiseres på lik samme måte som tradisjonelle avvik.

Falsk sjenerøsitet – tradisjonelle versus moderne avvik

Stempelingsteoriene har vært opptatt av tradisjonelle former for avvik og kriminalitet, og av

hvordan avviksstempling genererer nye avvik og lovbrudd. Kan det allikevel vært fruktbart å benytte fundamentet av disse teoriene i et forsøk på å drøfte fraværet av kollektiv fordømmelse mot miljøfiendtlige handlinger? Det er viktig å understreke en vesensforskjell i diskusjonens utgangspunkt. Problemstillingens hovedfokus vektlegger *lovlige* handlinger, eller *ulovlige* handlinger, begått innenfor rammene av lovlig virksomhet, og hvor de lovlige handlingene vanligvis volder samfunnet minst like stor skade som ulovlige. Utgangspunktet er i alle fall at bedriften og dem som arbeider der sine handlinger ikke er stigmatisert. Det er ikke slik at det daglige handlingsmønsteret i en virksomhet trenger å avvike fra det konvensjonelt normale. Snarere tvert i mot. For det første så befinner virksomheten seg innenfor rammen av det *lovlige*, produserer velferdsgoder og sysselsetting. Selvfølgelig finnes det eksempler på tvers gjennom ulovlige virksomheter som forurensere. Økokrim forteller blant annet at det i Europa er rullet opp og avslørt en del saker med organisert kriminalitet der fabrikker produserer syntetisk dop og veldig farlig avfall, som havner i miljøet. Virksomhetene som produserer narkotiske stoffer omfattes av den tradisjonelle formen for allmenn fordømmelse. Dette eksempelet er å regne for et konvensjonelt avvik. Narkotikaproduksjon er kriminalitet. Temaet i denne sammenhengen er at virksomhetens produksjonsgrunnlag er *lovlig*. Dem som arbeider der er definert innenfor det *normale*. De går på jobb hver dag, tjener penger, betaler skatt og forsørger familien. Hva kan vel være mer normalt i et moderne samfunn enn å være en pliktoppfyllende ansatt i en bedrift?

Regelbrudd: ja. Kriminalitet: nei.

Braithwaite (1984:6) skriver at rettsapparatet og offentligheten noen ganger har en tendens til å unnskyldte regelbrudd fordi de involverte klarer å rettferdiggjøre handlingen sin. De blir ofte unnskyldt fordi de er suksessrike, respektfulle, gjerne er prominente i veldedighetsarbeid eller i kirken deres. Et illustrerende eksempel er en sak som i 2001 ble behandlet av Høyesterett.

Bedriftslederen hadde, uten riktig kompetanse, oppsertifisert en kran til å løfte ti tonn mer, fordi han trengte kranen til et tungt løft:

”Kranføreren visste dette så han var jo redd som rakkeren men han torde ikke å protestere. Han gikk opp i kрана og løfta. Hele kрана velta uti vannet og han drukna mens en annen arbeidstaker fikk en vaier i hodet og ble invalid for livet. Sjefen der fikk altså 300 000 i foretaksbot og det ble tatt ut tiltale mot direktøren som da var kransakkyndig, men uten kompetanse. Han fikk ubetinget 45 dager i Tingsretten. Så fikk han betinget i Lagmannsretten. Da sa altså lagdommeren: *”Det er tilstrekkelig å reagere med betinget fengsel, vel er det så at siktede ved noen tilfeller har latt hensynet til økonomi gått foran arbeidstakernes trygghet og sikkerhet, men på en annen side er det jo en rekke indikasjoner på at han til vanlig er en ansvarsfull bedriftsleder”*. Dette leste jeg opp i Høyesterett og sa at dette er jo den reneste klassejuss og ingen av dommerne protesterte på det. Han fikk til slutt 60 dager ubetinget i Høyesterett og det er den første dommen på

ubetinget etter arbeidsmiljøloven. Han prioriterte rent økonomi og det tok livet av en mann og skadet en annen for livet”⁴². (Økokrim)

I forordet til ”Corporate Crime in the Pharmaceutical Industry” skriver John Braithwaite (1984) at mange av hans informanter i den farmasøytiske industrien antakeligvis kom til å bli mindre fornøyde over hvordan boken er skrevet, siden den fokuserer på industriens mislighet og ikke på alt det gode medisinen har gjort for menneskeheten. Braithwaite understreker at kriminologiens oppgave er å studere uregelmessigheter uavhengig om virksomheten produserer velferdsgoder:

”If a criminologist undertakes a study of mugging or murder, no one expects a ‘balanced’ account which due credit to the fact that many muggers are good family men, loving fathers who provide their children with a Christian upbringing, or perhaps generous people who have shown a willingness to help neighbours in trouble, Yet criminologists are expected to provide such ‘balance’ when they study corporate criminals.”

Økokrim forklarer at mye av industriens misnøye mot kritisk analyse er at miljøkriminalitet er en relativt ny lovbruddsform, og at få tidligere tenkte på at skadene industrien voldte mennesker og miljø kunne defineres som kriminalitet, i tradisjonell forstand:

”De fleste ønsker jo ikke å bli fremstilt som kriminelle og det blir man jo faktisk nå. For tjue år siden så var det jo knapt nok noen som tenkte på kriminalitet som miljøkriminalitet, men det er nok ikke noe populært i nærmiljøet å bli dømt for forurensing nå altså”.

Christophersen og Johansen (1991:276) fremhever dette poenget i sin studie av hvordan maritim miljøforurensing er institusjonalisert gjennom en årelang tradisjon:

”De skipsansvarlige vil ikke benekte at en del av denne forurensingen har vært ulovlig, ”teknisk sett”. Men at de har vært med på noe kriminelt, slik har de ikke sett på det”.

Det som i tillegg skiller denne formen for lovlig kriminalitet fra tradisjonelle lovbrudd er at moderne industris organisasjonsstruktur utydeliggjør og øker den tradisjonelle avstanden mellom offer og gjerningsmann. Det er derfor ikke bare ”hvitsnipps”-status som gjør det problematisk, men selve strukturen i moderne virksomhet. Miljøovertridelser bør derfor også analyseres i et organisasjonssosiologisk perspektiv (Christophersen og Johansen 1991:279). Hvem er egentlig industrien? Ved kun ett tilfelle omtalte jeg intervjuet en bedriftsleder ved navn. Det var da informanten i Bellona stilte spørsmål ved det forretningsetiske dersom tidligere styreleder i Hydro, Eivind Reiten, hadde flyttet virksomheten til utlandet på grunn av for strenge miljøkrav i Norge. Industrien har riktignok blitt omtalt som ”Hempel”, ”Jotun”, ”StatoilHydro”, ”Shell”, ”Dow Chemical” osv. Bak disse ”hovmodige” logoene skjuler det seg en vegg av pressetalsmenn, lobbyister og toppadvokater som er ansatt for å prille av en hver form for kritikk

---

⁴² HR-2000-1255 - Rt-2001-110 (24-2001)

mot virksomheten. Veien fra de skadelidende til de ansvarlige går gjennom milevis med sakspapirer og møtevirksomhet: “The “collective evil” of many pharmaceutical companies is manifest even though so many “nice people” work for them” (Braithwaite 1984:4). Det tradisjonelle kriminalitetsbildet med en tydelig gjerningsmann og et offer blir erstattet av en stor og ugjennomtrengelig organisasjonsstruktur og et utydelig offer.

6.3 Generert vandalisme - bare det er avbalansert og forskriftsmessig

Ungdomskriminelle benyttet seg av ulike *nøytraliseringsteknikker* (Sykes og Matza 1957) for å legitimere sine lovbrudd overfor seg selv. Ungdommene er ikke kriminalisert i sine egne øyne, men i samfunnets. En slik fullstendig rasjonalisering av egne handlinger vil føre til gjentatte lovbrudd. Dette gjelder ikke utelukkende for tradisjonell kriminalitet og er heller ikke kun en individuell rasjonalisering av egne ugjerninger. Også industrien benytter seg av ulike former for nøytralisering – og rasjonaliseringsteknikker for holde sin virksomhet innenfor rammene av gjeldende lovverk. I alle fall til dels innenfor. Braithwaite skriver at transnasjonale selskaper har en tradisjon på å senke kvalitetskontrollen av produkter som eksporteres til utviklingsland:

”Transnational corporations deserve to be criticized for allow much lax GMP⁴³ standards to apply in the poor parts of the world” (1984:157).

Et firma med gode juridiske ressurser kan bruke lovlige midler til å bremse håndhevelsen eller gjøre det klart at det kan bli kostbart for myndighetene å ”tukle” med bedriften (Dimento 1986:159). Det tok nesten ti år før ”Standard 301” loven som skulle sikre bilførerne også *etter* ulykken, trådte i kraft, fordi lovforslaget møtte massiv motsand hos bilindustrien (Dowie 1987). Braithwaite (1984) påpeker at transnasjonale bedrifter varierer veldig i hvordan de velger å følge de ulike GMP-standardene rundt i forskjellige deler av verden. Det er ofte fristende å dumpe produkter, som ikke innfrir standardkravene i et land, i et annet land med lavere standarder. Gjerne i utviklingsland. I sin analyse av hvordan amerikanske firmaer eksporterer farlige og ulovlige produkter, særlig til utviklingsland, påpeker Dowie og Jones (1987:49-50) noen teknikker virksomhetene benytter seg av for å få dette til. Det første er å *skifte navn* på produktet. Dersom produktet er blitt trukket tilbake og har fått mye negativ omtale på det amerikanske markedet, endrer firmaet navn på produktet før det eksporteres. Den andre måten dette kan skje på er en såkalt ”*last minute pullout*”. Hvis det ser ut som et kjemikalie ikke kommer til å bli godkjent av kontrollmyndighetene, trekkes det tilbake og merkes med ”kun for eksport”. I enkelte tilfeller *flyttes* fabrikken til et nytt land og produserer kjemikaliene sine der. En annen måte firmaer lurer kontrollmyndighetene på er ved å *legge til eller fjerne* en ingrediens i

---

⁴³ Good Manufacturing Practice - <http://www.fda.gov/cdrh/devadvice/32.html>

kjemikaliet. I andre tilfeller benyttes et land som bruker lite kontrollressurser på å avdekke giftige kjemikalier, som eksportland. For eksempel så har Brasil en lov som sier at det ikke er lov å importere kjemikalier som er ulovlige i et annet land. Guatemala har ikke en slik lov og bruker heller ikke mye ressurser på å avdekke slike produkter. Et produkt som er ulovlig i USA kan derfor "lovlig" eksporteres til Brasil fra Guatemala. Braithwaite (1984:154) viser hvordan transnasjonale selskaper oppretter fabrikker i Guatemala, og eksporterer sine produkter derfra, på grunn av fraværet av kontroll i landet. Den siste måten Dowie og Jones (1987:50) fremhever er at bedrifter kan *eksportere ingrediensene separat* til et annet land for deretter å sette det sammen og selge det. Ut fra samtaler med informanten fra Naturvernforbundet ble det tydelig hvordan han opplever industriens nøytraliserings teknikker da han omtalte hvordan det giftige bunnstoffet TBT⁴⁴ ble brukt i skipsmalingen til Jotun og Hempel i mange år:

"På en måte så er det industrien som har sittet med bukta i begge endene. De har bare sagt at dette her det eneste alternativet. Det gjør de alltid. Først så sier de at det ikke er farlig. Når det viser det at det er farlig så har de et argument igjen og det er at dette er det eneste tekniske alternativet og det spaser samfunnet for mange andre kostnader. I dette tilfellet var det drivstoffkostnader på store skip for eksempel"(Naturvernforbundet).

Det er en avgjørende forskjell mellom de to nøytraliseringsprosessene eller rasjonaliseringsprosessene som her er diskutert. Innenfor tradisjonell stigmatteori forutsetter en slik nøytraliseringsprosess at kriminelle handlinger faktisk er begått og personene deretter prøver å *rettferdiggjøre* disse handlingene overfor seg selv. Industrien prøver derimot å *forhindre* at deres virksomhet skal stemples som kriminell. Nøytralisering kan her tolkes både som noe individuelt, men også som en naturlig del av strukturen moderne virksomhet opererer innenfor. De som arbeider i en bedrift vil ikke vedkjenne seg at deres vilkårlige handlinger faktisk *er* kriminalitet på lik linje med andre tradisjonelle lovbrudd. Nøytraliseringsprosessene forklarer hvordan normbrudd holder frem. Både lovlige og ulovlige. Multinasjonale selskaper kan på denne måten ha et godt renommé og langt på vei overholde miljølovgivningen i et land, samtidig som det ødelegger livsgrunnlaget til mennesker i et land der miljøkravene og kontrollen ikke er like streng. Du Rées (2001:421) bruker nøytraliserings teknikkene til Sykes og Matza (1957) til å forklare noe av den lave anmeldelsesraten fra kontrollmyndighetene og mener dette har en sammenheng med rettens funksjon i forhold til miljøkriminalitet: "The officials feel that reporting offences leads nowhere". Det strafferettslige ansvaret i forhold til miljølovbrudd og tanken om å bruke straffelovgivningen til å beskytte miljøet, er et relativt nytt fenomen i forhold

---

⁴⁴ Tributyltinn (TBT)- og trifenyltinnforbindelser (TFT) er kunstig framstilte tinnorganiske forbindelser. Stoffene er tungt nedbrytbare og kan oppkonsentreres i organismer. De er meget giftige for mange marine organismer. De er klassifisert som miljøskadelige og giftige for mennesker. Stoffene har tidligere i hovedsak blitt benyttet i bunnstoff til båter. Dette er nå forbudt. (Miljøstatus.no)

til håndhevelsen av tradisjonell kriminalitet (Du Rées 2001:410). De tiltalte bedriftene klarer i tillegg å fraskrive seg straffeskyld og bagatellisere lovbruddene. Når rettsystemet har mangelfulle føringer for hva som er hensiktsmessige straffeutmålinger, er det også en sjanse for at samfunnet får forsterket oppfatningen om at miljøvernlovbrudd ikke er viktig: "Mitigation can therefore play an important part in the cultural reproduction of the view that environmental offences are not 'serious'" (De Prez 2000:406). En slik formildende argumentering har potensial til å underminere kriminaliseringen og stigmatiseringen av overtredelsene. Dette er selve grunnsteinen i hvordan kontrollmyndighetene forsøker å fremme allmennprevensjon i miljøforurensingsaker.

6.4 Utfordringene knyttet til kontroll av miljøforurensing

Miljøfiendtlige handlinger er et institusjonalisert og tradisjonelt fenomen og skjer stort sett innenfor rammene av lovlig virksomhet. Miljøforurensing har ikke vært underlagt noen spesielt streng regulering før de siste tretti årene. Mye av dagens ulovlige miljøgifter var tidligere fullt lovlige, men representerer ikke desto mindre et seriøst miljøforurensingsproblem samtidig som det strides om hvem som besitter det juridiske ansvaret for å betale de kostnadene en opprydning vil medføre:

"Vi har prøvd å kjøre en sak på den giften som ligger i Oslo havn og det prinsippet om at den PCBen som ligger i havna kommer egentlig fra tre store kjemikaliefirmaer. De solgte sin gift til Jotun og Hempel. Så kan man diskutere hvem som har visst hva når, men i hvert fall så sier de på verftene, for eksempel Aker og Nyland verft i Oslo at de ikke visste det var PCB i den malingen de sølte ut i havna. Dermed så ligger jo egentlig ansvaret litt tidligere i salgskjeden hos Jotun eller hos Bayer. Der har vi fått både Oslo havn, Oslo kommune og SFT til å si at dette er en interessant problemstilling. Vi kaller det utvidet produsentansvar, når det oppstår en sånn skandale og det er et produkt som har forurenset, så skal produsenten kunne ansvarliggjøres. Hvis det slo gjennom så ville det jo gjøre sitt til at det ble mye vanskeligere å selge denne type produkter. Vi hadde liksom et håp med denne saken, og der hadde vi en advokat og et samarbeid med Oslo kommune. Det gikk til og med så langt at Oslo kommune sendte et krav til Bayer, Monsanto og et japansk firma om at vi har funnet PCB fra dere i havna, kjemiske fingeravtrykk som sier at det kommer fra deres fabrikker. 'Vi foreslår at dere er med på å betale opprydningskostnadene i havna etter følgende fordeling, ut fra hvor mye gift det var funnet fra den enkelte'. Selskapene sendte selvfølgelig et pent svar tilbake og sa at dette aksepterte de ikke. Da ville jo neste trinne være 'see you in court', men det har ikke Oslo kommune turt å gjøre og har trukket seg fra den saken. Det er egentlig litt synd fordi vi har sett et par saker fra USA, der er det jo veldig pop å saksøke, og der har store beboergrupper vunnet flere sånne saker. Både i forhold til konkret forurensing i lokalmiljø men også nå i forbindelse med denne type produktforurensing" (Naturvernforbundet).

Det er ofte vanskelig å konstruere rettsgyldige sammenhenger mellom skader på mennesker og miljø, og kilden til disse skadene, for det er ofte summen av enkelttilfellene som er farlig og

skadelig. Resultatet er en vedvarende miljøfiendtlige handlinger, rovdrift av primære naturressurser og en global, nesten ukontrollerbar ødeleggelse av miljø og menneskelig vitalitet. Verden trenger et lovverk som baseres på mer enn den tradisjonelle individuelle skyld. Braithwaite og Fisse mener at en rettstradisjon som er basert på individuell straffeskyld er dårlig egnet til å håndtere slike komplekse saker: "In a dynamic corporate economy, criminal law models that were designed to stabilise individual liability are doomed to fail" (1993:218).

Handlingens karakter kamufleres av avstanden til ofrene

Noe av det vesentligste som skiller moderne miljøforurensing fra tradisjonelle former for overgrep, er avstand til ofrene. Avstand og en årsaksutvisking har blitt benyttet i flere sammenhenger som forklaring på hvordan ekstreme hendelser, som for eksempel Holocaust, har vært mulig. Bauman (1997) konkluderer i sin drøfting av onde handlinger med at en rasjonaliserende byråkratisk arbeidsstruktur kan drive normale mennesker til å utføre ekstreme handlinger: "Byråkratiets dobbelte kunststykke er at det moraliserer teknologien, samtidig som det benekter betydningen av ikke tekniske emner" (1997:207). Gjennom sin appellering til Milgrams eksperimentelle forskning, som handler om hvordan rasjonalitet kan være et hinder for empati, er det tydelig at Bauman forsøker å tegne et distinkt bilde av hvordan byråkratiseringen i det moderne samfunn fremmedgjør enkeltindividene og bryter ned de sosiale relasjonene, derav også grunnlaget for eksponeringen av moral og empati. Det er allikevel viktig å poengtere noen vesentlige forskjeller mellom utgangspunktet for denne teorien og oppgavens tema. Holocaust er i dag ansett for være noe av det mest grusomme moderne historie har vært vitne til. Handlingene er også beskrevet med de tradisjonelle voldsbegrepene. Baumans teori, underbygget av Milgram, sier noe om hvordan *avstand* virker på menneskers evne til å utføre skadelige handlinger. Christophersen og Johansen skriver at avstanden til forurensede virksomhet påvirker befolkningens generelle holdning til miljøforurensing:

"Det er ikke uvanlig i miljøvernssammenheng at lokalbefolkningens holdninger bestemmes av om forurensingen rammer lokalsamfunnet. Dersom skitten har gått luftveien til "fjerne land og riker" eller fulgt vassdraget til andre lokalsamfunn har det vært så som så med det miljøpolitiske engasjementet" (1991:279).

Etter å ha studert sakene mot 150 ansatte i statspolitiet konkluderer Per Ole Johansen (2006:48) med at det ikke fant sted noe egentlig oppgjør med deres ansvar for jødeforfølgelsen under krigen. Hver sak levde sitt eget isolerte liv. Aktørenes forståelse av sin egen rolle la grunnlaget for hvordan domstolene forholdt seg til de tiltaltes straffeskyld. Selve arbeidsmetoden til retten var dermed med på å dempe inntrykket av et massivt folkemord:

”De som deltok i jødeforfølgelsene, hevdet at de opplevde sin medvikning som tidsbegrenset, underordnet og ubetydelig, til tross for at de små tannhjulene var like viktige som de store i jødeforfølgelsen maskineri” (Johansen 2006:88).

Når miljøkriminalitet i tillegg ansees for å være kriminalitet uten bestemte personer, kan helhetsbildet bli enda mer uklart. Ofre langt unna skaper diffuse årsakssammenhenger. Det gjør at en moderne virksomhet fremstår ryddig og filantropisk, samtidig som det eksisterer en kalkulering på hvordan lovverket i det lengste kan tynes uten at det fører til negative konsekvenser for virksomheten. Negative konsekvenser er gjerne jevnbyrdes med at for eksempel et dårlig omdømme fører til økonomiske tap, oppreisninger eller søksmål. Braithwaite bemerker avstanden mellom beslutningstakerne og ofrene for vedtakene som avgjørende:

“Another variable which distinguishes individual from corporate decision-making, is the distance in space and time between the hazardous decision-maker and the victim of the decision” (1984:4).

Sykes og Matza (1957) fremhevet *benektelse av offeret* som en nøytraliseringsteknikk blant ungdomskriminelle. Du Rées (2001:420) mener bedriften bruker fraværet av den rettslige termen offer som formildende omstendighet i saker vedrørende miljøkriminalitet. Det er vanskelig å strekke juridisk gyldige linjer mellom generelle helseplager og den enkelte straffesak. Ved fremtidige klimaendringer er ansvarsforholdene enda vanskeligere å fastsette:

”Når det gjelder klimaendringer så vil de være så generelle, det vil jo være masse ofre men man vil aldri kunne ansvarliggjøre norsk Hydro fordi de har sluppet ut den CO₂en. Vi sliter litt der med miljøkrimbegrepet i det hele tatt. Det spørres om ikke dette handler mer om menneskerettigheter og grunnleggende etiske spørsmål og at man kunne anklaget noen for brudd på menneskerettighetene. Jeg vet ikke om denne årsakssammenhengen må påvises også der. Noen tjener penger på at det blir som det blir” (Naturvernforbundet).

Ola Listhaug og Tor Georg Jakobsen (SSB 2007) fremhever avstanden mellom det enkelte individs miljøinnsats og det kollektive resultat, er meget stor. Kan det derfor være vanskelig og motiveres til å opptre miljøriktig når resultatet allikevel kan oppleves som veldig marginalt? I forbindelse med Verdiundersøkelsen 2007, ble spørsmålet om hvor mye mennesker er villige til å ofre for de globale miljøutfordringene verden står over stilt. Resultatet fra verdiundersøkelsen viser at folk ser dagens globale miljøsituasjon som en alvorlig utfordring for verden. Når det gjelder globale problemer mente de aller fleste respondentene at fattigdom og sult var viktigst. Opinionen anså fremtidige klimaendringer som mindre alvorlige når det ble satt opp mot trusselen at dyre – og plantelivet skulle forsvinne eller at elver, innsjøer og hav blir forurenset (SSB 2007). Det ble vist i forrige kapittel at graverende fattigdom og de alvorligste miljøproblemene gjerne gikk hånd i hånd.

Paul Larsson (2002:33) påpeker også at direkte skade forvoldt ved miljøforurensing kan være vanskelig å stadfeste, og at offeret ofte er diffust. De skadelidende kan være miljø og dyreliv tusenvis av kilometer unna og forurensende stoffer som er bioakkumulerbare tas opp og lagres i næringskjeder og kan først gjøre seg gjeldende flere tiår etter at utslippet fant sted. Miljøgiftene overføres slektsleddene og de skadelidende kan være dyr og mennesker i generasjoner etter at giftstoffene først har blitt tatt opp av en næringskjede. Det er derfor vanskelig å påvise hvilke skader det enkelte utslippet har påført miljøet, herav under også mennesker. Dette gjør håndhevelsen av miljøvernlovning ekstra vanskelig:

”Kompetanse er en stor utfordring. Det er jo et vidspekket og komplisert felt. Vi har jo kjemikere og biologer ansatt her i Økokrim og det er jo en veldig styrke. Så kompetanse, opplæring og oppfølging er noe vi bør satse på” (Økokrim).

Ansvarspulverisering

Kontrollmyndigheten i USA ”The Environmental Agency”⁴⁵, ga i 1998 ut rapport om årsakene til brudd på miljøvernlovgivningen. Den viste at bare 14 prosent av overtredelsene kunne sees på som unngåelige. De mente at 39 prosent av lovbruddene skyldtes inkompetanse, og profittorientering 38 prosent (De Prez 2000:398). Denne rapporten stemmer dårlig med Paula De Prezs (2000:396-407) beskrivelse av hvordan firmaer som er blitt tiltalt for brudd på miljøvernlovgivningen, kan forsvare sin virksomhet. Hun fremhever noen regelmessigheter i måten de tiltalte bagatelliserer sitt straffeansvar i retten. Ofte unnskyldte forsvarsadvokatene de tiltaltes rolle i ugjerningen ved å hevde at lovbruddet var et unngåelig uhell eller ved å klandre en tredje part. Det å fraskrive seg straffeansvaret ved å flytte den moralske byrden av lovbruddet over på en tredjepart ble for eksempel gjort ved å legge skylden på en avgått direktør, som hadde ansvaret på tidspunktet da den ulovlige miljøforurensingen inntraff, eller ved å bebreide konstruktørene av et rørsystem som var kilde til at rensemiddel ved en feiltakelse havnet rett i en elv (De Prez 2000:298-399). En forsvarers jobb er å forsvare sin klient med ”alle” tilgjengelige midler. Det er derfor ganske nærliggende å påstå at rapporten til ”The Environmental Agency” og de tiltaltes forsvar ikke stemmer overens med forståelsen av hvilke miljølovbrudd som var begått. Likevel sier dette litt om den vestlige rettstradisjonens evne til å håndtere miljølovbrudd begått av store virksomheter.

Braithwaite og Fisse (1993:1-13) peker på to hovedproblemer knyttet til rettsforfølgelse av forseelser begått av store bedrifter. Det er for det første vanskelig å tiltale enkeltpersoner. Store virksomheter med en hierarkisk oppbygd organisasjon vil ha ansvarsforskyvning innad i

---

⁴⁵ <http://www.environment-agency.gov.uk/>

bedriften og derfor pulverisere skylden til den enkelte: ”Dette er ikke mitt bord”. For det andre er det vanskelig å påse at sanksjoner mot bedrifter virkelig resulterer i intern opprydning og bedre rutiner. Kontrollmyndighetene har ikke mulighet til å gå hver bedrift dypt etter i sømmene, og må ofte stole på at anmodningene om bedre interne rutiner blir fulgt. Braithwaite antyder at det vestlige lovverket og rettsinnstansene er lite egnet til å håndtere de altomfattende mønsteravvikene innenfor moderne organisasjonskriminalitet:

”There is little guarantee that eliminating any given set of symptoms which come to notice would also remove the systemic causes. Yet the inbuilt tradition of Western law is not to address itself to patterns of conduct, but to specific items of conduct; to deal with diseases, but with symptoms. That is why, to choose another area of failure, Western law has not been able to deal with phenomena like organised crime at their root: Al Capone had to be dealt with by conviction for an obscure tax violation” (1994:126-127).

Det sentrale problemet knyttet til rettsforfølgelse av for eksempel den farmasøytiske industrien er at sanksjoner og straff er forbeholdt spesifikke hendelser (Braithwaite (1994:308-309), altså konkrete ødeleggende handlinger og lovbrudd begått på et bestemt tidspunkt. Riktignok kan det enkelte synlige lovbrudd straffes, men selve det strukturelle utgangspunktet for handlingen forblir uforandret.

Selv om industrien gjerne hevder at de ikke var klar miljøgiftenes skadepotensial på det tidspunktet de ble sluppet, var det heller ikke klart at utslippene ikke kunne medføre miljøskader. Det kunne altså ikke bevises at stoffene *ikke* var skadelige. Det er en vanskelig oppgave å fordele ansvarsforholdene i forhold til forurensning. Forholdet mellom politikk, industri og vitenskap henger sammen på en så kompleks måte at det nærmest er umulig å sile ut og karakterisere et konkret skyldspørsmål, selv om de miljømessige følgene er skremmende tydelige. ”Framsteget är en samhällsförändring som har insitutionaliserats in i en ansvarsfrihet”, skriver Beck (1998:350). Beck mener at industrien kun innehar et implisitt ansvar. Den statlige politikken bevilger og legitimer vitenskapen. Vitenskapen på sin side står ikke ansvarlig for de latente bieffektene, med andre ord forurensningen:

”När framstegtron förvandlas till en framstegstradition som underminerar det moderna, liksom den en gång har skapat det, förvandlas den teknisk-ekonomiska utvecklingens ickepolitik till en subpolitik i behov av legitimitet” (Beck 1998:350)

Et illustrerende eksempel er hvordan et økende energibehov i Norge førte til at det ble gitt dispensasjon til å bygge gasskraftverk til tross for vissheten om de økte utslippene av klimagasser dette ville medføre. Det er regjeringen som må svare for dette mens StatoilHydro står for gjennomføringen og er dem som til syvende og sist forurenser:

6.5 Samfunnets reaksjoner på miljøfiendtlig virksomhet

Formålet med dette kapitlet har vært å diskutere fraværet av stigmatisering mot handlinger begått innenfor rammene av lovlig næringsvirksomhet. Myndighetene er i utgangspunktet avhengige av en konsensus i allmennheten om at miljøforurensing er et viktig prioriteringsområde. En rekke faktorer bidrar imidlertid til at dette *ikke* er tilfellet. For det første er dagens miljøtrusler en konsekvens av *alle* forurensede handlinger. Miljøgifter sluppet ut for ti og tjue år siden, representerer et alvorlig miljøforurensingsproblem.

Miljøfiendtlige handlinger er tradisjon (Christophersen og Johansen 1991). Miljøødeleggelser og forurensede søppelfyllinger var tidligere vanlig politikk, lenge før dette ble anerkjent som en av de største truslene for fremtidens generasjoner. Mennesker har dødd i arbeidslivet i hundrevis av år. I motsetning til mange av de tradisjonelle risikoene knyttet til arbeidslivet, representerer dagens risikoer i langt større grad en trussel for resten av samfunnet. Når det gjelder dagens utslipp av miljøgifter, ”skjules” alvoret på flere måter. Det viktigste er at handlingen er *lovlig*. Virksomheten som har bidratt til dagens miljøproblemer står faktisk helt i kontrast med tradisjonelle avvik, selv om konsekvensen av lovlig miljøforurensing er dypt alvorlig. Likheten mellom stigmat teorier forankret i tradisjonelle avvik og miljøfiendtlige handlinger er at den ødeleggende atferden fortsetter. Tradisjonelt er det hovedsakelig ødeleggende for individet selv, mens miljøfiendtlig atferd er ødeleggende for samfunnet. Forskjellen er derimot at det er handlingens *karakter* tradisjonelt stigmatiseres, mens det er *konsekvensen* som representerer avviket innenfor moderne virksomhet. Handlingens karakter ansees derimot for å være *normal*. Dette kommer blant annet av at handlingens karakter *kamoufleres* av avstanden til ofrene. Innen tradisjonell kriminalitet er gjerne relasjonen mellom offer og gjerningsmann begrenset i tid og rom. Becker (1991) fremhever at selv om narkotikabruk nødvendigvis ikke skader noen andre enn brukeren, er dette i dag ansett for å være svært alvorlige kriminalitet. Han trekker i dette henseendet narkotikabyråenes rolle som *moralske entreprenører* i arbeidet med å forby cannabisbruk. Når det i tillegg er *summen* av alle miljøfiendtlige handlinger som er avgjørende kan hver enkelt handling, i seg selv, virke ganske så uskyldig. Denne bagatelliseringen av egne handlinger skjer også gjennom en *ansvarspulverisering*. Det forekommer ikke bare internt i en bedrift, men finnes også på et globalt og nasjonalt nivå. Forholdet mellom vitenskap og politikk gjør at industrien kan forsvare dårlig oppfølging av sitt implisitte ansvar ved å skylde på manglende bevilgninger fra myndighetene. Dette kommer godt til syne i diskusjonen rundt fornybar energi og rensing av CO₂, der industrien skylder på dårlig fortjenestemuligheter og utsetter planene, mens miljøbevegelsen etterlyser større økonomiske bevilgninger fra myndighetene. Samlet kan dette bidra til å komplisere de involvertes forståelse av sin deltakelse i

miljøfiendtlig virksomhet.

Det er viktig ikke å glemme *nytteverdien* forurensende virksomhet har. Det ble påpekt i kapittel fem at industrien er nøkkelen til utviklingen av det moderne samfunnet og velferdsstaten. Vi ville antakeligvis reagert med fordømmelse og stigmatisering dersom vi bare hadde fått miljøforurensingen og ingen økonomiske fordeler. Når befolkningen i Niger-Delta reagerer med fordømmelse overfor Shell er det fordi Nigeria er et av verdens fattigste land og landet selv får svært lite av de milliardene Shell tjener på å utvinne olje der. Når de som arbeider på skipshuggingen i Bangladesh aksepterer at tankbåter kjøres inn på strendene, er det fordi de kan tjene penger på å selge det giftige skrapet. Det samme kan sies om dem som godtar dumping av giftig avfall mot penger. Frifinnelser og allmenn aksept av miljøforurensende virksomhet kan derfor ha flere kilder. I de tilfeller en forurensende hjørnesteinsbedrift står i fare for nedleggelse, kan det kortsiktige resultatet av arbeidsledighet og tapte innekter, oppveie de plagene forurensingen medfører. ”Det er vel sann at hverdagen innhenter folk” (Naturvernforbundet). Bauman (1985:132) skriver at ”kriminalitetsbekjempelse er, likesom kriminaliteten i seg selv og særlig den kriminaliteten som er rettet mot kropp og privat eiendom, storartet, spennende og fremragende underholdning”. Han mener at dette gjør de nasjonale regjeringers arbeid veldig lett. Ved å vise muskler mot tradisjonelle lovbrøtere demonstrerer myndighetene handlekraft og styrke. Den *moralske kilden* til stigmaet mot miljøfiendtlige handlinger er herunder sentralt. Det blir fort utilstrekkelig å stole på at kriminalitetsbegrepet alene kan være kilde til allmenn fordømmelse. Kortsiktig så tjener både offer og forurenser på miljøforurensingen. Det er *skjebnefelleskap* der egeninteresser er avgjørende for om forurensende næringsvirksomhet forsvares eller fordømmes. Miljøskader i dag er et resultat av gårsdagens miljøfiendtlige handlinger. Dagens miljøfiendtlige handlinger vil medføre flere miljøskader for morgendagens generasjoner. Spørsmålet er derfor om kilden til tiltalen skal være miljøkriminalitet eller sikkerheten til *mine* fremtidige barns barnebarn.

Det har vært viktig å se lengre enn den rettsdogmatiske tilnærmingen til offerbegrepet når skadeomfanget miljøødeleggelser har blitt behandlet. Den rettslige termen miljøkriminalitet er gjerne knyttet til enkelthendelser, for eksempel akutt forurensing eller ulovlig giftdumping, som skyldes en eller annen form for uaktsomhet, men som allikevel volder skade på miljø og mennesker. De strafferettslige ansvarsforholdene er gjerne lettere å avdekke i slike saker. Handlingene er ulovlige, ansees som kriminalitet og er således underlagt sosial kontroll. I det påfølgende kapitlet skal ulike strategier for kontroll og håndheving av miljøvernlovgivningen drøftes.

7 Kontroll og ettergivenhet

Den alvorligste formen for forurensing stammer fra lovlig virksomhet eller virksomhet som var lovlig da utslippene fant sted. Selv om industrien har gitt menneskene en rekke goder, skal de tjene penger. Denne typen lovlig miljøkriminalitet er ikke underlagt samme sosiale kontroll som den ulovlige, men representerer ikke desto mindre en alvorlig trussel for fremtiden. Rob White skriver at dette er et paradoks, men at det er farget av hvordan miljøtrusler er kategorisert. Spesifikke hendelser møtes av sanksjoner, mens selve strukturen i lovlig næringsvirksomhet opprettholdes. Industrien reguleres, men det tillates handlinger som medfører at økologisk deprivasjon fortsetter:

”The overall consequence of this is that global environmental problems will become more serious and severe in the very midst of the proliferation of a greater range of regulatory mechanism, agencies and law” (White 2007:36).

Det ble i forrige kapittel drøftet hvilke elementer som kan ha bidratt til at forurensing generelt ikke er blitt stigmatisert på samme måte som tradisjonelle lovbrudd, til tross for store globale miljøødeleggelser. Det kompliserte miljøkriminalitetsbilde gjør også kontrollen vanskelig. Spørsmålet som besvares i dette kapitlet er derfor: *Hvilken betydning har kontrollstrategiene for håndhevingen av miljøvernlovgivningen?*

Staten har ikke desto mindre et ansvar om å beskytte samfunnet mot de verste former for ødeleggelser og lidelse som følge av regelmessig miljøforurensing. Hvordan lovene, som skal regulere lovlig virksomhet anvendes, eller om de i det hele tatt praktiseres, kaster igjen lys over forholdet mellom stat og industri, og i så måte på hvordan industrien bruker juridiske virkemidler til å forsvare sine økonomiske interesser (White 2007:36).

Paul Larsson (2002:39) mener kontrollmyndighetenes reguleringsstrategier kan deles i to typer forklaringer. Det er en *strukturell* forklaring som belyser kontrollmyndighetenes samfunnsmessige plassering, forholdet til næringslivet, ”ofrene” for lovbruddene, myndighetenes politiske støtte og deres forhold til andre organer som politiet. Den andre viser til *prinsipielle* og *etiske* forhold ved bruken av sanksjoner. Her stilles spørsmål om effektivitet i forhold til rettsikkerhet og etiske, juridiske betraktninger om reguleringsgrenser. På den måten reises problemstillingen om forurensingens samfunnsøkonomiske nytteverdi som argument for vedvarende utslipp av miljøgifter:

”Før industrien kommer med den argumentasjonen at det er samfunnsøkonomisk nyttig å selge giftene så prøver de seg med at ”vi kjenner ikke effektene godt nok og det skal vi gjerne være med på å forske på. Vi starter et tiårsprogram”. Da kan de fortsette å selge

produktene i de ti årene. Det er jo helt sikkert lønnsomt for industrien å gå inn på den type frivillig forskningsprogrammer” (Naturvernforbundet).

I tillegg til den lovlige forurensningen finnes det også ulovlige utslipp. Siden det svært sjelden er offer i form av konkrete personer som, sett med rettsdogmatikkens øyne, rammes av miljøkriminalitet, er antallet avdekkede lovbrudd avhengig av kontrollmyndighetens aktivitet (Du Rées 2001:414).

Hvordan kan så de nye perspektivene på offerbegrepet fanges opp av kontrollsystemet? Kan den strafferettslige verdien av fremtiden måles?

7.1 Forurensningskontroll og anmeldelsespraksis

Det er SFT som er forurensningsmyndigheten og sitter på fagkunnskapen i Norge.

Forurensningsloven sier at det er forbudt å forurense. En bedrift må derfor søke konsesjon for å få tillatelse til å forurense. SFT viser til en liste med rundt 600 bedrifter som har fått utslippstillatelse av SFT og fylkesmennene i deres respektive kommuner⁴⁶. Kontrollen av forurensning er derfor i stor grad basert på et samarbeidsforhold mellom den enkelte bedrift og SFT. Dersom SFT bringer en sak inn i straffeapparatet er den godt begrunnet. Det er årlig 5-10 slike saker. Det er først og fremst SFT som bringer slike forurensningsaker inn for retten. Dernest kommer frivillige organisasjoner som Bellona og Naturvernforbundet, eller media (Økokrim). SFT har ingen formell rolle knyttet opp mot domstolen, eller i selve etterforskningen av anmeldte lovbrudd, men blir anmodet til å komme med faguttalelser (SFT).

Kontrollmyndighetens dualistiske rolle

Ulovlig miljøforurensning kan det deles i to hovedgrupper: Akutt forurensning og overskridelser av konsesjonsvilkår. Sistnevnte kan sees i sammenheng med de utslippstillatelsene SFT gir hver enkelt bedrift (Høviksland, Hansen, Holme 2005:41). Akutt forurensning gjelder ofte akutte utslipp av for eksempel olje eller kjemikaler fra produksjonen, og som ikke omfattes av konsesjonen. Etterforskningen søker å finne ut om utslippet skyldes menneskelig svikt, som mangelfullt vedlikehold eller slurv ved håndtering av miljøfarlige stoffer. Brudd på konsesjonsvilkårene oppdages som regel av bedriftens egne interne målinger eller ved forurensningsmyndighetenes kontroll (Høviksland, Hansen, Holme 2005:44). Utfordringen er å finne ut om bedriften virkelig har overskredet konsesjonsvilkårene. Økokrim påpeker at selv om bedriften selv melder fra om overskridelsen, faller ikke straffeansvaret bort av den grunn

---

⁴⁶ <http://www.sft.no/bmi/>

(Høviksland, Hansen, Holme 2005:44).

Stein Næss (1993:75) skriver i sin studie av håndhevelsen av den alminnelige straffebestemmelsen i forurensingsloven at det er sjelden straffbar industriforurensing faktisk resulterer i tiltale og straff. I perioden 1985 til 1992 har SFT registrert 143 straffesaker (Næss 1993:37). Det lavet tallet skyldes blant annet at kontrollmyndighetene aldri har mulighet til å avdekke alle straffbare handlinger, i denne sammenheng straffbar miljøforurensing. SFT anmelder i utgangspunktet bare de aller alvorligste overtredelsene av forurensingsloven. Dette medfører en ytterligere reduksjon i antall straffesaker (Næss 1993:75). I følge Walle (2003) avdekker SFT en aller annen form for avvik ved de aller fleste inspeksjonene av sine, men sjeldent svært alvorlige lovovertridelser. Avvik kan herunder være alt fra manglende dokumentasjon til overskridelser av utslippstillatelsen: ”Alt fra et dokument som ikke er datert til at Mjøsa er død” (SFT). Walle (2003) antyder at selv om bedriften retter opp i avvikene, vil det lønne seg å opprettholde disse frem til de blir oppdaget.

Nyborg, Telle og Walle (2003)⁴⁷ poengterer at lovbrudd som oftest møtes med en økonomisk sanksjon. Det er få bedrifter som har gjentatte lovbrudd etter første advarsel eller sanksjon. Det er kun ved gjentatte lovbrudd SFT tar i bruk strengere sanksjonsformer. Det bemerkes i samme analyse at det store omfanget av lovbruddene representerer en miljøfare. Det er *summen* av alle lovovertridelser som er problemet. Det faktum at kun et fåtall av miljøforseelsene resulterer i anklage, er også et poeng Du Rées (2001:414) fremhever i sin studie av den svenske miljøvernlovgivningen. Kontrollmyndighetens skal på den ene siden hjelpe industrien til å følge miljøvernlovgivning, samtidig skal de anmelde overskridelser. Denne uklare og dualistiske rollen kan være noe av årsaken til den varierende anmeldelsespraksisen (Du Rées 2001:422). I de tilfeller det er snakk om alvorlige utslipp vil det kreves raske tiltak for å hindre et altfor stort skadeomfang. Det vil da være mer hensiktsmessig med administrative tiltak (Næss 1993:80). Holme (1997:107) mener at det på sikt er uholdbart at en person blir dømt til fengsel i 60 dager for heleri av ca. 120 skutte fredede småfugler, mens ingen norsk industridirektør noen gang har blitt idømt fengselsstraff for miljøforurensing.

7.2 Miljøvernlovgivningens overnasjonale nedslagsfelt

Miljøforurensingens dimensjon kjenner ingen landegrenser. Miljøvern saker utfordrer nasjonalstatenes suverenitet. Det hjelper ikke om strenge miljøkrav etterfølges i ett land når et annet land ikke har samme rettsfokus på miljøvernsspørsmålet. Norge er underlagt mange

---

⁴⁷ <http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200302/telle.pdf>

internasjonale lover om miljøvern. En av disse er konvensjonen om biologisk mangfold⁴⁸.

Økokrim opplyser at naturen underlagt et strengt vern som Norge er internasjonalt forpliktet til å følge opp. Dersom norske myndigheter ikke hadde straffeforfulgt slike saker så hadde Norge brutt den internasjonale konvensjonen om biologisk mangfold og satt oss ut av det internasjonale ”gode selskap”.

Årsakene til fraværet av nødvendige tiltak for å redusere den stadig økende forurensingen kan være mange. Ofte gjelder det utviklingsland som i hverdagen står ovenfor langt større eksistensielle og primære utfordringer enn forurensing og andre miljøkonvensjoner. Dette synliggjøres ved at Kina, India, Brasil og mange andre fattige land i mange år har vært og fremdeles er, svært skeptiske til nye utslippskrav (WWF 15.12.2007). Det vesentlige er imidlertid at et nasjonalt lovverk ikke alene kan bidra til en altomfattende og global beskyttelse av miljøet, og de fremtidige generasjoners livsgrunnlag. I sin klimarapport fra 2007 konkluderer IPCC⁴⁹ med støtte fra FN, med at verden står overfor dramatiske og alvorlige klimaforandringer, og at disse er menneskeskapte. Det er summen av alle land sine miljøgassutslipp som er årsaken. Den 3.-14. desember 2007 møttes derfor verdens toppledere på Bali for å utforme fundamentet til det som skal føre til en fremtidig avtale om utslippsreduksjon. Fra før av finnes Kyotoavtalen fra 1997, en internasjonal miljøavtale som innebærer bindene utslippsreduksjon for industrialiserte land og frivillig deltakelse for utviklingsland⁵⁰. I 2007 innebefattet Kyotoavtalen 175 medlemsland, hvorav 36 av disse var juridisk forpliktet til å redusere sine utslipp med fem prosent i perioden 2008 til 2012, sammenliknet med 1990-nivået (Bellona 12.9.2007). Norge er det eneste landet som fikk lov til å øke sine utslipp med en prosent (SSB 2005). Clean Development Mechanism, (CDM), er Kyotoprotokollens grønne utviklingsmekanisme, som betyr investeringer i miljøvennlige prosjekter i utviklingsland, som ikke har utslippsforpliktelser under Kyotoprotokollen. Formålet med klimakvotene er at det skal bidra utslippsreduksjoner i utviklingsland. Utslippsreduserende prosjekter i utviklingsland og gir i realiteten de industrialiserte landene muligheten til å finansiere ulike utslippsreduserende tiltak gjennom å kjøpe klimakvoter (SFT). Et land kan altså forurense mer enn det i utgangspunktet er lov til, mot at det er med på å finansiere utslippsreduserende arbeid i utviklingsland.

Økende integrasjon i EU og nærmere tilknytning mellom EU og EFTA-landene, endrer rammebetingelsene for det internasjonale miljøvernssamarbeidet og dermed også betingelsene for hvordan norsk miljøpolitikk forvaltes: ” Tilpasningen til EUs miljødirektiver medfører

---

⁴⁸ For mer info om konvensjonen: http://www.miljostatus.no/templates/PageWithRightListing____2842.aspx

⁴⁹ Intergovernmental Panel On Climate Change - <http://www.ipcc.ch/>

⁵⁰ Kyoto-avtalen: http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php

forpliktelser om å iverksette fellesskapets bestemmelser i nasjonal lovgivning”. Det er Norges tilknytning til avtalen om et felles Europeisk Økonomisk Samarbeidsområde (EØS) som er grunnlaget til at EUs miljødirektiv også påvirker norsk miljøvernpolitikk. EØS-avtalen åpner for et mer forpliktende miljøvernsamarbeid mellom EU og EFTA⁵¹. EØS-avtalen har sitt utspring i 1952 da formålet var å sikre økonomisk vekst og integrasjon, som skulle sørge for politisk stabilitet i Europa. De miljømessige konsekvensene av industrialiseringen var etter sigende ikke like tydelige da avtalen første gang ble utformet og innebefattet heller ingen bestemmelser om miljøvern. Spiren til en felles miljøvernlovgivning på tvers av landegrensene kom først i 1972 da Europarådet henstilte Kommisjonen om å utvikle en miljøpolitikk (Wennerås 2007:9). Til nå har EU vedtatt omkring 200 rettsakter på miljøvernområdet⁵². Det at EUs miljødirektiv har innvirkning på norsk politikk ble blant annet tydelig da EU presset den norske regjeringen til å sette en grense for hvor mange klimakvoter Norge skal kunne kjøpe i utviklingsland (Bellona 28.9.2007).

Grenseverdienes janusansikt

Kontrollmyndighetene operer med grenseverdier og tiltaksgrenser for hvor mye miljøgifter som kan aksepteres i naturen: Grænseværdier legitimerer en ”permanent dosis kollektiv normalforgiftning” (Beck 2004:87). Det foreligger vitenskapelige vurderinger av hvor mye giftstoffer et produkt kan inneholde før det ansees helseskadelig for mennesker:

”De vil jo uansett ikke få lov til å ha utslipp som skader helsa til folk eller ødelegger drikkevannet men de vil kanskje få lov til å ha en aktivitet som gjør at folk i nabolaget må vaske vinduene litt oftere. Litt småplager vil du nok se at folk som bor nær en bedrift kan oppleve”(SFT).

Beck (2004:72) skriver at det på den måten skapes et avhengighetsforhold mellom naturvitenskapen og alle som er berørt av forurensingen. Det vil si samfunnet som helhet, enkeltmennesker, verden, naturen og fremtiden. De potensielle ofrene er innkompetente i spørsmål om sin egen utsatthet. Det er selvfølgelig knyttet en del risikoer til livet. Vi vet alle at når vi kjører bil så er det en fare for at vi kan havne i en ulykke. Den som røyker vet at det er skadelig, men vi kjenner ikke til summen av alle miljøgifter vi til daglig får i oss:

”Den mest alvorlige forurensningen er jo lovlig og den er jo også utvilsomt skadelig. En del skader aksepterer man jo i fremskrittets og økonomiens navn. Så er det jo en del skader som følge av lovlig forurensing man ikke kunne forutse. Konesjoner til utslipp legges jo ut fra vitenskapelige vurderinger så de helst ikke skal medføre skade, men de er jo ofte tett opp under eller kanskje over. Det vet vi jo ikke helt” (Økokrim).

---

⁵¹ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/NOU-er/1995/NOU-1995-4/10/2.html?id=335509>

⁵² <http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/NOU-er/1995/NOU-1995-4/10/2.html?id=335509>

Det å knytte en risikovurdering til grenseverdier innebærer at det alltid vil være personer som tar mer skade enn andre. For enkelte grupper der livsbetingelsene tilsier at et ellers "ufarlig" inntak av PCB og andre miljøgifter vil være livsfarlig (Beck 2004:34). Dagens generasjoner vil aldri få kjennskap til det totale omfanget av forurensingen. Det vil heller ikke dem som har bestemt grenseverdiene for hvor mye miljøgifter et mennesket kan tåle. Den absolutte uklarheten rundt grenseverdiene er derfor en betydelig utfordring i forhold til kontroll av miljøfiendtlig virksomhet.

De latente bivirkningenes krav til kausalitet

På den ene siden gir ny teknologi samfunnet goder som for få år siden var utenfor en hver form for realistisk tekning. Teknologien har vist seg å ha en del alvorlige bivirkninger, og det globale samfunnet er derfor avhengig av en ny og mer miljøvennlig teknologi, som har færre negative bivirkninger. På den andre siden er vi avhengig av faglige vurderinger for å kunne anerkjenne hver enkelt forurensingskilde. Beck skriver at vitenskapen setter et krav til kausalitet som medfører at jo strengere disse kravene er, jo færre risikoer blir anerkjent: "Kravet om den videnskabelige analyses *"renhed"* fører til, at luft, fødevarer, vand, jord, planter, dyr og mennesker forurenes og forgiftes" (2004:84).

Naturvernforbundet mener at det ofte foreligger en diskrepans mellom de foreliggende forskningsrapportene statlige kontrollorganene støtter seg til når de avgjør om det må iverksettes tiltak for å få ned giftinnholdet i produkter, og andre uavhengige forskningsrapporter:

"Vi har bevis for at de vrir og vender på informasjon, og at de direkte lyver. Et statlig institutt som er en del av fiskerimyndighetene. Du har ål, sild, kveite og en del andre konkrete fiskeslag fra mer lokale områder som ligger over EU sine grenseverdier. Langt over grenseverdiene. Myndighetene vet det og vi har skrevet et notat til fiskeriministeren blant annet. 'Dette har vi visst i fem år og varslet om det flere ganger og dette kommer til å slå tilbake på norsk fiskerinæring og det at dere i tillegg prøver å holde dette skjult gjør at vi ikke får fart på oppryddingen i fjordene'" (Naturvernforbundet).

Det betyr at miljøgifter i fjordene fremdeles vil tas opp i næringskjeder og overføres til nye generasjoner. I tillegg er mennesker ulikt eksponert for miljøgifter, og at det er *summen* av all forurensing som er skadelig. Beck understreker at det er vanskelig å bevise dette vitenskapelig, nettopp fordi mennesker reagerer og eksponeres på forskjellige måter, og får i seg ulike doser miljøgifter: "Hva hjelper det mig, at jeg ved, om dette eller hint giftstof i en given koncentration er farlig eller ufarlig, når jeg ikke ved noget som helst om giftstoffernes synergetiske effekter" (2004:90). Christophersen og Johansen (1991:279) påpeker dette poenget slik:

“Offerperspektivet og avstanden til konsekvensene er enda fjernere når det er summen av utslipp som er problemet, og ikke enkeltutslippene isolert sett”.

Summen av ”harmløse” miljøgifter kan med andre ord være ganske betenkelig, skriver Beck (2004:37). Hvordan vet vi om et utslipp er det som får ”begeret” til å renne over? Det er nettopp kausaliteten, den naturvitenskapelige *viten*, som er sentral i vurderingen av skadevirkningene til hver enkelt forurensingskilde. Når *tvilen* skal komme tiltalte til gode, og det ikke engang er tydelig hvem ”tiltalte” er, blir ikke det diffuse kriminalitetsbildet mindre komplekst.

7.3 Hvordan etterfølges miljøvernlovene?

Miljøvernminister Erik Solheim sa på en pressekonferanse 22. januar 2008 at han var ”fly forbanna” på StatoilHydro etter at de søkte SFT om utvidet utslippstillatelse til Snøhvitprosjektet (VG Nett 22.1.2008). Omfanget av søknaden er omtalt tidligere. I 2003 kom det en rapport fra Europakommisjonen som viste at EU-landene er lite flinke eller for trege til å implementere miljødirektivene. Det gjelder blant annet nasjonale oppfølginger av avfallshåndteringsloven. Kommisjonen var veldig bekymret fordi en mangelfull håndhevelse av lovverket kan føre til illegal avfallsdumping og dårlig regulerte søppelfyllinger. Dette kan igjen medføre alvorlige problemer for innbyggernes helse og for miljøet. Kommisjonen har derfor vedtatt en såkalt krenkelsesprosedyre for åtte land, som vegrer seg for å implementere lover som er i overensstemmelse med miljødirektivene. Disse landene er Frankrike, Irland, Hellas, Italia, Portugal, Belgia, Storbritannia og Finland. Overtredelsene dreier seg om generell avfallshåndtering, farlig avfall, søppelfyllinger, kvikksølv i batterier, PCB og PCT, emballasjeavfall, returolje, kondemnerte kjøretøy og kloakkslam. Artikkel 226⁵³ i traktaten gir kommisjonen anledning til å gå til juridiske skritt mot medlemsland som ikke oppfyller sine forpliktelser. Et land kan bli ført inn til Europadomstolen, men kommisjonen mener også at mange saker kan oppnå et raskere resultat dersom det tas opp i nasjonale domstoler (Bellona 29.7.2003).

Generert kriminalitet?

Pål Wennerås (2007 1-2) mener at hovedproblemet imidlertid ikke er mangelfull lovgivning. På den ene siden er medlemslandene sløve med å etterfølge miljøkravene fra EU. Det er i tillegg vanskelig for kommisjonen effektivt å håndheve miljøkravene. Det mangler altså ikke på omfattende miljøvernsløver, verken på nasjonalt eller internasjonalt plan, men utfordringer ser ut

---

⁵³ http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=11997E226&model=guichett

til å være kontrollen og håndhevingen av lovene:

”Jeg tror hvis man ser på norsk naturvernlovgivning og det kommer en biomangfoldslov, så tror jeg naturmiljøet har et ganske sterkt vern i loven. Det heter seg at miljøet skal være likestilt med utbyggingsinteresser for eksempel. Når noen søker om å bygge et sted så skal det ikke automatisk være at de får tillatelse til det. Natur og miljø skal ha akkurat like stor rett til å ha det området. Men de gode lovene praktiseres jo ikke. Hvis de partiene som er veldig opptatt av lov og orden begynner å satse på miljøkrim så kunne vi ha kommet veldig langt”(Naturvernforbundet).

Siden kontrollen av miljøforurensing hovedsakelig foretas av statlige kontrollorgan, og at antall inspeksjoner er relativt få, er sjansen for å bli tatt for brudd på miljøvernlovgivningen lav, skriver Du Rées (2001:414). Joseph F. Dimento (1986:19-22) tydeliggjør i sin studie av amerikanske bedrifters etterfølgelse av miljøvernlovgivingen at avvik skjer innenfor alle økonomiske sektorer. Det kan være alt fra små familiebedrifter som bryter loven av ren uvitenhet og ikke drevet av noe kriminelt formål, til velorganiserte og bevisste lovbrudd. David R. Simon henviser (2000:173) til Clinard (1979) sine funn om at 60 prosent av alle anklager ført av ”Department of Justice”, mellom 1974 og 1976, gjaldt petroleumsindustrien, farmasiindustrien og bilindustrien. Dimento bemerker det fragmenterte ansvaret i den mangelfulle implementeringen av miljøvernlovgivningen:

”the consumer, the government, and the industrial giant all played roles in designing and implementing a pollution control system sure to fail” (1986:19).

Begrepet miljøkriminalitet bør sees i sammenheng med de nytteverdiene miljøødeleggelser faktisk befordrer. Det bør også sees i lys av annen tradisjonell kriminalitet og stigmatisering. Miljøkriminalitetsbegrepet innebærer mange andre områder enn miljøforurensning, som for eksempel overfiske, eggstjeling eller mer rekreasjonsartede forhold som ulovlig ferdsel i utmark. Riksrevisjonen ga i 2007⁵⁴ ut en rapport om norsk arealforvaltning. Formålet med rapporten var å undersøke om regjeringen hadde fulgt opp målsetningen om å stanse utbygging av strandsonen, fjellområder og verdifulle urørte naturområder. Rapporten konkluderte med at det fremdeles foregår en nedbygging av viktige naturområder som skulle vært skjermet:

”Undersøkelsen viser at arealutviklingen ikke bidrar til å ivareta biologisk mangfold, friluftsliv, produktive jordressurser og kulturlandskap, kulturminner og kulturmiljøer slik Stortinget har forutsatt. Det framgår også at det mangler nasjonal oversikt over hvilke konsekvenser dagens arealforvaltning har for verdiene som skal ivaretas”.

Dette handler ikke om forurensning slik det generelt har blitt diskutert i denne sammenhengen, men det illustrer allikevel en gjennomgående tendens for samfunnets forhold til naturen. En

⁵⁴ http://www.riksrevisjonen.no/NR/rdonlyres/E63A812A-6F4E-4A41-B0C6-8B123DAC19E1/0/Dok_3_11_2006_2007.pdf

rovdrift av viktige naturressurser. Det har fått, og kommer til å få svært alvorlige følger, men det kollektive stigmatiseringen er stort sett fraværende når det gjelder miljøfiendtlige handlinger.

Utover det direkte håndhevingsansvaret myndighetene besitter er de medskyldige i hvorvidt miljøvernlovgivningen etterfølges eller brytes. Kommuner kan for eksempel mislykkes i å håndtere farlig avfall på en forsvarlig måte etter nasjonale og internasjonale standarder. Bellona forteller at det juridisk sett er kommunene som har ansvaret for å rydde opp i gamle forurensede søppelfyllinger, som er et resultat av tidligere statlig renovasjonspolitik. Offentlige organer kan gi ut misvisende eller gal informasjon til industrien. Industrien kan deretter bli anmeldt av andre kontrollinstitusjoner eller private miljøorganisasjoner. Myndighetene kan mislykkes i å fremskaffe god finansiering eller lederskap til en langsiktig forurensingskontroll (Dimento 1986). Miljøvernbevegelsens erfaringer med kontrollmyndighetene i Norge sin praktisering av miljøvernlovgivningen påpekes av informanten i Naturvernforbundet slik:

”Altså, for å snakke rett fra levra så opplever vi at både SFT og også Økokrim er altfor svake og puslete. De har myndighet og masse gode retningslinjer men følger det ikke opp for fem øre. De kunne gjort så utrolig mye bare ved rett og slett å være mye mer konsekvente og mye strengere. De kunne kjørt på med sanksjoner. Dette er selskaper som tjener grovt med penger og de kan betale bøter og få tvangsmulkt eller få stengt ned konsesjoner. Industrien klarer seg bra uansett, men da får man justert atferden deres litt grann” (Naturvernforbundet).

Gjeldende lovverk kan likeledes være så uklare at håndhevelsen i baseres for mye på individuelt skjønn. Dette kan gjøre at lovene ikke etterfølges korrekt (Dimento 1986:23). Går det i denne sammenhengen å reise spørsmålet om myndighetene er indirekte delaktige i miljølovbrudd når de heller ikke sørger for riktig støtte til miljøvennlig teknologi?

Miljøbevegelsen i Norge har i lang tid etterlyst større offentlig satsning på fornybar energi. Fornybar energi er energikilder som ikke vil tømmes i løpet av en menneskelig tidskala og det fører heller ikke til klimagassutslipp slik dagens fossile energikilder gjør⁵⁵. Etterfølgelse av miljøvernlovgivningen kan ikke isoleres til å omfatte kun en målsetning. Håndhevelse og lovovertridelser må, i likhet med begrepet *miljøvern*, sees på som en prosess utsprunget fra og gjennom interaksjon, mellom flere ulike aktører, som alle har sine egne målsetninger med lovgivningen (Dimento 1986:34). Miljøvernbevegelsen har ønske om at et strengt vern om miljøet skal sikre fremtidige generasjoners eksistens, mens en bedrift kan arbeide ut fra målsetningen om økt profitt samt et sosialt ansvar. Alle aktørene vil derfor ha ulike oppfatninger omkring hva det vil si å etterfølge lovgivningen (Dimento 1986:34). En bedrift vil mene at noe

---

⁵⁵ Fornybar energi: <http://www.bellona.no/subjects/1138831339.09>

må ofres for den kollektive velstanden. Miljøvernbevegelsen på sin side kan hevde at prisen i form av store verdensomfattende miljøødeleggelser er for stor, og at industrien i realiteten er mer opptatt av å tjene penger enn å ta vare på miljøet. Det kan være utfordrene, for å ikke si juridisk umulig, å fastsette klare årsakssammenhenger og ansvarsforhold i forurensningssaker.

7.4 Strategier for en mer effektiv forurensningskontroll

Forurensende næringsvirksomhet er generelt meget slurvete med å etterfølge gjeldende lovverk. Braithwaite (1994:309) stiller derfor spørsmålet om det kan gjøres til et lovbrudd *i seg selv* at industrien i det hele tatt tillater et dårlig internt kontrollsystem, som i virkeligheten kan medføre enorme skader på miljø og mennesker i hele verden.

Bør industrien straffes for hva de *er* heller enn hva det *gjør*? Det spørsmålet reiser en del sentrale kriminologiske kjernesporsmål. Kriminologien har lenge kritisert lovverket for å straffe personer for hva der er fremfor hva de faktisk har gjort, og for at straffesystemet reproducerer kriminelle. Allerede svakstilte grupper i samfunnet er utsatt for streng kontroll. Braithwaite bemerker imidlertid at en effektiv kriminalitetskontroll av moderne virksomhet aldri vil være mulig så lenge industrien drar fordel av de samme rettigheter og privilegier som private personer. Blant annet så har psykiatriens rolle i retten vært sterkt kritisert:

”If the law can cope with determining whatever it means to be ”insane”, it can certainly cope with deciding when a company has an inadequate quality control system” (1994:309).

Et argument som er brukt mot å føre forurensningssaker inn for straffesystemet er at det kreves et mye klarere og tyngre bevismateriale i en rettssak enn det gjør i sivilsaker (Dimento 1986:45). Selv om det totale skadeomfanget er tydelig nok kan allikevel de juridiske ansvarsforholdene være så uklare at de ikke holder til en rettskraftig domsavsigelse. En eventuell frifinnelse eller mild domsavsigelse vil således ikke reflektere alvorligheten i miljøforurensing. Selv om sivilsaker er mindre tidkrevende, og stiller mindre krav til bevisføring, er argumentasjonen for å bringe en sak inn for strafferetten nettopp at samfunnet meddeles hvor alvorlig myndighetene betrakter miljølovbrudd (Dimento 1986:50).

Hva bør formålet forurensningskontrollen være? Dimento (1986:164) argumenter for at målsetningen med kontrollen ikke nødvendigvis trenger å være økt ettergivenhet i forhold til gjeldende lovverk, men at vi får en mer *verdifull* form for lovlydighet. Dette innebærer at økt lovlydighet i faktisk fører til målbare forandringer i miljøet. Altså mindre forurensing.

Rob White (2007:42) spør om hvordan det kan konstrueres et reguleringsystem og menneskelig

intervensjon som vil sikre både mennesker og miljøet for øvrig det beste utfall. Paul Larsson (2002:51) fremhever i så henseendet at å fokusere for mye på antall dommer eller straffesaker som kriterium for suksess har lite for seg. Han henviser til Ayres og Braithwaite (1992) sin konstruksjon av en reguleringspyramide med et vidt spekter av formelle og uformelle sanksjoner. I bunnen ligger overtalelse, dernest kommer brev med advarsel, så sivile saker, deretter pønale, nest øverst midlertidig eller betinget inndragning av konsesjoner, og øverst plasseres inndragning av konsesjon. Inndragning av konsesjon regnes som den strengeste sanksjonsformen fordi den oppleves som ”gjennomgripende, streng og effektiv sanksjon, særlig i forhold til betingede reaksjoner og bøter” (Larsson 2002:51). Det å inndra en konsesjon er et sterkt virkemiddel, og kan bety at en bedrift er nødt til å legge ned sin virksomhet en periode. Dersom det gjelder en stor bedrift, med mange ansatte, vil det tiltrekke seg allmenn oppmerksomhet. Kontrollmyndigheten vil både gi bedriften en kraftig slag med spanskrøret samtidig som resten av samfunnet får greie på at det har forekommet alvorlige regelbrudd.

Rent empirisk kan det her være interessant å se på bedrifters generelle holdning til miljøvern. Baseres den på frykt for sanksjoner fra kontrollmyndighetene, og eventuell dårlig publisitet i kjølvannet av dette, eller er bedrifter i dag virkelig interessert i å minske utslippene sine? Det kan også være interessant å stille spørsmålet om bedrifter straffes hardere dersom det er kjent at deres utslipp direkte har rammet mennesker. Straffes dette eventuelt strengere enn saker der dyr eller miljø direkte har tatt skade? I forbindelse med Bhopalulykken ble styreformann i Union Carbide, Warren Anderson, tiltalt for drap og etterlyst av Interpol, men Anderson er fremdeles på frifot. Det er usikkert om han noen gang kommer til å måtte stå til ansvar for de 8000 menneskene som døde. På den andre siden har heller aldri Lee Iacocca måttet stå til ansvar for de i gjennomsnitt 180 menneskene som gjennomsnittelig brant i hjel hvert år, fordi det ikke lønte seg for Ford å montere en beskyttelsesplate til 11 dollar. Slike ulykker hører sjeldenheten til, men det foregår mye sikkerhetsspekulering i all form for moderne virksomhet. Det må være kontrollmyndighetenes oppgave å sørge for at slike katastrofer ikke inntreffer, og at problemet heller ikke flyttes til andre kontinenter, selv om lovgivningen er annerledes der.

Dimento (1986) mener det er en fordel at myndighetene ikke informerer bedriftene om hvilke lovovertrедelser som vil møtes med anmeldelse, og hvilke som vil møtes med mildere sanksjonsformer. Det bør heller ikke gjøres kjent hvilke avfallstyper som for øyeblikket har høy prioritet hos forurensingsmyndighetene. Industrien vil på den måten være underlagt en panoptisk kontrollform der de aldri vet hvilke miljøgifter og utslippstyper som har hovedprioritet. Dersom kontrollstrategien fungerer optimalt, blir de nødt til hele tiden å sørge for en streng internkontroll

av sine utslipp for å unngå sanksjoner. Dersom sanksjon og straff designes lovbruddet vil vi, i motsetning til tradisjonell kriminalitet, oppnå en effektiv håndhevelse:

“Although this notion of customizing sanctions is disfavored in the criminal justice system as applied to individuals, it remains useful when complex organizations are targets of compliance” (Dimento 1986:178).

Hva som ansees for å være en virkningsfull sanksjon er derfor betinget lovbruddets karakter. I enkelte tilfeller vil pengebøter kunne ha en god preventiv funksjon, mens det ved andre anledninger ikke er tilstrekkelig nok. Dimento mener at det derfor er viktig å undersøke om det enkelte lovbruddet er enestående, eller om det er en del av et større organisatorisk avviksmønster:

”Do violations occur regardless of who occupies important roles within the regulated business, or does a misfit between personnel and equipment or procedures appear to result in nonattainment of standards? Has there been a wanton disregard of health and safety?” (1986:178).

Det å sette myndighetene og industrien under et kontinuerlig press for å få dem til å vise respekt for miljøvernlovgiving, og for å unngå overskridelser, er et godt virkemiddel til å oppnå en god miljøforvaltning (Dimento 1986:182). Dimento (1986:183) fremhever at støttegrupper kan yte innflytelse gjennom å meddele industrien om normene som er knyttet til miljøvern, og mener at det er viktig at myndighetene assisterer disse gruppene i deres arbeid: “The notion is straightforward: promote activity of those who put priority in compliance with well-made environmental law” (Dimento 1986:182). Dette kan gjøres ved å gjøre det enklere å nå frem med miljøstatusinformasjon, gjerne gjennom lettere tilgang til lovgivnings- og reguleringsfunksjon, samt fjerne eventuelle hinder for støttegruppers deltakelse i håndhevingen. Personer både innenfor og på utsiden av en virksomhet bør honoreres og oppfordres til å arbeide for økt håndhevelse av loven (Dimento 1986:183).

Tradisjonelt sjusk

Dersom forurensing utelukkende kan forklares ut fra en rasjonell kostnadsberegning vil en streng strafferamme føre til at det blir mindre attraktivt å spekulere i grenseverdier og i siste instans gjøre moderne virksomhet mindre forurensende. Bildet av den rasjonelle aktør kan allikevel ikke stå som forklaring alene (Braithwaite og Fisse 1993:219). Lik tradisjonell kriminalitet finnes det ikke én monolittisk forklaringsmodell på hvorfor mennesker begår kriminelle handlinger, og én oppskrift på hvordan dette bør håndteres. En bedrift kan bryte loven av uvitenhet, inkompetanse eller fordi den rent symbolsk ønsker å motsette seg en statlig

regulering. Det er også viktig å se forurensing i lys av de goder både den enkelte bedrift og samfunnet for øvrig innkasserer.

Det meste av miljøforurensingen forekommer innenfor rammene av lovlig industrivirksomhet hvor det er vanskelig å se konsekvensene av hver enkelt forurensingskilde. Likevel forekommer det ikke rent sjelden at akutt forurensing kjennetegnes ved påviselige relasjoner mellom handling og konsekvens. I 1999 ble en person dømt til 30 dager ubetinget fengsel for å ha tømt ut minst 10 000 liter spesialavfall, fra en tank tilhørende hans arbeidsgiver, ut i et lakseførende vassdrag i Otra. Forurensingen i elven førte til betydelig akutt fiskedød. Det kommer frem av dommen at tiltalte ikke hadde noe personlig vinningsmotiv, og lett kunne kvittet seg med avfallet på en forsvarlig og billig måte⁵⁶:

”De hadde lett tilgang til informasjon om dette ikke skulle gjøres og til dels så var det brudd på interne rutiner. Hadde de visst at det som skjedde kom til å skje så hadde de nok ikke gjort det. Sånn sett kan du si at det var mangel på informasjon, men det er jo sånn at du er ansvarlig for det du gjør ut fra den kunnskapen du har. Dersom den kunnskapen du har er at det kan gå galt så kan du ikke regne med at det ikke går galt” (SFT).

Mye av diskusjonen rundt giftproblemet i norske fjorder handler om hvem som visste hva om innholdet av miljøgifter i malingen da stoffene ble sluppet ut. Forebyggingsstrategiene kan godt fungere i forhold til å redusere fremtidige utslipp og miljødeprivasjon, men kontrollmyndighetene har også et ansvar for giftstoffer som tidligere, fullt lovlig ble sluppet ut, og som i dag forvolder stor skade på det maritime livet. Opprydningsarbeidet er svært kostbart:

”Det må alltid flyttes et eller annet sted og det vil alltid være litt svinn under opprydningsprosessen. Jeg mener at den totale løsning finnes egentlig ikke. Når du først har spredt det i miljøet så har du et problem” (Naturvernforbundet).

Rundt 90 av Norges fjorder er meget sterkt forurenset med én eller flere av miljøgiftene PCB, PAH, TBT, kvikksølv, bly og kadmium. I dag har over 800 kvadratkilometer av norskekysten kostholdsråd på grunn av forurenset sjøbunn⁵⁷. Det har vært mye bråk rundt opprydningen av Oslo havn, og det resulterte blant annet i opprettelsen av foreningen ”Stopp giftdumpingen i Oslofjorden⁵⁸”. Et tiltalls andre havner trenger samme opprydning. Ingen vil påta seg ansvaret for giften som forurenser sjøbunnen. Informanten fra Naturvernforbundet sier at det er viktig å slutte å slippe ut giftene, siden opprydningsarbeidet er kostbart og vanskelig: ”Det er derfor det er så utrolig viktig å få litt mer kontroll på de giftene som fortsatt selges. Det er så mye å spare på det” (Naturvernforbundet).

---

⁵⁶ RG-2000-411 (60-2000)

⁵⁷ http://www.miljostatus.no/templates/themepage____2911.aspx#A

⁵⁸ <http://www.stopp-giftdumpingen.org/>

Straffen virker preventivt

Innenfor økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet, antas straffeforfølgning å ha en preventiv effekt i mye større grad enn i tradisjonell kriminalitet. Det er i dag skamfullt å bli dømt for miljøkriminalitet og ulovlig forurensing. De miljøfiendtlige handlingene er konvensjonelt ikke ansett som kriminalitet, selv om de samlede konsekvensene medfører gode grunner til å sette spørsmålstegn ved handlingenes legalitet.

Motivasjonen til at store foretak begår lovbrudd er ofte mange og veldig komplekse. Ikke desto mindre fremhever Braithwaite og Fisse (1993:191) at rettsforfølgelse kan ha en god allmennpreventiv effekt. Bedrifters renommé står på spill. Bedriftseiere som i utgangspunktet betraktes som lovlydige borgere ønsker ikke skamfullt å bli stemplet og fremstilt som kriminelle. Straffeforfølgelse kan også være et signal fra samfunnet om at utslippsoverskridelser eller dårlige interne kontrollrutiner som skader miljøet, ikke aksepteres til tross for en bedriftens gode navn og rykte.

Sjefene i en profittorientert organisasjonsstruktur er ofte langt borte fra dem som skades av deres beslutninger. Selv om det gjerne vedkjennes at regelbrudd til stadighet kan forekomme, vil ingen vedkjenne seg at de begår kriminalitet eller at personer faktisk skades av bedriftens virksomhet. Kan det være slik at hvis disse handlingene offentlig stemples som kriminalitet, så vil de involverte øke sin bevissthet i forhold til egen rolle i det store miljøtannhjulet? Dette spørsmålet er aktuelt hos kontrollmyndighetene:

”Jeg tror det er medieoppmerksomheten rundt at de blir tatt. Noen får jo vite at de har gjort noe galt. De sakene som nok svir er de sakene vi har hatt nå i det siste der det blitt idømt fengselsstraff. Da blir det plutselig et personlig ansvar for administrerende direktør. Det har nok mye mer å si enn om boten er 500 000 enn 1 million altså. Selv om det er vanskelig å generalisere vil jeg tror at de fleste alvorlige sakene vi har er forsømmelser snarere en forsett. Men det er kriminelle forsømmelser. Det er litt som om du ikke gidder å følge med på fartsgrensene og speedometeret. Eller gidder å skifte dekk når de er nedslitt. Det er ikke unnskyldelig, men det er heller ikke et ledd i en planlagt kriminell aktivitet” (SFT).

Du Rées (2001:411) mener at majoriteten av dem som gjør seg skyldig i miljøfiendtlig virksomhet har, ved siden av høy sosial status, en betydelig lojalitetsfølelse til rettssystemet. Rettslige sanksjoner vil true bedriftens og ledernes gode renommé, og den allmenne og politiske goodwillen de er avhengige av for å kunne fortsette virksomheten. I sin analyse av den farmasøytiske industrien argumenter Braithwaite (1984:290) for at en effektiv lov håndhevelse vil kunne redusere kriminaliteten, ”probably dramatically”. Han fremhever tre forhold som kan bidra til å oppnå denne kriminalitetsreduksjonen. For det første så vil en lov håndhevelse ha en

preventiv funksjon. Sanksjonene vil virke både *individualpreventivt* og *allmennpreventivt*: This is so because corporate offenders, with more to lose than traditional blue-collar offenders, are inherently more deterrable” (Braithwaite 1984:290).

For det andre kan loven mer effektivt og anvendelig påtvinge rehabilitering for organisasjonskriminalitet enn for tradisjonell kriminalitet. Dette er fordi Standard operating procedure (SOP) lettere kan forandres enn det mennesker kan. Dersom ikke interne rutiner bedres har direktørene og lederne gjort seg selv til fengselskandidater (Braithwaite og Fisse 1993:161). I motsetning til sivilsaker frykter bedrifter generelt straffeloven. Dimento påpeker at gjennom å straffe sender myndighetene et sterkt signal som ansvarshavende i en bedrift vil være oppmerksom på:

”That a corporate executive may actually ”serve time”, that he or she may be made to perform a menial job, calls attention to the seriousness of the environmental violation” (1986:43).

Som tredje punkt trekker Braithwaite frem at en virksomhet har stor mulighet til å betale erstatning til ofre for ugjerningene, enten det er personer eller hele samfunn. Dette vil også ha en uvurderlig preventiv virkning mener han (1994:291).

Utvide ansvaret?

Braithwaite og Fisse skriver at ved å utvide det strafferettslige ansvaret, utover administrerende direktør eller dem som har det direkte ansvaret for utførelsen av lovbruddet, vil skjerpe de interne rutinene og redusere sjansen nye regelbrudd. Flere vil være oppmerksom på at deres handlinger kan være straffbare:

”A strategy for allocating responsibility fir corporate crime should seek to maximise the allocation of responsibility to all who are responsible, be they individuals, subunits of corporations, corporations, parent corporations, industry associations, gatekeepers such as accountants and indeed regulatory agencies themselves. All responsible should be held responsible” (1993:163).

Det kan være fruktbart å rette skyldspørsmålet mot flere ledd i virksomheten fordi det vil være personer som ikke synes det er trivelig å bli stemplet som kriminelle. Rettes ansvaret mot flere personer vil muligheten være større for at noen har myndighet til å gjøre noe med rutinene i virksomheten, eller varsle dersom regelbrudd oppdages (Braithwaite og Fisse 1993:220). SFT anså at det var straffen i seg selv medførte negative konsekvenser for bedriften. Derfor mener Braithwaite og Fisse (1993:190) at det er mer fuktbart å vektlegge både den individuelle og virksomhetens anseelse, verdighet og ønsket om å fremstå som respektable samfunnsborgere. Et

utvidet straffeansvar i industrien vil da fungere preventivt.

En annen dimensjon ved å utvide ansvaret kom frem da SFT, i mars 2007, krevde at fire bedrifter i Mo i Rana måtte redusere sin produksjon med 20 prosent på grunn av for høyt nivå metallisk svevestøv. Bedriftene måtte redusere produksjonen til de hadde iverksatt tiltak som kunne redusere utslippene permanent (SFT 9.3.2007). I juni samme år opphevet SFT pålegget fordi utslippene hadde bedret seg (SFT 11.6.2007).

Naturvernforbundet sier at forbud mot enkelte typer miljøgifter viser seg positivt i miljøet:

”Du ser reaksjonen i naturen at når enkeltstoffer er blitt forbudt så kan du se at det flater ut eller går ned. Vi har nesten litt intern galgenhumor på det, for det er ingen tvil om at det hjelper å forby det altså”.

Norske påtalemyndigheter opplever likeledes at et økt fokus og innskjerping av miljøvernlovgivningen de siste årene faktisk har betydning for utslippene og således for miljøet:

”Det er ingen tvil om at det har blitt ganske mye bedre de siste årene. Det har blitt et helt annet og strengere regelverk og tross alt mye bedre oppfølging fra SFT. Det har også blitt mye hardere straffer. Jeg er usikker på hvor mye det hjelper å straffe voldtektsforbrytere og drapsmenn, men vi er på en måte nødt til det. I disse sakene her er jeg faktisk ganske sikker på at en straffeforfølgelse med negativ pr i avisa og masse tidsspille på avhør, rettsoppmøter og stadig vekk negativ fokusering er virkningsfullt. Det er jo meningsfullt å jobbe med dette fordi her hjelper det å få ”tatt” noen.” (Økokrim).

Et utvidet ansvar må også sees i et globalt perspektiv. Det har vært argumentert for at det ikke er nok at et land overholder miljøvernlovgivningen, når andre land ikke gjør det. Miljøforurensing i ett land kan fort spre seg til andre deler av verden. Spørsmål om sikkerhet og kriminalitetskontroll har derfor beveget seg forbi nasjonalstatens grenser, skriver Franko Aas. Et globalt perspektiv gjør det derimot mulig å fange opp misforhold som for eksempel undertrykkelse, folkemord, miljøkriminalitet eller korrupsjon, som ikke forfølges av nasjonale domstoler:

“A global framework, furthermore, enable us to expand the conceptual limits of community to include those ‘global others’ who have been excluded from having rights in individual national justice systems” (2007:189-190).

Profittjegerens grønne gulrot

Braithwaite og Fisse (1993:219) mener at noen industrilovbrudd vil lønne seg uansett hvor streng straffen er. Et straffesystem som gjør alle rasjonelt motiverte lovbrudd lite lønnsomme kan føre til at bedrifter må legge ned sin virksomhet. For en hjørnesteinsbedrift kan det få alvorlige følger for et lite lokalsamfunn. Bellona sier at de aldri har hatt mål om å legge ned norsk industri, men å hjelpe den til å bli mer miljøvennlig:

”Vi må få virkemidler som gjør det lønnsomt å ikke forurense. Du kan snu det på hodet og si at når Hydro legger ned industri i Norge, altså når Eivind Reiten flytter produksjonen fra Norge til andre land med mindre miljøkrav så er det miljøimperialisme. Er det i overensstemmelse med god norsk forretningsskikk? Det er lov å stille spørsmål om det” (Bellona).

Dersom et altfor strengt sanksjonsapparat blir tatt i bruk kan det føre til at bedrifter, fremfor å innrette seg etter lovverket, tar i bruk politiske og juridiske kanaler til å motarbeide kontrollmyndighetens aktivitet, og dermed setter spørsmålstegn ved hele regelverket (Dimento 1986:72). Bellona forteller at den politiske realiteten er slik at miljødebatten blir altfor fragmentert: ”Det er veldig lett å være journalist og det er lett å være politiker, men det skjer nødvendigvis ikke så mye”. Bellona har de siste årene innledet et tettere samarbeid med industrien for å samarbeide om utviklingen av miljøteknologi:

”Det er noen som er nødt til å se at dette kan være lønnsomt, at det skal være lønnsomt å ikke slippe ut, at det skal være lønnsomt å produsere miljøteknologi, som kan være med på å redde verden. Når kapitalistene tenker mer langsiktig enn politikerne, så må vi ta tak i de som tenker mest langsiktig. Sånn er verden”. Altså snakke samme språk?, spør jeg. ”Ja, det er veldig viktig altså” (Bellona).

Dersom ikke forurensende næringsvirksomhet avskrekkes av straff, kan det hende den fristes av muligheten for fortjeneste.

Kollektive pressgruppers og miljøvernorganisasjoners rolle som moderne offer?

Miljøvernorganisasjoner arbeider verden over for å redusere den i utgangspunktet lovlige miljøforurensingen. Tobakksindustrien er blitt saksøkt for milliarder av kroner de har tjent på sigarett salg⁵⁹. Kan det være et fremtidig scenario i forhold til tungindustri som forurenser og slipper ut miljøgifter?

Bellona skriver på sine hjemmesider at arbeidet med miljøvern har utviklet seg mye de siste tjue årene:

”Miljøbevisstheten var ikke like stor da Bellona ble opprettet i 1986. Arbeidet gikk da ut på å avdekke forurensing. Skummelt mange bedrifter hadde noe svineri bak hjørnet og det ble avdekket både PCB-, Dioksin, og kvikksølvskandaler”.

I 1987 avslørte Bellona enorme kvikksølvutslipp fra Hydro på Herøya. Bedriften ble lagt ned (Aftenposten 3.7.2006). Norges største og eldste miljøorganisasjon er Norges Naturvernforbund. Forbundet ble opprettet i 1914. Aksjoneres det mye i dag? spør jeg Naturvernforbundet:

---

⁵⁹ <http://www.dagsavisen.no/utenriks/article270257.ece?service=articlePrint>

”Det er en annen type aksjoner. Aksjoner som for eksempel ble kjørt i Alta og de vi kjørte på 80-tallet var ekte sivil ulydighet. Det var noe vi virkelig mente og det var sånn ”til vi dør”. Det kan jo fortsatt være noen ungdommer i dag som har det på den måten, men jeg er litt i tvil for da ville vi ha sett mer av den type aksjoner, noen som for eksempel lenket seg fast på Olje og energiministerens kontor og satt der ”until the bitter end”. Norge pumper opp så utrolig mye olje i Nordsjøen. Noen burde jo egentlig bare reist ut og lukket ned en del av de plattformene for å si det sånn. Skal man ta klimatrusselen på alvor så gjør man det, sammen med NGO eller sammen en miljøvernorganisasjon. Da ville du både fått mye oppmerksomhet og fått gjort noe for det du står for. Det er ikke noe vanskelig å påvise at oljeutvinning fører til drivhusglassutslipp.”(Naturvernforbundet).

Naturvernforbundet samarbeider med mange internasjonale organisasjoner, blant annet ”IUCN⁶⁰”, ”Taiga Rescue Network⁶¹”, ”Ecocounseling”, ”Transport and Environment⁶²”, og verdens største nettverk for grasrotorganisasjoner ”Friends of the Earth⁶³”. (Naturvernforbundet 19.8.2004). Disse organisasjonene arbeider, i likhet med Bellona og WWF⁶⁴, både på et nasjonalt og et internasjonalt plan for sette et politisk og allment søkelys på miljøvernspørsmålet. Mange av eksemplene kapitlene foran er hentet fra disse organisasjonenes arbeid, siden det har vært vanskelig å finne like grundige rapporter andre steder. Miljøvernbevegelsen har etter hvert opparbeidet seg en bred fagkompetanse, og det arbeider i dag blant annet jurister, atomfysikere og marinebiologer for å utarbeide grundige og seriøse bevisføringer for deres uttalelser. Påtalemyndighetene opplever også at miljøbevegelsen generelt begynner å få god fagkompetanse:

”Økokrim har ikke noe formalisert samarbeid med for eksempel Bellona, men Bellona er veldig dyktige og leverer gode anmeldelser. Da har vi jo hatt møter med Bellona. Det er gode anmeldelser de kommer med, ofte vel så gode som tilsynsetaten. Vi tar selvfølgelig alle anmeldelser alvorlig, men det er Bellona som har hatt de mest komplekse og omfattende” (Økokrim).

I motsetning til andre vestlige land har USA har en lang tradisjon på å kjøre sivile *gruppesøksmål*. Braithwaite (1994:349) fremhever at slike sivile søksmål har en god allmennpreventiv virkning. Gjennom et gruppesøksmål kan flere personer med samme skade eller tap gå sammen og rette et kollektivt søksmål mot en virksomhet. Det kan også være én person som går til sak på vegne av andre. Dette er et system som er godt utviklet i USA, og sivile gruppesøksmål er derfor et attraktivt handlingsalternativ der. Advokaten sier seg villig til å ta saken mot en sum av forliket, og mottar ingenting dersom søksmålet ikke fører frem. Store bedrifter har gjerne enorme ressurser til å forsvare seg med. Sivile søksmål er derfor en populær

---

⁶⁰ <http://cms.iucn.org/>

⁶¹ <http://www.taigarecue.org/>

⁶² <http://www.transportenvironment.org/htmlpages/display/pid:2/>

⁶³ <http://www.foe.co.uk/>

⁶⁴ <http://www.wwf.no/>

ordning der de fornærmede ikke trenger å bekymre seg for økonomiske tap. Braithwaite skriver at denne løsningen er et godt verktøy mot en stor og mektig industri:

“As corporations grow more massive, the need for structural solutions to redress the balance, such as class actions, becomes more compelling” (1994:347).

Dimento påpeker at noen av fordelene med sivilsaker at de er mindre kostbare og tidkrevende, samt at kravene til saksøker oftere blir godtatt. Myndighetene kan i tillegg benytte seg av sivile sanksjoner for å forsterke visse deler av miljøvernlovgivningen (1986:49). Dimento mener allikevel at en svakhet ved slike saker er at straffen i realiteten kan være ganske beskjeden i forhold til de skadene miljølovbrudd volder verden, og at de økonomiske bøtene ikke vil ha noen preventiv effekt (1986:51).

Aarhuskonvensjonen⁶⁵ fra 1998, handler om retten til tilgang til miljøinformasjon, allmenn deltakelse i beslutningsprosesser og tilgang til rettsmidler⁶⁶. På bakgrunn av denne konvensjonen argumenter Pål Wennerås for at en mer effektiv håndhevelse av EUs miljødirektiver vil være at miljøbevegelsen og andre NGO-organisasjoner lettere skal få tilgang til å ta i bruk nasjonale domstoler mot bedrifter som bryter EUs miljøvernlovgivning:

”In summary, it may be concluded that individuals and environmental organizations may most usefully enforce environmental rules in national courts in individual and *prima facie* isolated cases of lacking application and enforcement, which do not require significant scientific expertise and complex legal proceedings. In addition environmental plaintiffs may complement the Commissions efforts by bringing cases directly against private parties, a possibly which is not open to the Commission” (2007:306).

Ettersom miljøkriminalitet tradisjonelt betraktes som forbrytelser uten offer, kan det derfor være fruktbart å gi miljøvernbevegelsen rettslig gehør for sin argumentasjon, og dermed gi den offerløse kriminaliteten et ansikt. Kan denne utradisjonelle tanken være en måte å forandre verdens erkjennelse av forurensing som tradisjon?

7.5 Kontrollstrategier og håndheving av miljøvernlovene

Dette kapitlet har handlet om hvordan miljøvernlovgivningen håndheves, og hvilke kontrollstrategier som kan føre til en bedre håndhevelse. Forurensingens offer er så å si helt fraværende i det rettsdogmatiske *individet* som offer. Dette medfører at en effektiv håndhevelse er helt avhengig av kontrollmyndighetens aktivitet. Det er ikke mange straffesaker knyttet til forurensingskriminalitet i året til tross for at SFT finner avvik ved de aller fleste inspeksjonene

---

⁶⁵ <http://www.unece.org/env/pp/>

⁶⁶ http://www.sft.no/miljoreferanse____35812.aspx

sine. Ikke desto mindre ansees straff for å ha en god preventiv virkning på lovbrudd begått innenfor rammene av lovlig næringsvirksomhet.

Det kan være flere grunner til at straff sjelden benyttes i forurensingssaker. Utslippene kan være av en slik karakter at det er mer hensiktsmessig for kontrollmyndigheten å gå inn administrativt for å redusere omfanget av forurensingen, enn å anmelde bedriften. Det kan også foreligge motstridende verdier i forhold til å eventuelt trekke konsesjoner eller å straffe en forurensende virksomhet. Forurensing er selvfølgelig ikke et mål i seg selv. Det er en bieffekt. Moderne næringsvirksomhet produserer energi, velferdsgoder, sysselsetting og inntekter til staten. For et lite lokalsamfunn kan det derfor være veldig uheldig dersom hjørnesteinsbedriften skulle bli lagt ned. På den andre siden er vanskelig å tro at forurensende industri ikke bruker dette faktum for egne formål, når de arbeider *mot* innskjerping av miljøvernlovgivningen.

Vitenskapen har et krav til kausalitet som gjør det vanskelig å trekke rettsgyldige årsakssammenhenger mellom den enkelte forurensingskilde og det totale skadeomfanget. Dette blir ikke mindre utfordrende når dagens miljøproblemer er et resultat av de siste femti års rovdrift og forurensing. Det er derfor antydning at den vestlige rettstradisjonen er dårlig egnet til å håndtere slike komplekse saker. Det er ikke vanlig å straffe bedriftsledere for brudd på forurensingsloven, selv om det er hjemmel for å gjøre nettopp dette, og det antas at det vil ha en god preventiv virkning. En annen dimensjon i dette er offentlighetens tendens til å ikke reagere mot styreleder *personlig*, men mot bedriften. Bedriften på sin side kan da svare gjennom en godt betalt og talefør pressetalsmann, slik at administrerende direktør kan sitte uberørt.

Forurensingens skadevirkninger er av global karakter. Det finnes derfor overnasjonale miljøvernlover som skal sikre en bærekraftig ressursbruk og redusere de nasjonale utslippene. Likevel er for eksempel EU-landene lite flinke til å implementere og håndheve EU-kommisjonens miljødirektiv. Håndhevingen og kontrollen av miljøvernlovgivningene er ikke bare et nasjonalt og lokalt anliggende. Hvert enkelt land må i tillegg etterfølge internasjonale regelverk, noen som har vist seg å være vanskelig i flere tilfeller. USA har en lang tradisjon på å kjøre sivile gruppesøksmål og dette synes å ha en god preventiv effekt. Det har derfor vært åpnet for å gi miljøbevegelsen og andre interesseorganisasjoner større mulighet til å benytte nasjonale domstoler mot industri som for eksempel ikke følger EUs miljødirektiv. Miljøfiendtlig virksomhet rammer samfunnet på helt andre måter enn tradisjonell kriminalitet. Det er ikke utenkelig at miljøbevegelsen på den måten kan representere den stilltiende aksepten til det kollektive, naturen og fremtiden.

8 Avsluttende konklusjoner og kommentarer

Alle mennesker har en felles interesse av å sikre en fortsatt eksistens av menneskeheten, skriver Rob White (2007:43). Vi har en interesse av å holde oss friske, og av at våre barn skal vokse opp i trygge omgivelser. Vi har et ønske om gå en trygg fremtid i møte. Det er derfor i menneskets felles interesse å prioritere ut fra et slikt ønske. Likevel, mens alle i verden har et ønske om en fortsatt menneskelig eksistens, vil forretningsvirksomhet, transnasjonale selskaper og industrien ha egne interesser. Det betyr at de ikke er villige til å realisere eller vedta strategier som vil fremme de felles interessene (White 2007:43).

Formålet med denne masteroppgaven har vært å illustrere hvordan en handlings ødeleggelsespotensial ikke trenger å være rettslig forankret. En bedrift kan følge gjeldene lovverk samtidig som virksomheten er miljøfiendtlig. Problemstillingen var denne: *Hvilken betydning har skillet mellom miljøkriminalitet og tradisjonell kriminalitet for hvordan samfunnet konfronterer miljøfiendtlig virksomhet?*

Analysen og drøftingen har vært konsentrert rundt fire delspørsmål som i det følgende konkluderes og kommenteres i den rekkefølge de er presentert i de foregående kapitlene. Avslutningsvis trekkes perspektivene lenger enn de er gjort tidligere i et forsøk på å si noe om en mer ”vennlig” utvikling av miljøreguleringen.

8.1 Forfordeling av makt og kunnskap

På hvilken måte påvirker økonomien moderne næringsvirksomhets forhold til miljøvern og sikkerhet?

Økt profitt har alltid vært premissleverandør for de avgjørelser som fattes innenfor lovlig næringsvirksomhet. Selv i de tilfeller der det er kjent at sikkerheten kan bedres, er ikke dette blitt gjort så lenge det ikke har lønt seg økonomisk, eller at det har vært utarbeidet lover som krevde det. Verdens industriland er enige om at utviklingen av miljøfiendtlig virksomhet representerer et alvorlig problem for fremtiden. Til tross for dette øker petroleumsekspanderingen og utslippene. Konsernsjefen kan fornøyd vise til milliardoverskudd og fremstå som en særdeles dyktig leder. Det stemmer også. Rent foretningsmessig,

Ingen vet med visshet hvor disponert de er for bli skadet av miljøforurensing. De som bor i nærheten av en forurensende virksomhet, eller har en arbeidsplass der de daglig er i kontakt med miljøgifter, vil vite at det er en økt risiko for å bli syk. Likevel er det nær sagt umulig for de

potensielle ofre å vite med sikkerhet hvilke effekter miljøgiftene vil ha. Det skapes derfor et avhengighetsforhold mellom offer, forurensere og vitenskapen. I dette forholdet er ofre maktesløse. Det er synergieffekten av alle miljøgifter som utgjør det endelige skadeomfanget. De som eksponeres for miljøgifter er avhengig av forsvarlige risikovurderinger før et stoff slippes ut i miljøet. Både kunnskapen og makten ligger i denne sammenhengen hos forurensere. Det oppstår derfor en uklar, men kollektiv avmakt.

8.2 Ikke anerkjente ofre

Hvordan skiller ofre for miljøfiendtlig virksomhet seg fra ofre for tradisjonell kriminalitet?

Alt og ingenting skiller ofre for miljøfiendtlig virksomhet fra ofre for tradisjonell kriminalitet. Alt, fordi den tradisjonelle rettstermen *offer* er fraværende i forhold til miljøfiendtlig virksomhet. Ingenting, fordi personlige tap og lidelse fortsatt er helt på høyde med, eller overgår tradisjonell kriminalitet. Mennesker skades og dør. Barn fødes med dysfunksjoner. Familier går i oppløsning. Eiendommer mister sin verdi. Naturressurser, selve livsgrunnlaget for *all* eksistens står i fare for å forsvinne. Ikke desto mindre er volden langt mer tilslørt. Miljøgift er ingen forbryter som lett kan identifiseres. Forurensingen kommer fra forskjellige kilder, slippes ut på ulike tidspunkt og er geografisk spredt. Det er ofte summen av alt det "harmnløse" som representerer risikoen. Ved siden av å se lengre enn det rettsdogmatiske offeret har det derfor vært nødvendig å utvide perspektivet på det tradisjonelle offerbegrepet. Samfunnet som helhet rammes. Alle er i utgangspunktet likt disponert. Samtidig er noen grupper mer utsatt enn andre. Kvinner og barn fremheves ofte som risikogrupper. Barn kan bli født med fødselsskader fordi mødre hadde for mye miljøgifter i seg. I tillegg til fødselsskader overføres giften til barnet. Mennesker i nærheten av forurensede industri er mer utsatt for å bli skadet. I et globalt perspektiv er det utviklingsland som er hardest rammet av forurensing og miljødeprivasjon.

Naturen rammes. Mennesker og samfunn langt unna det opprinnelige utslippsstedet rammes. Mennesker og samfunn rammes flere år etter giften ble sluppet ut. Forurensing og giftig avfall fraktes rundt i hele verden. Fattige land er arena for avfallsdumping, ulovlige medisiner og forurensende vestlig industri. Alle mennesker er avhengig av det samme økosystem – det globale er offer. Effektene av miljøgifter vil kulminere først etter flere generasjoner. Dagens generasjon er med andre ord disponert for gift fra våre mødre, ved siden av forurensing vi til daglig får i oss. Dette vil dagens kvinner igjen føre over til sine barn og fremtidige generasjoner. Det samlede omfang er altså fremdeles ukjent – fremtiden er offer.

Skjebnefellesskapet

Både offer og forurensere lever i det samme samfunnet, i den samme verden. Selv om mennesker er ulikt disponert for miljøgifter, nasjonalt og globalt, rammes det kollektive. Utsatte yrker og befolkningsgrupper har økt risiko for å bli syke. Miljøforurensing rammer samfunnet i langt større format enn tradisjonell kriminalitet. Samtidig er forurensende bedrifter avhengig av befolkningens støtte for å kunne fortsette sin virksomhet. Forurensende næringsvirksomhet trenger en fremtidig tilgang på naturressurser. Lokalsamfunnet trenger hjørnesteinsbedriften sin. Samfunnet trenger velferdsgodene industrien frembringer. Et stadig økende energibehov må etterleves. Dette betyr i realiteten økt miljøforurensing. Det er et skjebnefellesskap og en gjensidig avhengighet. Det er imidlertid en fordel av makt og kunnskap som ikke er like synlig for alle.

Tidløs og grenseløs

Miljødeleggelser kan ikke avgrenses i tid og rom. Ved akutt forurensing vil ofte skadeomfanget øyeblikkelig være av mer lokal karakter. Samtidig vil akutte utslipp forurense miljøet i mange år fremover selv om forurensingen ikke lenger er synlig. Mange mindre utslipp over tid har medført at rundt 90 norske fjordområder i dag er forurenset av miljøgifter. Lokale inngrep i naturen må sees i en større sammenheng. Noen mål skog kan isolert sett virke ganske uskyldig. ¾ av norsk villmark er i løpet av de siste hundre år forsvunnet. Tidsperspektivet er derfor betydningsfullt for å forstå det totale skadeomfanget av miljøfiendtlig virksomhet, også hvordan levende organismer påvirkes, mennesker inkludert. En forurensingskilde som i dag havner innenfor grenseverdiene for hva som vurderes trygt, kan vise seg å være svært skadelig for dem som fødes om femti år. I går, i dag og i morgen. Lokalt, nasjonalt og globalt.

8.3 Betinget aksept

Hvordan kan stigmatene belyse hvorfor håndheving av miljøvernlovgivningen er så vanskelig?

Miljødeleggelser er en velintegrert tradisjon i samfunnet. Lenge før miljøfiendtlige handlinger ble lovregulert har menneskers inngripen i naturen satt spor etter seg. Samfunnets motstridende verdier i forhold til forurensende næringsvirksomhet har bidratt til at miljødeleggelser tradisjonelt ikke er utsatt for stigmatisering. Dette til tross for at de samlede konsekvensene overgår den tradisjonelle kriminalitet i omfang. Derimot kamufleres den miljøfiendtlige handlingens karakter av avstanden, i tid og rom, til konsekvensene den medfører. Den

miljøfiendtlige handlingens karakter skjermes ytterligere av en diffus begrepsbruk over konsekvensene. Selv i de tilfeller der årsakssammenhengene er rimelig åpenbare tilkjennes konsekvensene termer som ulykker, katastrofer eller uunngåelige hendelser. Dette medfører at ofrene ikke anerkjennes som ofre for en kriminell handling, selv om situasjonen i virkeligheten skyldes neglisjerende uaktsomhet, i en virksomhets risikovurdering. En uklar begrepsbruk og en utspekulert industri kan likevel ikke stå alene som forklaring på hvorfor ikke miljøforurensing, og skader på naturen for øvrig stigmatiseres. Tradisjonelt er det uønskede handlinger, eller trekk ved et individ som stigmatiseres. Miljøforurensing, rovdrift på naturresurser og ødelagt natur var tradisjon lenge før noen stilte spørsmål ved handlingens legalitet. Da miljøfiendtlig næringsvirksomhet ble lovregulert var allerede forurensingen en velintegreert rutine. Det samme var samfunnets jag etter velferdsgodene moderne næringsvirksomhet produserer. Stigmaets kilde er derfor avgjørende, altså på hvilket grunnlag en handling stigmatiseres. Personer som ville ha reagert med avsky mot en forurensende bedrift kan akseptere forurensingen for de godene industrien gir samfunnet. Det er i tillegg vanskelige å trekke gyldige årsakssammenhenger mellom hver forurensingskilde og de samlede konsekvenser. Ofte kan det ta mange år før det virkelige skadeomfanget åpenbarer seg. Det oppstår derfor en ansvarspulverisering i forhold til miljøfiendtlig virksomhet, både med hensyn til de godene industrien gir samfunnet, de uklare årsakssammenhengene, og forurensingens lovlige forankring. Like fullt er det fremtidens generasjoner som i størst omfang vil merke dagens miljøfiendtlige virksomhet. Lovgiverne og administrerende direktør har også barnebarn som ønskes en trygg fremtid.

Selv om stigmatiseringen av tradisjonell kriminalitet er betydelig større enn ved lovlig miljøforurensing, er ikke fraværet av kollektive reaksjoner hele svaret på hvorfor ikke miljøfiendtlig virksomhet stigmatiseres. Kontrollen av tradisjonell kriminalitet skjerpes, og stigmatiseringen er betydelig, men det begås allikevel nye lovbrudd. Svaret ligger derfor ikke alene på fraværet av stigmatisering, men fraværet kan forklare *noe* av hvorfor det kollektivt ikke er gjort mer for å forhindre ytterligere miljøødeleggelser.

8.4 Hvem skal passe havresekken?

Hvilken betydning har kontrollstrategiene for håndhevingen av miljøvernlovgivningen?

Kontrollmyndighetene har en utfordrende rolle når det gjelder håndhevingen av miljøvernlovgivningen. De skal på den ene siden rettlede forurensende industri til å redusere utslippene, samtidig som de skal reagere overfor overskridelser på utslippstillatelser og andre miljølovbrudd. Siden forurensing støttes av et betinget allment samtykke, og det ikke er ofre som

reagerer, faller størstedelen av den faktiske håndhevelsen på kontrollmyndighetens arbeidsmetoder og aktivitet. Det er sjelden straff anvendes som sanksjonsform. Likevel ansees straff for å ha en god preventiv virkning på lovbrudd begått av lovlig næringsvirksomhet. Mange av faktorene som forklarer fraværet av en kollektiv fordømmelse mot miljøfiendtlige handlinger, forklarer også hvorfor håndhevelsen av miljøvernlovgivningen er utfordrende. Forurensing fraktes i luft og vann, ofte milevis unna det opprinnelige utslippsstedet og det er derfor vanskelig å avdekke ulovlige utslipp. Avstanden fra det konkrete utslippstedet til eventuelle konsekvenser er ikke bare geografisk spredt, men det kan ta år før skadevirkninger gjør seg gjeldende. Det gjør at det enkelte utslipp i seg selv kan virke ganske uskyldige, selv om helhetsbildet er tydelig nok. Grenseverdiene som skal sikre at utslippene av miljøgifter ikke medfører alvorlige helserisikoer, kan være misvisende på mange måter. Mennesker er ulikt disponert for hvor mye forurensing de kan tåle, og får i seg ulike mengder. Når det i tillegg igjen er summen som utgjør risikoen er det vanskelig å vite hvor en trygg grense går. De vitenskapelige vurderingene som ligger til grunn har et krav til kausalitet som gjør at det er vanskelig å trekke rettsgyldige linjer fra eksempelvis ulike sykdommer til miljøødeleggelser generelt til dem som har begått de miljøfiendtlige handlingene.

Tatt i betraktning de utfordringene som er knyttet til kontroll og håndhevelse av miljøkriminalitet generelt, er det blitt antydnet at den vestlige rettstradisjonen enda er dårlig rustet til å håndtere komplekse miljø saker. Siden kontrollmyndighetene er underlagt politiske føringer for hvor strenge de kan være, er det åpnet for at miljøbevegelsen skal gis større anledning til å ta i bruk nasjonale domstoler mot bedrifter som ikke etterfølger EUs miljødirektiv.

Globale skader og kontroll

Utfordringene med å kontrollere miljøfiendtlig virksomhet må sees i lys av det globale omfanget miljøforurensing har. Et utslipp kan ikke isoleres geografisk. Selv om de lokale problemene rundt forurensende industri alltid vil være størst, fraktes forurensing naturlig i luft og med havstrømmer. Det er ikke uten betydning hvordan hvert enkelt land utformer og håndhever sin miljøvernlovgivning. Hele verden er avhengig av et bærekraftig økosystem. Det er derfor nedhogging av regnskog og utviklingslandenes økende energibehov, var et sentrals tema da verdens toppledere møttes på Bali for å diskutere en global reduksjon i klimagassutslipp. Miljøgifter fraktes likevel ikke bare med vær og vind. Vestlige industriland har en lang tradisjon på å eksportere ulovlige og farlige produkter til utviklingsland. Multinasjonale selskaper opererer verden over, ofte i land som har dårlig økonomi og et lite fungerende regelverk. Det fører til at land som allerede er svært vanskeligstilte utsette for massive miljøødeleggelser. Multinasjonale

selskaper etterfølger heller ikke krav fra de landene de opererer i. De globale miljøproblemene verden står overfor må derfor sees både i et globalt, og i et lokalt perspektiv.

8.5 Tre filosofiske tilnærminger til utviklingen

Innenfor kriminologien er det hovedsakelig to måter å definere skade på. Den første tilnærmingen følger straffelovens definisjon av begrepet. Denne tilnærmingen kan fort komme til kort fordi handlingene som medfører ødeleggelser på miljøet ansees for å være normale og er akseptert virksomhet. Halsey og White(1998:197) mener at miljøødeleggelser har fått så stort omfang fordi samfunnet ukritisk har akseptert den juridiske definisjonen miljøkriminalitet. Det er derfor viktig å kunne betrakte skadeomfang i et samfunnsrettslig perspektiv, siden flere typer menneskeanfektet lidelse ikke omfavnes av loven. De miljøfiendtlige handlingene er akseptert og stigmatiseres ikke. Verden har langt på vei akseptert at forurensing og rovdrift av naturressurser er en alvorlig utfordring. Allikevel øker omfanget av miljødeprivasjon. En måte å forstå denne utviklingen er å betrakte samspillet mellom mennesker og naturen i sitt vesen. Dette vil også være nyttig for å forstå miljøreguleringens fundament (Halsey og White 1998:197). Forholdet mellom kortsiktig og langsiktig vinning er herunder essensielt.

Menneskeanfektete skader på miljøet kan diskuteres ut fra tre filosofiske perspektiver. Et *antroposentrisk* perspektiv hensetter mennesket overlegent over alle andre mikroorganismer og skapninger. Det er et moralsk skille mellom mennesket og andre skapninger. Menneskene står i sentrum for utviklingen, og reguleringen av naturressurser tar utgangspunkt i hvordan maksimal avkastning kan oppnås. Naturen har en instrumentell nytteverdi. I den grad miljøvern vektlegges er det kun ut fra spirituelle eller estetiske behov, dersom forurensing gjennomgående truer allmenntilstanden, eller for å bedøve det politiske trykket fra miljøvernbevegelsen som truer den sosiale og økonomiske balansen. En slik atskillelse mellom menneske og natur vier lite oppmerksomhet til at menneskeheten utelukkende er avhengig av naturen for å overleve. Halsey og White påpeker at naturen tilkjennes kun en økonomisk verdi, og at avgjørelser tas ut fra hvilket økonomisk utfall de vil ha: "In the battle between environmental damage, and profits, anthropocentrism privileges the latter" (1998:211). Hensikten med bærekraftig utvikling er at natur – og miljøforvaltningen skal etterstrebe de menneskelige behov. Det manglende fokuset på kjernespørsmålene innen miljøvern forvandles således til reelle og svært alvorlige konsekvenser for miljøet og mennesker, i dag og i fremtiden. Siden det antroposentriske perspektivet legger grunnlaget for miljøreguleringen, er derfor handlingene som medfører skade fullt lovlige. Miljøvernreguleringen opprettholder typiske forurensingskilder, fremfor å endre de strukturelle årsakene til problemet (Halsey og White 1998:201).

I det *biosentriske* perspektivet ansees mennesket for å være et av mange likeverdige skapninger. Alle levende organismer har samme moralske verdi. Naturødeleggelser vil ut fra det perspektivet ha en avgjørende verdi, helt uavhengig det økonomiske. Mye av den biosentriske litteraturen tenderer derfor til å redusere det samfunnsmessige til det biologiske. Dersom skapninger, mennesker inkludert, når sin naturlige populasjonsgrense vil naturen selv sørge for å redusere antallet ned til det bærekraftige for et gitt område. Miljøkatastrofer, sult og sykdom blir på den måten sett på som gunstig for en befolkningsvekst ute av kontroll. Målsetningen i det biosentriske perspektivet er at alle beslutninger som fattes skal ha det beste utfallet for både mennesker og andre levende vesener. Menneskets dominans over naturen er her helt avgjørende. I en litt unyansert fremstilling anser det biosentriske perspektivet *all* menneskelig aktivitet for å være miljøkriminalitet (Halsey og White 1998:214). Dermed vies det med andre ord liten befatning med menneskers dominans over andre mennesker. Det er av den grunn mangelfullt å erklære en egalitet mellom alle levende skapninger, som en løsning på økologiske problemer. Sosialstrukturelle fenomener som underernæring, mangel på utdanning, patriarkalske styringsformer og imperialismen er alle med på å ødelegge miljøet:

“The roots of the environmental crisis, in other words are to be found in the political and economic systems which humans have developed and of which they are a part” (Halsey og White 1998:205).

Som en balansegang mellom den instrumentelle og den reelle erkjennelsen av naturen hos henholdsvis den antroposentriske og den biosentriske orienteringen, plasseres den *økosentriske* persepsjonen av menneske og natur. Økosentrismen anser alle menneskelige aktiviteter for å være uløselig knyttet sammen med naturen. Mennesket har utviklet produksjonsmetoder, som har globale konsekvenser, og har derfor et eksplisitt ansvar for at disse produksjonsmetodene ikke overskrider grensene for hva det globale økosystemet kan tåle. Det innebærer at menneskets interesser, kollektivt eller individuelt, bare kan ivaretas dersom menneskene jobber *med* naturen og ikke *mot* den. Ved siden av å konsentrere seg om menneskepåvirkede belastninger i miljøet, er økosentrismen også opptatt av hvilke konsekvenser dette har for samfunnet, globalt og lokalt. Spørsmål om *sosial rettferd* står sentralt fordi politisk og økonomisk rovdrift av naturressurser henger sammen med politisk og økonomisk rovdrift av mennesker. Det langsiktige målet til den økosentriske retningen er å tilfredsstille det kollektive menneskelige behov, altså det motsatte av det konstruerte begjær, og samtidig opprettholde et stabilt økosystem. Det antroposentriske perspektivet utfordres i samme åndedrag i forestillingen om menneskelige behov, som skaper forholdet mellom velferd og et fremtidig bærekraftig miljø. I motsetning til det biosentriske perspektivet, anser den økosentriske retningen herav løsningen på miljøproblemene å ligge i det

sosiale samspillet og ikke i det biologiske:

”This perspective therefore holds that securing the conditions for human well-being means – at one and the same time – securing the conditions which allow for ecological well-being (i.e for the well-being of non-human entities as well)” (Halsey og White 1998: 208).

Utformingen og håndhevingen av miljøvernlovgivningen bør i så henseendet karakterisere *samspillet* mellom vilkårene for sosial rettferd og vilkårene for naturens velvære.

Masteroppgaven inneholder 42431 ord fra innledningen til sluttord.

Litteraturliste

- Aubert, Vilhelm (1985): *Det skjulte samfunn*. Oslo; Universitetsforlaget.
- Beck, Ulrich (2004): *Risikosamfundet - på vej mod en ny modernitet*. København; Hans Reitzels Forlag A/S. 4. opplag.
- Beck, Ulrich (1998): *Risksamhället: På väg mot en annan modernitet*. Göteborg; Bokförlaget Daidalos AB .
- Becker, Howard S. (1991): *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York; The Free Press.
- Benton, Ted (1998): *Rights and Justice in a Shared Planet: More Rights or New Relations*. I South, Nigel og Beirne, Piers (2006): *Green Criminology*. Hampshire; Ashgate Publishing Limited.
- Braithwaite, John (1985): *To Punish or Persuade. Enforcement of Coal Mine Safety*. New York; State University of New York Press, Albany.
- Braithwaite, John (1984): *Corporate crime in the pharmaceutical industry*. Routledge & Kegan, Paul.
- Braithwaite, John and Fisse, Brent (1993): *Corporations, crime and accountability*. Cambridge; Cambridge University Press.
- Block, Richard (1989): *A Comparison of National Crime Surveys*. I Fattah, Ezzat A. (Red) (1989): *The Plight of Crime Victims in Modern Society*. Hampshire; The Macmillan Press LTD.
- Christophersen, Jan Georg og Johansen, Per Ole (1991): *Forurensing som tradisjon*. I Johansen, Per Ole (red) og Christophersen, Jan Georg (1991): *Studier i økonomisk kriminalitet*. Oslo; Institutt for kriminologi og strafferett.
- De Prez, Paula (2000): *Excuses, Excuses: The Ritual Trivialisation of Environmental Pre prosecutions*. I South, Nigel og Beirne, Piers (2006): *Green Criminology*. Hampshire; Ashgate Publishing Limited.
- Dimento, Joseph F. (1986): *Environmental Law and American Business. Dilemmas of Compliance*. New York and London; Plenum Press.
- Dowie, Mark (1987): *Pinto Madness*. I Hills, Stuart L.(red) (1987): *Corporate Violence – Injury and Death for Profit*. New Jersey; Rowman & Littlefield.
- Dowie, Mark og Jones, Mother (1987): *The Dumping of Hazardous products on Foreign Markeds*. . I Hills, Stuart L.(red) (1987): *Corporate Violence – Injury and Death for Profit*. New Jersey; Rowman & Littlefield.
- Du Rées, Helena (2001): *Can Criminal Law Protect the Environment?* I South, Nigel og Beirne, Piers (2006): *Green Criminology*. Hampshire; Ashgate Publishing Limited.

- Fattah, Ezzat A. (1989): Victims of Abuse of Power: The David/Goliath Syndrome. I Fattah, Ezzat A. (Red) (1989): *The Plight of Crime Victims in Modern Society*. Hampshire; The Macmillan Press LTD.
- Giddens, Anthony (1997): *Modernitetens konsekvenser*. Oslo; Pax Forlag.
- Grue, Lars (2006): Normalitetens oppfinnelse. Bidrag til en forståelse. I Hylland Eriksen, Thomas og Breivik, Jan-Kåre (red) (2006): *Normalitet*. Oslo; Universitetsforlaget
- Grønmo, Sigmund (1982): Forholdet mellom kvalitative og kvantitative metoder i samfunnsforskningen. I: Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo; Universitetsforlaget.
- Grønmo, Sigmund (1988): Datakombinasjoner og analysestrategier. I Dale, Britt, Jones, Michael og Martiniussen, Willy (red): *Metode på tvers. Samfunnsvitenskapelige forskningsstrategier som kombinerer metoder og analysenivåer*. Trondheim; Tapir
- Haagensen, Kjell og Johansen, Per Ole (1991): Økonomisk kriminalitet: En innføring. I Johansen, Per Ole (red) og Christophersen, Jan Georg (1991): *Studier i økonomisk kriminalitet*. Oslo; Institutt for kriminologi og strafferett.
- Hauge, Ragnar (2001): *Kriminalitetens årsaker. Utsnitt av kriminologiens historie*. Oslo; Universitetsforlaget.
- Halsey, Mark og White, Rob (1998): Crime, Ecophilosophy and Environmental Harm. I South, Nigel og Beirne, Piers (2006): *Green Criminology*. Hampshire; Ashgate Publishing Limited.
- Hills, Stuart L. (1987): Introduction. I Hills, Stuart L.(red) (1987): *Corporate Violence – Injury and Death for Profit*. New Jersey; Rowman & Littlefield.
- Holme, Idar Magne og Krohn Solvang, Bernt (1996): *Metodevalg og metodebruk*. Oslo; Tano.
- Holme, Jørn (1997): Strafferettslig håndhevelse av miljøkriminalitet i Norge. I Basse, Ellen Margrethe (red) (1997): *Håndhævelse af miljølovgivning*. GadJura
- Høviksland Hans Tore (red), Hansen Rune B., Holme Jørn (2005): *Hva er miljøkriminalitet? Håndbok i bekjempelse av miljøkriminalitet*. Oslo; Økokrim.
- Jepsen Jørgen (1980): *Miljøkriminalitet i Jepsen Jørgen (1980) Økonomisk kriminalitet – en antologi*. København; Informations Forlag.
- Johansen, Per Ole (2006): Rettsoppgjøret med statspolitiet. I Johansen, Per Ole. Red. (2006): *På siden av rettsoppgjøret*. Oslo; Unipub forlag.
- Kelly, Petra K. (1994): *Thinking Green! Essays on Environmentalism, Feminism and Nonviolence*. Berkley; Parallax Press.
- Larsson, Paul (2002): *Straffe, veilede eller overtale? En studie av fire tilsynsmyndigheters reguleringsstrategier*. Oslo; Det kriminalitetsforebyggende råd.

- Lea, John (2002): *Crime & Modernity: Continuities in Left realist Criminology*. London; Sage Publications.
- Levi, Michael. (1992): White-collar victimization. Schlegel, K og Weisburd, D (Red) *White-Collar Crime Reconsidered*. Boston, MA; North-Eastern University Press.
- Lynch, Michael J. og Stretesky (2003): The meaning of Green: Contrasting Criminological Perspectives. I South, Nigel og Beirne, Piers (2006): *Green Criminology*. Hampshire; Ashgate Publishing Limited.
- Mintz, Marton (1987): At Any Cost: Corporate Greed, Women, and the Dalkon Shield. I Hills, Stuart L. (red) (1987): *Corporate Violence – Injury and Death for Profit*. New Jersey; Rowman & Littlefield.
- Miljøjournalen (2008, nr.2) Naturvernforbundet.
- Nielsen, Beth Grothe og Annika Snare (1998): *Viktimologi – Om forbrydelsens ofre: Teori og praksis*. Aarhus; Aarhus Universitetsforlag.
- Næss, Stein (1993): *Straff for industriforurensing. Om håndhevelse av den alminnelige straffebestemmelsen i forurensingsloven*. Oslo; Institutt for offentlig rett.
- Osthammel, Jürgen og Petersson, Niels P. (2003): *Globalization a short history*. Princeton; Princeton University Press.
- Simon, David R. (2000): Corporate Environmental Crimes and Social Inequality. I South, Nigel og Beirne, Piers (2006): *Green Criminology*. Hampshire; Ashgate Publishing Limited.
- South, Nigel (1998): A Green Field for Criminology? A Proposal for a Perspective, *Theoretical Criminology*. I South, Nigel og Beirne, Piers (2006): *Green Criminology*. Hampshire; Ashgate Publishing Limited.
- Szasz, Andrew (1986): Corporations, Organized Crime, and the Disposal of Hazardous Waste: An Examination of the Making of a Criminogenic Regulatory Structure. I South, Nigel og Beirne, Piers (2006): *Green Criminology*. Hampshire; Ashgate Publishing Limited.
- Sykes, Gresham M. og Matza, David (1957): Techniques of neutralizations. I (red) McLaughlin, Eugene, Muncie, John og Hughes, Gordon (2003): *Criminological Perspectives. Essential Readings*. SAGE Publications Ltd.
- Talmer, Matt (1987): Chemical Dumping as a Corporate Way of Life. I Hills, Stuart L.(red) (1987): *Corporate Violence – Injury and Death for Profit*. New Jersey; Rowman & Littlefield.
- Walle, Mari Aasgaard (2003): *Overholder bedriftene i Norge miljøreguleringen?* Statistisk Sentralbyrå.
- Wennerås, Pål (2007): *The Enforcement of EC Environmental Law*. OXFORD University Press.

White, Rob (2002): Environmental Harm and the Political Economy of Consumption, Theoretical Criminology. I South, Nigel og Beirne, Piers (2006): *Green Criminology*. Hampshire; Ashgate Publishing Limited.

White, Rob (2007): Green criminology and the pursuit of social and ecological justice. I Bierne, Piers og South, Nigel (2007): *Issues in Green Criminology. Confronting harms against environments, humanity and other animals*. Portland; Willan Publishing.

Williams, Christopher (1996): "An Environmental Vivtimology", Social Justice. I South, Nigel og Beirne, Piers (2006): *Green Criminology*. Hampshire; Ashgate Publishing Limited.

Aas, Katja Franko (2007): "Globalization & Crime". SAGE Publications

Websider

Aftenposten 9.11.2005 ”- Død er jeg farligere” Url:
http://www.aftenposten.no/kul_und/article1152184.ece
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Aftenposten 3.7.2006 ”Hatet av direktørene – elsket av deres døtre” Url:
<http://www.aftenposten.no/amagasinet/article1344582.ece>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Aftenposten 20.12.2007 ”Dropper gasskraftverk på Tjeldbergodden” Url:
<http://www.aftenposten.no/klima/article2161966.ece>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Artsbanken 5.11.2007 ” Kriterier for plassering på Rødlista 2006” Url:
<http://www.artsdatabanken.no/Article.aspx?m=80&amid=392>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Barrick Gold Corporation 2008 Url:
<http://www.barrick.com/>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

BBC News 3.5.2007 “Air pollution suffocates Calcutta” Url:
http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/6614561.stm
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Bellona 1.6.2002 ”Snøhvit: Derfor er Bellona motstander” Url:
http://www.bellona.no/norwegian_import_area/energi/fossil/nord/barentshavet/snohvit/24419
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Bellona 5.5.2003 ”Fem over tolv i Bhopal” Url:
http://www.bellona.no/norwegian_import_area/industri_og_avfall/29484
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Bellona 29.7.2003 ”EU-landene lite flinke til å implementere miljødirektiv” Url:
http://www.bellona.no/norwegian_import_area/internasjonalt/eu/30589
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Bellona 27.1.2006 ”Tsjernobylulykken” Url:
http://www.bellona.no/factsheets/tsjernobyl_-_ulykken
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Bellona 26.4.2006, Kudrik, Igor og Alimov, Rashid ”Tsjernobyl 20 år etter” Url:
http://www.bellona.no/nyheter/nyheter_2006/Tsjernobyl_20_aar_etter
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Bellona 12.9.2007 “CDM, Kyotoprotokollens grønne utviklingsmekanisme” Url:
http://www.bellona.no/factsheets/CDM_Kyotoprotokollens_gronne_utviklingsmekanisme
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Bellona 28.9.2007 "EU kjører over Norge" Url:
http://www.bellona.no/nyheter/nyheter_2007/EU_kjorer_over_Norge
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Bellona 28.10.2007 "Vil stoppe oljesandprosjekt" Url:
http://www.bellona.no/nyheter/nyheter_2007/Vil_stoppe_oljesandprosjekt
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Bellona 20.12.2007 "Skrinlegger CO2-rensing på Tjeldbergodden" Url:
http://www.bellona.no/nyheter/nyheter_2007/skrinlegger_CO2_rensing_pa_tbo
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Bellona 7.2.2008 "Anmelder StatoilHydro" Url:
http://www.bellona.no/nyheter/nyheter_2008/Anmelder_StatoilHydro
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Bellona "Havets miljø og ressurser" Url:
http://www.bellona.no/subjects/Havets_miloe_og_ressurser
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

The Blacksmith Institute, Nett 1 "Linfen, China" Url:
<http://www.blacksmithinstitute.org/site10b.php>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

The Blacksmith Institute, Nett 2 "SUMGAYIT, AZERBAIJAN" Url:
<http://www.blacksmithinstitute.org/site10a.php>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Cicero "Konsekvenser av klimaendringer" Url:
<http://www.cicero.uio.no/abc/konsekvenser.aspx#bm1>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Dagbladet 8.11.2005 "Jeg presset oljeindustrien"
<http://www.dagbladet.no/nyheter/2005/11/08/448719.html>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Dagbladet 8.11.2005 "Jeg presset oljeindustrien"
<http://www.dagbladet.no/nyheter/2005/11/08/448719.html>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Dagbladet 12.10.2006 "Avfall fra dette skipet drepte 14" Url:
<http://www.dagbladet.no/magasinet/2006/10/12/479460.html>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Folkehelseinstituttet "Benzen" Url:
http://www.fhi.no/eway/default.aspx?pid=233&trg=MainArea_5661&MainArea_5661=5631:0:15,3181:1:0:0:::0:0
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Forskning.no 9.10.2002 "Svært alvorlig forurensingssituasjon i Arktis" Url:

<http://www.forskning.no/Artikler/2002/oktober/1033995081.81>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Greenpeace 6.11.2007 "Canadisk aksjon mot oljesand-prosjekter, StatoilHydro en av verstingene"
<http://www.greenpeace.org/norway/press/releases/canadisk-aksjon-mot-oljesand-p>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Matportalen 15.7.2005 "Ny vurdering av bromerte flammehemmere" Url:
http://matportalen.no/artikler/2005/7/ny_vurdering_av_bromerte_flammehemmere
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Miljøstatus 12.10.2007 "Bromerte flammehemmere" Url:
http://www.miljostatus.no/templates/PageWithRightListing____2836.aspx
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Miljøstatus 29.11.2007 "Tsjernobylulykken" Url:
http://www.miljostatus.no/templates/themepage____5469.aspx
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Miljøstatus 20.12.2007 "Kostholdsråd" Url:
http://www.miljostatus.no/templates/PageWithRightListing____2701.aspx
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Naturvernforbundet 1 "Gift"
<http://naturvern.imaker.no/cgi-bin/naturvern/imaker?id=59102>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Naturvernforbundet 2 "PCB-opprydning og produsentansvar"
http://naturvern.imaker.no/data/f/0/59/29/4_2401_0/rapport.no.pdf
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Naturvernforbundet 2003 "Bromerte flammehemmere" Url:
<http://www.naturvern.no/cgi-bin/naturvern/imaker?id=1785>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Naturvernforbundet 2004 "Bare en dråpe i Nordens hav?"
http://www.naturvern.no/data/f/0/76/32/5_2401_0/Havsdroppen_Norsk.pdf
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Naturvernforbundet 2004 "Farlige forbindelse" Url:
http://naturvern.imaker.no/data/f/0/08/99/4_2401_0/farlige_forbindelser.pdf
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Naturvernforbundet 19.8.2004 "Norges Naturvernforunds historie 2" Url:
<http://www.naturvern.no/cgi-bin/naturvern/imaker?id=1648>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Naturvernforbundet 1.5.2007 "Regjeringen må gripe inn overfor Statoil"
<http://www.naturvern.no/cgi-bin/naturvern/imaker?id=103359>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Naturvernforbundet 21.1.2008 "Tillitten til StatoilHydro på nullpunktet"
<http://www.naturvern.no/cgi-bin/naturvern/imaker?id=112244>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

NORAD "Omfattende tiltak mot luftforurensing i Kina" Url:
http://www.norad.no/default.asp?V_ITEM_ID=640
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Norwatch 15.5.2006 "Flytende giftbombe" Url:
<http://www.norwatch.no/index.php?artikkelid=1497&back=1>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Norwatch 22.7.2007 "Oljefondselskap stakk av fra miljøkatastrofe" Url:
<http://www.norwatch.no/index.php?artikkelid=1621&back=1>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Pax Leksikon "Vold" Originalopslag fra pax leksikon (1978-82) Url:
<http://www.leksikon.org/art.php?n=2736>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

NRK-NETT 28.10.2007 "StatoilHydro får miljøkritikk" Url:
<http://www.nrk.no/nyheter/okonomi/1.3872362>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

SSB 2005 "Kyoto-avtalen har ikke stoppet utslippsveksten" Url:
<http://www.ssb.no/emner/00/01/10/valgaktuelt/art-2005-09-07-01.html>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

SSB 2007 "Verdiundersøkelsen - Norske meninger om miljø – lokalt og globalt" Url:
<http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200801/07/index.html>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

SFT "Private klimavoter bidrar til utslippsreduksjoner" Url:
http://www.sft.no/artikkel____41965.aspx
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

SFT 9.3.2007 "Må redusere produksjon ved for mye svevestøv" Url:
http://www.sft.no/artikkel____40142.aspx?cid=41081
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

SFT 11.6.2007 "Opphever produksjonsbegrensning i Mo i Rana" Url:
http://www.sft.no/artikkel____41202.aspx?cid=41081
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

StatoilHydro 21.1.2008 "Utslipp i utvidet oppstartsperiode for Snøhvit" Url:
<http://www.statoilhydro.com/no/NewsAndMedia/News/2008/Pages/SnohvitExtStartup.aspx>
[Utskriftsdato: 26.2.2008]

Statens Strålevern 25.4.2006 "20 år med Tsjernobyl" Url:

http://www.nrpa.no/archive/Internett/Publikasjoner/Straleverninfo/2006/StralevernInfo_10_2006.pdf

[Utskriftsdato: 26.2.2008]

VG Nett 17.8.2007 "Ber folk med hjerteproblemer droppe OL-tur" Url:

<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=195298>

[Utskriftsdato: 26.2.2008]

VG Nett 22.8.2007 "Over 700 000 kinesere dør årlig av forurensing" Url:

<http://www.vg.no/nyheter/utenriks/klimatrusselen/artikkel.php?artid=157020>

[Utskriftsdato: 26.2.2008]

VG Nett 22.1.2008 "Solheim fly forbanna på StatoilHydro" Url:

<http://www.vg.no/nyheter/utenriks/klimatrusselen/artikkel.php?artid=508866>

[Utskriftsdato: 26.2.2008]

WWF 15.8.2006 "Internasjonal rødliste" Url:

http://www.wwf.no/om_wwf/dette_jobber_med/truete_arter/truede_arter_i_verden/internasjonal_rodliste/index.cfm

[Utskriftsdato: 26.2.2008]

WWF 15.8.2006 "Påvirkninger og trusler i norsk natur" Url:

http://www.wwf.no/om_wwf/dette_jobber_med/truete_arter/pavirkninger_og_trusler_i_norsk_natur/index.cfm

[Utskriftsdato: 26.2.2008]

WWF 11.9.2006 "Hva er biologisk mangfold" Url:

http://www.wwf.no/om_wwf/dette_jobber_med/truete_arter/hva_er_biologisk_mangfold_/index.cfm

[Utskriftsdato: 26.2.2008]

WWF 15.12.2007 "Dette jobber vi med – klima – bali" Url:

http://www.wwf.no/om_wwf/dette_jobber_med/klima/bali/index.cfm?uNewsID=15700

[Utskriftsdato: 26.2.2008]

WWF 29.8.2007 "Hva er en truet art?" Url:

http://www.wwf.no/om_wwf/dette_jobber_med/truete_arter/hva_er_en_truet_art_/index.cfm

[Utskriftsdato: 26.2.2008]

WWF 29.1.2008 "Biologisk mangfold og truede arter" Url:

http://www.wwf.no/om_wwf/dette_jobber_med/truete_arter/index.cfm

[Utskriftsdato: 26.2.2008]

WWF 7.2.2008 " StatoilHydro skal letebore i 16 blokker i Alaska: Pinlig!" Url:

<http://www.wwf.no/index.cfm?uNewsID=16320>

[Utskriftsdato: 15.3.2008]

WWF 27.2.2008 "Gigantiske klimautslipp fra avskoging på Sumatra" Url:

<http://www.wwf.no/index.cfm?uNewsID=16460>

[Utskriftsdato: 15.3.2008]

Oversikt over fotografier

Bilde 1 Syklister i den sterkt forurensede byen Linfen i Kina

Bilde 2 Skipshugging i Bangladesh

Bilde 3 Gassfakling ved et av Shells raffinerier i Niger Delta

Bilde 4 Det mest kjente bildet etter Bhopalulykken

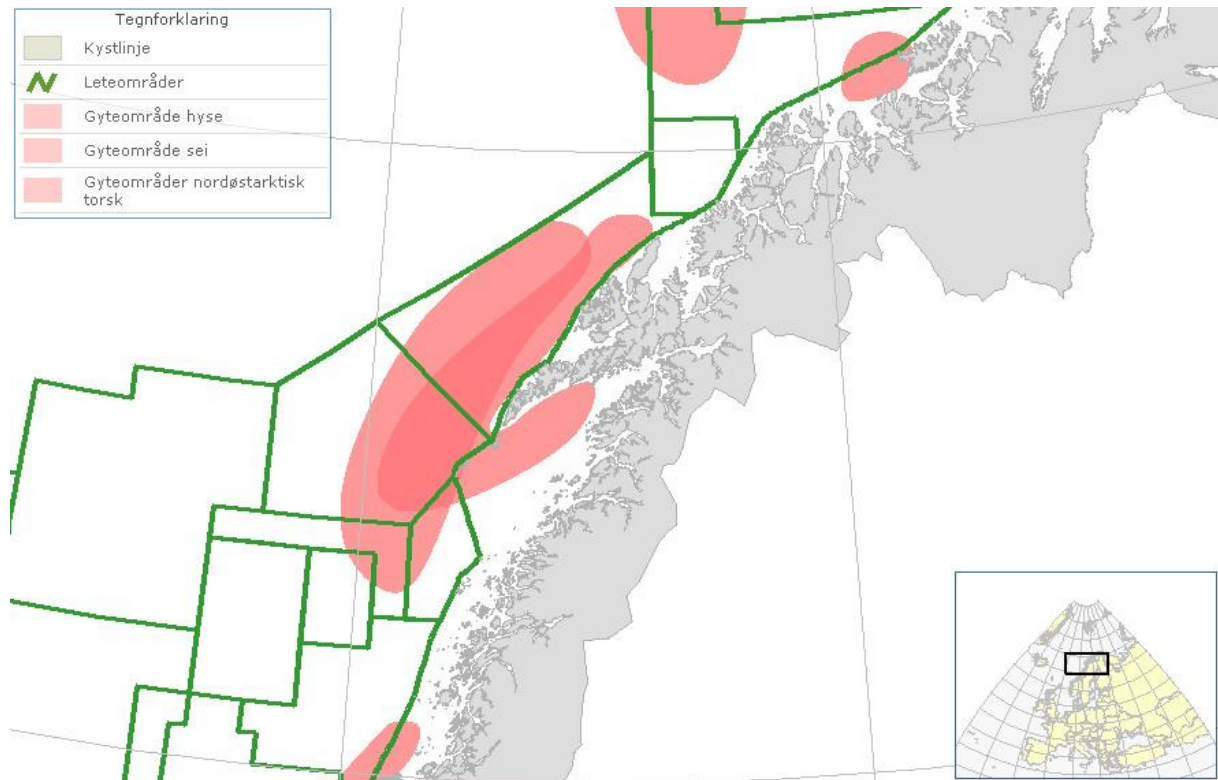
Bilde 5 Barn med fødselskader etter Bhopal

Bilde 6 Giftddumping ved Love Canal

Bilde 7 Kart over planlagt olje- og gassleting i gyteområder for torsk og hyse

Bilde 8 StatoilHydro skal letebore i Tsjuktsjerhavet utenfor Alaska

Oversikt over vedlegg

Vedlegg 1 Spørsmål Bellona og Naturvernforbundet

- Hva er hovedforskjellen mellom det å drive miljøvern i dag og for tjue år siden?
- Hva ansees for å være de største utfordringene knyttet til arbeidet med miljøvern?
- Hva er deres hovedfokus for tiden?
- Hvordan kan vi på en klar måte forstå den økte trusselen på mennesker og miljø vi nå er vitne til?
- Hvordan anser du norsk industris og norske politikere vilje å være miljøbevisste og handle deretter?
- Det er tydelig at miljøvern er dypt politisk forankret. Hva må til for å endre bane slik det i dag er snakk om at vi må?
- Hvordan kontrolleres mulige helsemessige og/eller miljømessige skadevirkningen av lovlig eller ulovlig forurensning, f.eks nærmiljøet rundt et industriområde eller langs en motorvei?
- Dine tanker om hvordan miljøkriminalitet og lovlig forurensing kontrolleres og håndteres både i Norge og resten av verden.
- Finnes det gode eksempler på hendelser der mennesker og miljø tydelig har tatt skade av lovlig eller ulovlig forurensing?

Vedlegg 2 Spørsmål til SFT og Økokrim

- Hva ansees for å være de største utfordringene knyttet til arbeidet med miljøvern?
- I de saker som havner i straffeapparatet, og/eller som anmeldes: Hvem er anmelder?
- Hvilke konsekvenser får dette for de involverte?
- Finnes det mange "gjengangere" eller er det oftest "engangssyndere"?
- Kan variasjoner med hensyn til straffereaksjon eventuelt forklares med henblikk til den eller de aktører som anmelder eller forfølger saken?
- Forbedringspotensialer? Lovverket? Ressurser?
- Hvor ligger kompetansen?
- Hvordan forholder deres organisasjon seg til "klimatrusselen"?
- Hvordan ansees norsk industri og norske politikere vilje å være miljøbevisste og handle deretter?
- Hvordan kontrolleres mulige helsemessige og/eller miljømessige skadevirkningen av lovlig eller ulovlig forurensning, f.eks nærmiljøet rundt et industriområde eller langs en motorvei?
- Hvordan kontrolleres og håndteres miljøkriminalitet og lovlig forurensing både i Norge og resten av verden.
- Finnes det gode eksempler på hendelser der mennesker og miljø tydelig har tatt skade av lovlig eller ulovlig forurensing?
- Hvordan kan vi forstå begrepene offer og gjerningsmann innen miljøkriminalitet og forurensing generelt?
- Hva er dine tanker om ofrene?